

25

Phoenician
Alphabet

 ~~$\text{Alph} = \alpha$~~ A 1

Belh = Hase ب ه

~~Gravel = Camel G C.~~

balok = door D 7

He = Window E D

Van = Hook F 9

Zayin = weapons Z i

Chem = Force $\times H$ (guttered)

Tellu = Tokan TH b

God = Hand I 5/11

$K_{\text{aph}} = \text{Value of } H_{\text{ad}} K$ / ك

Lamed = Ox Goat L 32

Mem = Waters M_N P₂

Kuru = Fish (= ڱوڙو,
 (= ڱوڙو ڀاڱو)

Samakh = Tree or bush (you)

6. Azimuth = Eye ۵ بین

Pe = month P 3

Isad 76 = Javelin JS 00

$$Q'_{\text{Oph}} = K_{\text{rot}} Q \quad (9)$$
$$Resh = \text{Head } R \text{ (HP)},$$

Shin - Teeth SH 3

Tajh = mark 二

[illegible]

Loedze - ਮੁਢੋਂ ਤੀ
 Loop - ਘੰਗੀ
 Hook - ਝੋਂਡੀ
 Slanting - ਢਲਦੀ ਜੀਵ
 Coll - ਢੇਰਦੀ ਜੀਵ
 Vertical - ਢੜੀ
 Semi-Circle - ਝਰਕ
 Rh. angle - ਸਮਕੋਣ
 Acute angle - ਤਿਛਾ
 ਠੋਕ

Differentium
 death of insect
 diamond stone
 = ३५०५४

THE
ORIGIN AND DEVELOPMENT
OF THE
GURMUKHI SCRIPT

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪਿ

ਦਾ

ਜਨਮ ਅਰ ਬਦਲ

ਲੇਖ ਸੂਚੀ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ।	ਸਫ਼ਾ ੧
ਗੁਰਤਰਖ ਦਿਨ ਨਿਖੜ ਦਾ ਹੁਕਮ।	ਸਫ਼ਾ ੫
ਸਿੱਖ-ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਗੀ ਜੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਫ਼ਾ ੧੪	
ਗੁਰਤਰਖ ਦਾ ਬਬਰੂ ਦੇਸ ਨਾਲ ਦੁਪਾਰ।	
ਫਿਨਿਕੀਅਨ ਜੋਗ ਪੁਰਖ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ।	
ਤਿਹੀ ਦੁਪਾਰੀ ਬੁਧਮੀ ਲਿਪੀ ਲਈ ਅਖਰ ਬਬਰੂ ਦੇਸ ਤੋਂ	
ਲਿਆਏ।	
ਭੁਨਾਨੀ ਤੇ ਰੋਸਨ ਲਿਪੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਵੀ ਫਿਨਿਕੀ ਅਖਰ ਸਨ।	
ਖੋਰਸ਼ੀਦੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਲਿਆਓਨ ਵਾਲੇ ਮਫਜ਼-ਏ-ਫੀਆ ਦੇ ਦੁਪਾਰੀ	੨੫
ਸ਼ਮਿਦਿਕ ਦੇਸਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰ ਰੂਪ ॥	
<u>ਗੁਰਗ ਦੂਜਾ।</u>	
ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਅਖਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼।	ਸਫ਼ਾ ੨੬
ਬੁਧਮੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ	ਸਫ਼ਾ ੩੪
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਸਫ਼ਾ ੪੦
ਅਲ-ਬੀਰੂਨੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲਿਪੀਆਂ	ਸਫ਼ਾ ੪੨
ਪੰਜਾਬ ਦਿਨ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਆਪੋ ਦਿਨ ਵਾਕਗ	ਸਫ਼ਾ ੫੨
ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਵਾਕਗ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪੀਆਂ ਨਾਲ।	ਸਫ਼ਾ ੫੬
ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਦਸਾਵਤੀ।	
ਗੁਰਮੁਖੀ, ਹਰਤਮਨ ਦੇ ਵਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ	ਸਫ਼ਾ ੬੧
ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਰੂਪ	ਸਫ਼ਾ ੬੨

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਪਾਹੀ ਅਖਰ।

ਸਫਾ ੬੩

ਕੁਰਾਨਾ ਦੇ ਦੀ ਦਰੁਸਾਨਾ।

‘ਕੁਰਾਨਾ’ ਤੇ ‘ਨੀਜ਼ਾਤ’ ਦੇ ਅਖਰ।

‘ਉੱਲੀ’ ਅਖਰ।

ਸੂਰਤਿਨੁ ਜਾਂ ਜਗਾਂ।

ਸਫਾ ੬੮

ਜਗਾਂ ਦੇ ਸਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਕਤ ਵਿਚਤਬਰੀਤੀਆਂ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਸੂਰਤਿਨੁ ਅਖਰ ਦੇ ਨੇੜੇ।

ਵਿਗਮ ਸਿਨ੍ਹ।

ਤਿਲੇ ਜਾਂ ਅਕ।

ਸਫਾ ੭੩

ਤਿਲੇ ਬਨਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਕਸਾਂ ਨਿਖਣ ਦੇ ਢੰਗ।

ਅਕ ਪਾਨੀ।

ਤਿਲੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਨੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਾਨੀ ਵਿਚਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪਿ। ਸਫਾ ੮੨

ਅਨੁ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਦਸਤਖਤ। ਸਫਾ ੮੪

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦ, ਅਰ

ਉਧਰੇ ਕਾਰਣ।

ਸਫਾ ੮੮

‘ਗੁਰਮੁਖੀ’ ਦਰੁਸਾਨਾ ਪੁਰਾਣੀ ਤੋਂ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ

ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ।

ਸਫਾ ੯੬

ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਵਿਚ ਗ, ਬ, ਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਕੇਹੜੇ ਸਫਾ ੧੦੩

ਭਿਨ੍ਹ ਹੋਏ ਸਨ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ‘ਗੁਰਮੁਖੀ’ ਬਨਾਨ ਦੀ ਰਦਯੋਤ ਕਿਉਂ

ਨਹੀਂ।

ਸਫਾ ੧੦੪

ਦਰੁਮਾਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਕਰ ਤੇ ਕਰ ਪਿਸ਼ਾ ੧੦੬

ਗੁਰੁਪਿਰਾਰ। ਗੁਰੁ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਸਤੇ ਵੀਰ ਕੀਸਾ ੧੦੬

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰੁਮਾਨਾ ਦਾ ਉਪਾਗ

ਸਫੇ ੧੧੨ ਤੋਂ

੧੧੫ ਤਕ।

ਖਿਲਾਸ ਸੋਰਕੋਟ ਦੀਆਂ ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਦਿਟਾਂ।

ਸਫਾ ੧੧੬

ਸਫਾ ੧੧੨

ਖਿਲਾਸੀ ਕਾਗਜ਼, ਸਿਲਾਹੀ, ਛਪਾ, ਤਿਨੇ ਹੀਨ ਦੇਸ ਦੀ ਕਾਗਜ਼ ੧੧੨ ਤੋਂ ੧੨੫

ਨਕਸ਼ੇ ਦਰੁਮਾਨਾ।

- I Plate ਮਹਿਨ-ਜੇ-ਦਾਹੇ ਦੀ ਮੁਕਤੀਮਾਨ ਲਿਪਿ। ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਸਫਾ ੧੪
- II Plate (a) Kharoshthi ਖਰੋਸ਼ਟੀ ਲਿਪਿ ਦਿਖ ਲੇਖ। ਲੋਧੇ ਵਲੀਪ ਦੀਆਂ ਮੁਕਤੀਮਾਨ ਲਿਪੀਆਂ ਸਫਾ ੧੬
- III Plate (b) ਮਹਾਨਾਮਾ ਦਾ ਮਹਾਨਾਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾ ਲੇਖ।
- IV Plate (a) ਮਹਾਨਾਮਾ ਦਾ ਮਹਾਨਾਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾ ਲੇਖ। (b) ਮਹਾਨਾਮਾ ਦਾ ਮਹਾਨਾਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾ ਲੇਖ। ਸਫਾ ੨੨
- V(a) ਮਹਾਨਾਮਾ। ਖੁੰਦ, ਪਹਲਵੀ, ਖਰੋਸ਼ਟੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਅਤੇ ਅਰਮਾਇਤ ਲਿਪੀ ਸਫਾ ੨੬
- V(b) ਮਹਾਨਾਮਾ। ਮੈਸਿਓਰ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ, ੧੬੦੦ ਬੀ. ਈ. ਤੋਂ ਹਲਕੇ
- VI ਮਹਾਨਾਮਾ। ਖਰੋਸ਼ਟੀ ਦੇਸ ਤੇ ਮਿਸਰ ਮੁਕਤੀਮਾਨ ਦਰੁਮਾਨਾ ਦਾ।
- VII ਮਹਾਨਾਮਾ। ਖਰੋਸ਼ਟੀ, ਬ੍ਰਾਹਮੀ, ਪੁਨਾਹੀ, ਪੁਨਾਹੀ ਵਿਕਸ਼ਟੀ, ਪੁਨਾਹੀ ਤਾਮਿਲ। ਸਫਾ ੩੦
- VIII ਮਹਾਨਾਮਾ। ਪੁਨਾਹੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ (ਅਬਜਦ ਦੇ ਹਿਸਾਬ)। ਸਫਾ ੩੪
- IX ਮਹਾਨਾਮਾ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰੇ। ਸਫਾ ੪੨
- X ਮਹਾਨਾਮਾ। ਗੁਰਮੁਖੀ, ਭਰਹਰੀ, ਉਰਦੀ, ਮਹਾਨਾਮਾ ਜਿਲਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ। ਸਫਾ ੫੦
- XI ਮਹਾਨਾਮਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਖ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ। ਸਫਾ ੫੨
- XII ਮਹਾਨਾਮਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਮਾਧੋਦਿਹ ਦਾ ਹਿਸਤਾ, ਬ੍ਰਿਹਤ੍ਰਧ ਦਿਖ। ਸਫਾ ੫੮
- XIII ਮਹਾਨਾਮਾ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਸੁਜਗ ਨਮਬ, ਮਲੀ-ਦਰ। ਸਫਾ ੬੦

- ✓ XIII ਮਸ਼ਹੀ। ਦਿਖਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੰਬੇ, ਮਸ਼ਹੀ ਮਸ਼ਹੀ। ਸਫ ੬੪
- ✓ XIV Plate ^{ਫਾਰੇ ਤੋਂ} ~~ਫਾਰੇ ਤੋਂ~~ ਉਸਮਨਾ ਗੁਰੂ ਕੋਬਿਰਸਿਪ ਜੀ ਪਦਲੇ ਤੋਂ। ਸਫ ੬੬
- ✓ XV Plate ^{ਪਦਲੇ ਤੋਂ} ~~ਫਾਰੇ ਤੋਂ~~ ਉਸਮਨਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੂਗੁਰੂ ਮਸ਼ਹੀ, ~~ਫਾਰੇ ਤੋਂ~~ ਸਫ ੬੬
- ✓ XVI Table ^{ਗੁਰੂ ਮਸ਼ਹੀ ਦੇ ਦੋ ਨੀਸਾਬ} ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੂਰ-ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਸ਼ਾਮ। ਸਫ ੬੮
- ✓ XVII ਨਕਸ਼ਾ। ਤਿਰਮੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਨੇ। ਸਫ ੭੨
- ✓ XVIII Plate ਤਰਫੀ ਨਿਧਿ ਦਿਖ ਰਸਤਾਖਤ। ਸਫ ੮੪
- ✓ XIX ਨਕਸ਼ਾ। ਗਏ ਫੀਰਜ਼ ਦਾ ਮਕਸ਼ਰਾ। ਸਫ ੮੦
- ✓ XX PLATE ਨਕਸ਼ਾ। ਮੋਰੇਰਾ ਦੇ ਖੰਡਗਤ ਤੇ ਨਿਰਲੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਦਿਨਾਂ ਸਫ ੮੨
- ✓ XXI Plate. 'ਪੁਰਾਣੀ ਬੀਹਾਂ' ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਕਰਮਮੂਰ ^{ਪੁਰਾਣੀ ਬੀਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰ} ਸਫ ੮੨
- ✓ XXII Short pieces in the book, for which no types available

ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਹਿੱਸੇ ਦਿਹਾੜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ
 ਵਧੀਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਿਹਾੜੇ
 ਲਿਖੇ ਬਾਹਲੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਜੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ
 ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਜਦੀ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰ ਠੀਕ ਹੀ ਹਨ। ਦੇਸੇ ਸਬਬ ਕਰਕੇ
 ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਰ' ਅਤੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ' ਕਹੀ ਜਾ ਰਹੇ
 ਹਨ।

ਸਿਖਾਂ ਜਦੀ ਤਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਪੜ੍ਹਿਓ ਅਖਰ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਮ-
 ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਤੇ ਦਿਹਾੜੇ ਰਹੀਤ ਸਭ ਦੇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਲਿਖੇ ਗਏ
 ਹਨ। ਲਿਖੇ ਕਿਤੇ ਸਿਖ ਗਏ ਹਨ, ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰ ਲਖ ਜਾਏ ਹਨ। ਸਿਖ
 ਹੀ ਸਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਦੀ ਕਹੀ ਦਿਹਾੜੇ ਪੜ੍ਹਿਓ ਅਖਰ ਹਨ। ਜਾਤੀਆਂ
 ਤੀਸਰਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਕਹੀ ਦਿਹਾੜੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰਹਾਜ਼ ਹੈ। ਦਿਹਾੜੇ ਰਸਤੇ ਦਿਹਾੜੇ ਕਦੀ
 ਦਿਹਾੜੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦਿਹਾੜੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇਣਾ ਜਾਨਦੀ ਜਲਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ
 ਸੀ ਹੋਰਿਹਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਾਜੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਦਿਹਾੜੇ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ ਖਾਸਾ ਹਾਕਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ
 ਹਟਾਈਆਂ ਹਨ, ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖ ਹੋਂ ਪੁਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦਿਹਾੜੇ ਸੋਧਣੀ
 ਹੋਗਈ ਹੈ; ਜੋ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਓ ਦੇ ਫੈਸਲਾ ਹਾਸਤੇ ਮੰਗਣ
 ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਚਿਹ ਤੋਂ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਸੁਫਲ ਦੀ ਚੁੰਝ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਭ
 ੧੯੦੩ ਦੇ ਕ੍ਰੀਸਟ ਮੰ ਨਾਗਪੁਰ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦਿਹਾੜੇ ਕੁਝ ਸਿਖਾਨੇ
 ਤਸਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਹਰ

ਪੰਡਿਤ ਗਿਆਨਰੀ ਸਾਸਤਰੀ, ਮਾਮ. ਦੇ. ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਇਕ ਸਿਲਾ ਜੇਖ ਇਕ
 ਦੂਜੇ ਅਖਰ 'ਘ', 'ਬ', 'ਘੋਰ' ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰੇ
 ਪਏ। ਪੁਰਾਨ ਪਰ ਸਾਸਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਖਰ 'ਘ', 'ਬ' ਜੀਹਨ
 ਅਤੇ ਇਹ ਜੇਖ ਯਾਹਰੀਂ ਬਾਹਰੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਗਪੁਰ ਤੋਂ
 ਤੇਛ ਦੇ ਸੋ ਮੀਨ ਦਖਣ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਦਰਾਂ ਦੇ ਖੋਲਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।
 ਬਹੀ ਯਾਹੀ ਹੋਈ। ਅਗੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਇਕ ਸੰਕਾਂ ਉਠਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ,
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋ ਸਕਤਾਂ ਨਾਗਮੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ,
 ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਨੁ ਕਿਓਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਨਾਈਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੀ ਕੁਝ ਸਕਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਨ ਦੂਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਠ ਨੌਂ ਸੋ
 ਦੋ ਪਿਛੇ ਦੇ ਜਿਥੇ ਜੇਖਾਂ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਚ ਭਰਤ ਕਰਨ
 ਦਾ ਸੁਆਸ ਮੇਰੇ ਜਾਣੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਬਨਾਇਆ। ਸਾਸਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖੋਜ
 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਘਰੀਨ 'ਬਹੁ-
 ਮਾਤਾਂ' ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਲਈ ਇਕੱਠੀਆਂ
 ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਮੈਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਿਛੇ ਪੰਡਿਤ ਕੌਰੀ
 ਸੰਕਰ ਜੀ ਉਸ਼ਾ ਸ਼ਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪੀ-ਮਾਤਾ' ਉੀ ਸਾਸਤਰੀ ਜੀ ਨੇ
 ਮੈਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਨੁ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਗਾਇ, ਦੇ ਅਖਾਂ। ਇਤਨੀ ਸਾਮਗਰੀ
 ਪਾਕੇ, ਮੇਰੇ ਜਾਣੀ ਆਪਣੇ ਇਸ ਦੀ ਅਰਦੀਂ ਮਿਲਾਨ ਜਾਣੀ ਕੋਈ ਸੁਫਲ
 ਨਹੀਂ। ਕਤਰਿਨ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਨਤੀਜੇ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਖਾਸਸਾ
 ਮੰਡੇਕੇਟ ਅਖਰਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸਸਾ ਯੰਗਾਨਸ 'ਯੋਜੀਨ' ਵਿਚ ਜੇਖ ਜਿਥੇ ਅਤੇ
 ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਸਾਂ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਜੀਹ ਵਿਚ ਜੇਖ
 ਪਏ। ਛੇਕਰ ਜਦ ਮੈਂ ਸੁਰ ੧੬੧੪ ਵਿਚ ਘਰ ਛੁਟੀ ਤੇ ਆਇਆਂ,
 ਤਦ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਇਕ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸੋ ਤੋਂ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਸਿਲਾ ਜੇਖਾਂ, ਦਸਤਖਤਾਂ, ਅਸਤਿਤੁ
 ਤੇ ਯਾਹ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਸਮਾਜ ਛਾਪਨ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਖੋਜ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ; ਕਦੀ ਇਕ
ਨਵੇਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਏ ^{ਸਨ} ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮਿਲੇ
ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ
ਦੇ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਮੈਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ
ਆਖਰ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ
ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ; ਬਾਹਰੀ ਤੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝੇ, ਅਤੇ ਤੇ
ਸਮਝਣ ਬਾਰ, ਅਤੇ ਦੁਆਬਾ ਤੇ ਮੰਨ ਦੁਆਬਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵੱਡੇ
ਚੁੱਕੇ ਮਾਰੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ 'ਸ਼ਾਹਰਾਂ', ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸੈਂਕੇ
ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪਾਸ ਪਿੰਜੌਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ 'ਟਾਰੀ' ਅਖਰਾਂ
ਦਾ ਰਵਾਜ ਸੀ, ਤਿਥੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸੀ।
ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਬਨਾਨ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰੂਪਾਈ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਤਬਕਾ ਸਨ। ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ
ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਲਾਜ਼ ਰੋਈ ਅਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ
ਬੋਲੀ ਰੋਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਅਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਤਿਥੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਅਖਰ
ਦੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਵਿਰਾਸਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ
ਪੁਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਫੁੱਲ ਤੇਜ਼ਾ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਾ ਇਕ ਅਖਰ ਦੀ
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਾ ਬਨਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਓਹਨਾਂ
ਦੀ ਦਰੁਸਤਾ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਨਾ ਕਿਸੇ
ਹੀ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਲਿਖਿਤ ਨਹੀਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰੁ-
ਸਤਾ ਦੀ ਜੋਗਤਾ, ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਅਸਤਾ, ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਕੁਝ
ਦੀ ਘਟ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਜੋ ਇਸ ਦਰੁਸਤਾ ਦੀਆਂ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰੁਸਤ

~~ਸਾਈਆਂ ਪੁਰੀਆ~~ ਤਨ, ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰਾ ਪੁਰਾਣੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਚਿੱਠੀਆਂ
 ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਅਖਰ ਬਨਾਏ।
 ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ^{ਜੀ} ਚਿੱਠੀਆਂ ਪੁਸਤਕ ਤੇ ਕਹਿਤਾ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ
 ਜੀ ਫੁੱਟੀ ਓਹੀ ਸ਼ਕਤ, ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਬਹੀ ਖਾਤਿਆਂ ਵਿਚ, ਮਾੜਾ ਤੇ ਨਰਮ
 ਤੇ ਬਿਨ, ਦਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਖਰ ਪਾਂਧੇ ਬਾਂਧੇ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਤੇ
 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ, ਬ੍ਰਹਮਣ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੋ, ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ
 'ਪੋਥੀਆਂ' ਤੇ 'ਸਾਖੀਆਂ' ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਬ੍ਰਹਮਣ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜੀ,
 ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਭ
 ਸ਼ਾਨ ਪਿੱਛੋਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 'ਸਾਖੀਆਂ' ਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ
 ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ 'ਸਿੱਧੂ ਨਾਥ ਬਰਮਣ' ਨੇ ਲਿਖੀ ਸੀ। 'ਬੁਢਾ
 ਪਾਂਧਾ' ਪੁਰਾਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਇਹੋ ਅਖਰ ਹੀ ਬਦਲੇ
 ਸਮੇਂ ਤਕ, ਲੁਪਿਆਏ ਦੇ ਜਿਸੇ ਤੇ ਭੁਲਿਓ ^{ਤੇ ਉਦੇਨ} ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਿਲਾਵੇ ਵਿਚ
 ਵੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਏ, ਤੇ ਆਪ ਨੇਕਾਂ ਵਿਚ ਦਰਤੀਏ ਰਹੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ
 ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ ਏਧਰ 'ਭੁਰਖਰੀ' ਜਾਂ 'ਬਰਛਰੀ' ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ
 ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਵੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਿਤਾਂ ਸੋਝੂਰ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ
 ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਕਰ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੇ ਜਾਣੇ
 ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਇਹ ਤੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਅਖਰ 'ਨਾਗਰੀ'
 ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਬਨਾਏ ਗਏ, ਸਗੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਤੇ
 ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਦਮਾਨਾ
 ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਖਰ ਦੇ ਆਏ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਤੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ
 ਵਿਚ ਪੈਰ ਚੜ੍ਹੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਨਾਗਰੀ' ਸਮੇਤ ਚਿੱਠੀ ਦੀਆਂ ਓਹ ਦਰਦਮਾਨਾ ਓਹ
 ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਬਨੀਆਂ॥

ਨੋਟ (ਇਹ ਸੰਤ), ਜਨਵਰੀ ੧੯੪੯

ਜੀ. ਬੀ. ਸਿੰਘ

ਭਾਰਤ ਦਰਬਾਰ ਦਿਰ ਲਿਖਤ ਦਾ ਹੁਕਮ

ਦਿਵਾਨ ਜਾਹਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਸਤਾਨ ਦਿਰ ਜਿਤਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸੀ
ਅਖਰ ਨਾਗਰੀ, ਬੰਗਲਾ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਰਾਜਸੀ, ਰਸਮੀ, ਉਰਦੂ, ਹਕੀਮਾਤ,
ਸਭ ਅਖਰ ਦਿਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਸਗੋਂ ਤਾਮਿਲ, ਤੁਲੂ, ਕਾਨਰੀ ਅਦਿ, ਅੰਬ ਤਕ
ਕਿ ਬਰਮੀ ਅਤੇ ਸੁਜਾਮੀ ਅਖਰ ਭੀ ਅਸਲ ਦਿਰ ਹੋਂਦ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੀ
ਨਜ਼ਰੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਰੂਪ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਬਦਲਾ ਦਿਸੇ, ਅਤੇ ਦਰਦਸ਼ਾਨਾਂ ਦਿਰ ਅਖਰਾਂ
ਦੀ ਗਿਨਤੀ ਦਾ ਵੀ ਫਰਕ ਹੋਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੂਲ-ਰੂਪ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ
ਵਜੋਜਨਾਂ ਤੇ ਸੂਰਾਂ ਦਿਰ ਵੰਡ; ਸੂਰ ਚਿਨ੍ਹ ਜਾਂ ਜਗਾਂ ਦੇ ਜਗਾਨ ਦਾ ਵੰਡ; ਮੰਜਰਤ
ਜਾਂ ਦਸਤ ਵਜੋਜਨ ਅਖਰ ਬਲਾਨ ਦਾ ਵੰਡ; ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਰਦਸ਼ਾਨਾਂ ਦਿਰ ਅਖਰਾਂ
ਦੇ ਸਿਰ ਪੂਰ ਦਿਰ ਸਿਪੀ ਜੇਟਦੀਂ ਜੀਰ ਦਾ ਹੋਂਦ, ਜਿਸਦੇ ਤੋਠਾਂ ਅਖਰ ਜਟਕ ਦਿਸ
ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਕਰਾਂ ਪ੍ਰੰਤੀ ਨਾਨ ਕੋਈ ਕਪੜਾ ਦਿਸਿਆ ਹੋਵੇ; ਉਪਜਸਬਾਨ ਮੁਜਬ,
ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸੱਤਾਂ ਅਠਾਂ ਦਰਗਾਂ ਦਿਰ ਵੰਡੇ ਹੋਂਦ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਰਗਾਂ ਦਾ
ਦਰਦਸ਼ਾਨਾ ਦਿਰ ਇਕ ਦਿਸੇਸ ਅਹੁਰੂਸ ਦਿਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਂਦ; ਇਹ ਗਰਾਂ
ਸਭ ਦਿਰ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਥਾਂ ਹੀ ਨਿਕਲੇ
ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਂਝਾ ਸੋਮਾ ਕੀਹ ਸੀ? ਇਸਦਾ ਠੀਕ ਉਤਰ, ਉੱਚੀ ਜਾਹਦੇ
ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੋਰ ਬਿਨਾ ਦਿਸਰੇ ਕਹਿੰਦੇ, ਜੇ
ਇਹ ਸਭ ਅਖਰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਦਿੱਤੇ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਤੋਂ
ਅਤਨਬ ਅਜਕਲ ਦਰਤੀਨ ਵਾਜੇ ਇਸ ਨਾਮ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਜੋੜੇ

ਦੇਸ ਦਾ ਰਾਜ ਅਖੌਰ ਦੇ ਪਿਤਾਮਹ ਬੇਰਹਮਤ ਨੇ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਤਿਰਪਤਾਨ
ਤੋਂ ਕੁਝੇ ਜਾਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੱਥਾ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ
ਪਿਛੋਂ ਉਸਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਰਮਾਹ ਨੇ ਭੀਤਰਾ ਹਿਰ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿਲਾਸੇਖਾਂ, ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਪਤ੍ਰਿਆਂ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਾਲ ਦੇ ਭੂਠਾਨੀ
ਕੁਸ਼ਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਆਦਿ ਪੁਰੇ ਸੇਖਾਂ ਤੋਂ ਦਿਵਦਾਨਾਂ ਨੇ ਬਹੀ
ਸਿਹਤ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਬਹੀ ਸੁਖ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿਰੇਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਿਤੇ ਹਨ,
ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਖੌਰ ਦੇ ਦੇਸੇ ਤਿਹ ਦਿਵ ਦੇ ਤਕਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਦਰਤੀਏ
ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੰਧਾਰ ਜਾਂ ਖੌਰਸਰੀ ਜਿਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਜਿਓਂ ਖਬੇ
ਨੂੰ ਜਿਥੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਪਿਸ਼ਾਦਰ, ਕੰਧਾਰ, ਬਾਖਤਰ, ਬਹਿਲਕਾ;
ਇਹ ਦਾ ਓਹ ਰਾਜ ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਕਲ ਉਤ-ਪਛਮੀ ਸੁਭਾ ਆਖਦੇਹਨ;
ਜਿਹੇ ਸੀਮਾ ਜਾਂ ਬਿਰੋਰਸਤਾਨ; ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਭੀ ਭੂਠਾਨੀ ਕੁਸ਼ਤਾਂ ਦਾ
ਰਾਜ ਸੀ, ਓਥੇ ਦਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਭੂਠਾਨੀ ਕੁਸ਼ਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਿਆਂ
ਪੁਰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਜਿਖਰੁ ਦਸਤੇ ਭੂਠਾਨੀ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾ ਕਾ ਦਰਤੀਏ,
ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਸਿਰੇਂ (ਦਸ ਖੌਰਸਰੀ ਜਿਹੀ ਦੇ ਪਹੁ ਜਾਨ ਕਈ ਕੁਲੀ ਬਨ
ਗੋਏ) ਤੀਸਰੀ ਪਰੀ ਦੀਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸਰਾ ਰਾਜ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਕੁਲੀ ਤਕਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਖਬਿਓਂ ਸਕੇ ਦੰਤ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਕਰਾ
ਅਜਕਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸੀ ਅਖਰ ਜਿਥੇ ਜਾਂਦੇਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੁਲੀ ਤਕਾਂ ਦੇ
ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦਸਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਦੇਸੇ ਦੇਸ
ਦਿਓਂ ਹਨ। ਅਖੌਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਸਿਲਾਸੇਖਾਂ ਦਿਵ ਜੋ ਅਖਰ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਸੇਖਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੁਣ 'ਧਾਲੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ
ਦੇਸੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਕੀਹ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।
ਪਰ ਕੁਝ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ, 'ਭੂਠਾਨਾਂ', ਚੀਨ ਦੇ ਬੋਲ ਜਾਣੀ ਨੇ

‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਪਾਲੀ’ ਨਾਂ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਅਖਰ ਧਾਰੇ
ਉੜੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਿਖ, ਅਤੇ ਰਖਣ ਦਿਖ ਭੀ ਧੋਨੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਨ ਪ੍ਰਕਿਤ
ਮਨ। ਸਿਖਨ ਦਿਖ ਇਕ ਸਿਪੀ ਧੀ, ਜਿਸਦਿਨੋਂ ਹੁਣ ਹਾਲੀ ‘ਤਮਿਲ’ ਬਨੀ ਹੈ।
ਉੜੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸਿਪਿਆਂ, ਉਸੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਤੋਂ ਹੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਰਕ
ਪੈਂਦਿਆ ਪੈਂਦਿਆ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਤਮਿਲ ਅਖਰ, ਪੁਰਾਣੀ ਤਮਿਲ
ਜਾਂ ‘ਦੇਵਨਾਗਰੀ’ ਤੋਂ ਬਨੇ, ਉਥੇ ਹੀ ‘ਦ੍ਰਾਵਿੜੀ’ ਤੇ ‘ਤਮਿਲ’, ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਤੋਂ ਬਨੇ
ਸਮੇਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ‘ਕਾਨਨੀ’ ਅਖਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ
ਤੋਂ ਬਣੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਲਿਪਿ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਕਤ ਗੁਪਤ ਗਜ਼ਿਆਂ ਦੇ
ਦੇਸੇ ਜੇ, ਉਸਨੂੰ ‘ਗੁਪਤ’ ਲਿਪੀ ਅਖਰੇ ਹਨ। ਕਾਨਨੀ ਅਖਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਨਾਮ ‘ਮਾਗਰੀ’ ਹੈ, ਇਸੇ ‘ਗੁਪਤ-ਲਿਪਿ’ ਦਿੱਤੇ ਨਿਕਲੇ ਮਨ॥

‘ਧੋਸ਼ਰੀ’ ਤੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਬਦ ਲਿਪਿਆਂ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ
Phonetic Script। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਖਾਸ ਖਾਸ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਲਈ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ,
ਅਤੇ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ। ਜੋਰ ਨਾਨ ਫਰਕ ਬਾਹਰ ਕਹਿਣਾਂ ਸਭ
ਸੰਘ ਦਿਖ ਦੀ ਪੀਪੀ) ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਰਦੇ ਥਰ ਥਰੇ, ਅਤੇ ਇਕ ਆਨ
ਸ਼ਬਦ ਪੈਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਿਨੋਂ ਅਸੀਂ ਮੂੰਹ ਦਾ ਸੁਪਾਰਾ ਠੰਠਾ, ਛੋਟਾ, ਖੁਸ਼ਾ

* ਇਹ ਨਾਮ ‘ਧੋਸ਼ਰੀ’ (ਧੋਤੇ ਤੇ ਊਠ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਹਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੀ
ਇਸ ਬਿਰੇਸੀ ਲਿਪਿ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ। ਮਨੇਛਾਂ ਦਿਖ ਦਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਧੀ,
ਪਾਇਰੇ ਤੇ ਸਾਭਾਨ, ਦੁਪਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨ ਅਪਣੇ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਥੋੜਿਆਂ
ਤੇ ਉਠਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਜੰਨਾਂ ਦੇ ਮਨ। ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਥ ਦੀ ਹਾਲੀ ਅੰਕੇ ਦੀ ਨੂੰ ਸਭੇ
ਪਿਛਾਂ ਦੇ ਜੋਰੀ ‘ਫੌਰਮਕੇ’ ਜਾਂ ‘ਹੀਰ ਮਾਜੇ’ ਅਖਰੇ ਦੇ ਹਨ।

ਜਾਂ ਠੱਗ ਕਰਕੇ, ਜਿਭਾਨੂੰ ਚਿਲਕੇ, ਤੋਠਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲੇ ਰਖਕੇ ਜਾਂ ਸੀਟਕੇ, ਤੇਜਾ
 ਨੂੰ ਨੱਕੋ ਥਾੜੀਂ ਕਰਕੇ : : : : : ਮਾਠਾਮਾਠ ਤਕਾਂ ਰੀਸਾਂ ਮਾਠਾਜਾਂ ਪੈਰ
 ਕਰਕੇ ਜਾਂ, ਜਿਕਰ ਬਾਂਸਰੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਜਮੀ ਬਨਾਕੇ, ਛੇਕਾਂ ਨੂੰ ਰਬਕੇ ਪੁਰਾਂ
 ਕਰਕੇ ਜਾਂ, ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਰਸਾ ਅਤੇ ਮਾਠਾਜਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ
 ਜਫ਼ਾ ਬਨਾਨੇ ਦੇ ਜਾਂ। ਬੇਜਨ ਜਦੀ ਜੋ ਮਾਠਾਜਾਂ ਅਸੀ ਪੈਰਾ ਕਰ
 ਸਕਦੇ ਜਾਂ, ਓ ਬੰਨੀਆਂ ਜੀ ਤੇ ਰੀਅੰਗਲ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਬੰਨੀ ਦੇ ਸਥੇ ਜਫ਼ਾ
 ਨੂੰ ਪਾਏ, ਓਨਾਂ ਮਾਠਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਓ ਜਫ਼ਾ ਬਨੇ ਤੇ ਦੇਣ, ਆਪਣੇ
 ਸਥੇ ਤੋਂ ਸਥੇ ਰੁਪਿਓ ਨਿਆ ਜਾਏ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਪਾੜੀ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਦ
 ਇਹਨਾਂ ਮਾਠਾਜਾਂ ਦੀ ਗਿਨਤੀ ਸਥੇ ਤੀ ਬੱਤੀ ^{ਦੇ ਅੰਦਰ} ਜੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ
 ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਜਾਂ ਮਾਠਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ, ਮਛਰ, ਜਾਂ
 'ਅ-ਖਰ' (ਨਾ ਖਰਨ ਢਾਲੀ) ਆਖਦੇ ਹਨ॥

ਇਹਨਾਂ 'ਅ-ਖਰ' - ਮਾਠਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜਿਖੜ ਜਦੀ ਦਿਸੇਸ਼ ਚਿਨ੍ਹ ਜਾਂ
 ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਦਰੁ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ
 ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਆਮ ਨਿਤ ਦੇਖਣ ਦੀਆਂ ਥੀਜਾਂ ਤੋਂ ਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਥੀਜਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਮੁਢ ਇਹ ਵੇਈ ਦਿਸੇਸ਼ 'ਅ-ਖਰ' ਮਾਠਾਜਾਂ ਅੰਝੀ
 'ਓ', ਜਿਕਰ 'ਗਓ' ਨਾਮ ਇਹ ਪਹਿਲੀ 'ਅ-ਖਰ' ਮਾਠਾਜਾਂ 'ਗ' 'ਓ', ਜਾਂ
 'ਪਿਰ' ਨਾਮ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਮਾਠਾਜਾਂ 'ਪ' 'ਓ'। ਜੇਕਰ 'ਗ' ਤੇ 'ਪ' ਮਾਠਾਜਾਂ
 ਜਦੀ ਗਓ ਦਾਮਾਂ ਨਾ ਤੇ ਕੋਰੇ ਦੀ ਕਾਰੀਦਾਰੀ ਬੁਨਾਏ ਦੀਏ, ਤਦ
 ਇਹ ਨਕਸ਼ੇ ਓਨਾਂ ਮਾਠਾਜਾਂ ਦੇ ਜਿਖੜ ਜਦੀ 'ਦਰੁ' ਬਨ ਜਾਨੇ।
 ਅੰਤ ਇਹ ਇਹ 'ਦਰੁ' ਜਾਂ ਸੁਰਾਂ, ਦਰੁਨਦਿਰੁ ਸੋਖ ਕਰਨ ਜਦੀ, ਪਸ
 ਪਸ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ ਮਾਠਾਜੀ ਗਿਨਾਨਕੀਆਂ। ਮਾਜਿਗੀਆਂ 'ਦਰੁ-ਮਾਠਾਜਾਂ' ਨੂੰ
 'ਸਬਰ-ਮਾਠਾਜਾਂ' ਜਾਂ Phonetic Alphabet ਕਿਹਾ ਜਾਏਗਾ॥

ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਥਿਖਤ ਕਰਾਹਾ ਸੁਪਨੇ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣਾ -
ਮਨੁਖ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ, ਜੋ ਦਿਲਸ਼ਾਨ ਦੀ ਬੁਧੀ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ
ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਈ ਸੀ।
ਪਰ ਇਸ ਸੋਚੀ ਬਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਮਾਨੁਸ਼ਿਕ ਮਾਨਸਾਂ

ਕਰਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚਿਨ੍ਹ ਮੁਕਰਕ ਕਰਨ ਦਾ
ਖਿਆਲ, ਬੜੀ ਭੁੱਖੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਜੋ ਮਨੁਖ
ਜਾਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕਰਜ਼ਾਨ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਪੈਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ
ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਹੀ ਸੁਖ-ਸੁਖ ਦਰਦਾਨਾ ਤਿਨ ਸਾਫ਼ ਤਿਨ ਹਜ਼ਾਰ
ਬਰਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜਿਸਦਾ ਦਾਹੁਰ ਇਸ ਲੋਕਾਂ ਬਹੁਤ
ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਮਾਨੁਸ਼ਿਕ ਸੀ। ਅਠਰਧ ਹਜ਼ਾਰ ਦੱਸ ਪਿਛੇ, ਜਦਕਿਸੇ
ਨੇ ਕੋਈ ਔਰਤੀ ਪੁਰਾਣਾ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ, ਸੁਹਾਣੀ ਨਹੀਂ, ਦਿਖਾਈ ਉੱਚੀ ਸੀ,
ਤਦ ਉਹ ਪਥਰ ਉਤੇ, ਗੁਫਾ ਦੀ ਕੰਧ ਉਤੇ ਕੋਥੇ ਜਾਂ ਘੇਰੀ ਨੂੰ ਰੱਖੀ
ਇਸ ਮਿਸਾਲੇ ਤੰਗੀਆਂ ਮੰਦੀਆਂ ਤਪਦੀਆਂ ਬਨਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਕਰ 'ਮਾਂਝੀ' ਦੀ
ਦੀਆਂ ਮੁਰਤਾਂ, ^{ਮੰਗਿ ਗੁਜਰੀ ਕਰਿ} ਸਾਡੀਆਂ ਤੀ ਦੀਆਂ ਕੰਧ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਪੈਰੋਂ ਉਸਦਾ ਕਰਦਾ
ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਇਹ ਵੀ ਇਹ ਮੁਰਤਾਂ ਤੇ ਪੰਗਾਬਾਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ
ਗੁਫਾ ਜਿਹੀ ਇਕ ਬਣੀਆਂ ਹਨ; ਛੱਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਗ਼ ਸਿਰੇ ਦੀ ਮੁਰਤੀ ਤੋਂ,
ਅਤੇ ਕੰਧ ਉਤੇ ਨੇੜੇ ਆਈਆਂ ਦੀ ਇਕ ਗੁਫਾ, ਨੇੜੀ ਪਿਛੇ ਦੇ ਪੇਂਡਿਆਂ
ਪੁਰਾਣਾ ਅਸ ਕੁਝੇ ਜਦੀ ਅਸੇ ਪਿਛੇ ਜਾਏ ਹਨ, ਜਿਕਰ ਸਿਕਰ ਕੁਝੇ
ਹਨ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਨ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਿਖੇ ਹਨ॥ ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ
ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਨਾਨ, ਤਪਦੀਆਂ ਬਨਾਉਂਦੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦਸਨ
ਦਾ ਇਹ ਹੁਨਰ ਸਰਜ਼ਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤਪਦੀਆਂ ਚਿਨ੍ਹ ਮਾਨੁਸ਼ਿਕ
ਜਾਂਦੀ ਤੋਂ। ਪਰ ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦਿਸੇਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ
ਕਿਸੇ ਇਕ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਕਰ 'ਪਾ' ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ ਜਿਸਦੇ
ਅੰਦਰ ਆਈਆਂ ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ ਤੋਂ ਹੈ, ਆਸਰੇ, ਬਣਾ, ਮੁਖ ਦੇ ਦਰਦਾਨ ਨਾਲੀ
ਦਰਦਾਨ ਜਾਏਸ਼, ਜਾਂ ਗੁਫੇ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹੇ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ, 'ਦੁਪ' ਦੀ

ਅਸਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਮਿਸ਼ਿਮਿਸ਼ੀ
ਸਾਡੇ ਲੋਕੀ ਕਰਦੀ ਤੀ ਇਸਤਰੀ ਸਿਖਤ ਇਕ
ਜੇ ਅੰਝੇ ਸਨ। ਇਹ Dictograph ਮਾਂਝੀ ਸੀ।

ਜਾਂ ਅਖਰੀ ਤਸਵੀਰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੰਤ ਦਰ ਹੋ ਏਨ
ਦੁਖ ਰਹਿ ਰਾ ਬਿਨੁ ਏਹਾ।

ਬਹੁਤ, ਭਾਗ, ਪਰੰ ਹੁੰ ਰਹੇਗਾ। ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਨਾਨ ਦਰਸਾਓ
ਹਾਲੇ ਰਿਹਾ ਦੀ ਲਿਖਤ ^{Ideographic} ~~Chalco-lithic~~ ਕਹਾਵੇਗੀ, ਜਾਂ
ਆਖੇ 'ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਲਿਖੀ' ਪੰਨਾ ਘਰੇ ਪੰਨਾ ਹਜ਼ਾਰ ਦਰ ਏਹਾ ਏ,
ਜਦ ਲਿਖਤ ਦਾ ਇਹ ਰੰਗ ਕੁੀ ਘਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦਰਸਾਓ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿੰਦ

ਏਸ ਵਿਚ ਖੁਦਾਈ ਕਰਕੇ, ਜਮੀਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਰਬੇ *Chalco-lithic*
ਅਤੇ ਆਬਾਤ 'ਤਮਰ ਜੁਲ' ਦੇ

ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਥੋੜੇ ਕਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਓਹਨਾਂ ਬੇਹਿਸ਼ਾ
ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਕੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਹਰ ਲਗਾਓ
ਦੇ ਠਪੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਨਰਮ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ
ਨੂੰ *Steatite Seals* ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੇ ਖਿੱਟੇ
ਛੋਟੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝੀ ਪੱਥਰ ਦੇ ਠਪੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ
ਮਾਨ ਵਿਚ ਲਿਖਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਬਣੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਾਨਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਅੱਲ
ਦਰਸਾ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗਲੀ ਪਹੁੰਚੀ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝ
ਕੁਝ ^{Rosetta} ~~Chalco-lithic~~ Stone ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਕੁਝੀ ਸਿੱਖਾਏ। ਇਹ

ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਲਿਖੀ ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਿਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ
ਦੇ ਪੱਥਰ ਨੰ: ੧, ੨, ੩ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

'ਧੌਰਵੀ' ਤੇ 'ਬ੍ਰਾਹਮੀ' ਸ਼ਬਦ ਮੁਲਕ ਲਿਖੀਆਂ ਦਾ, ਇਸ ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਦਾਰੇ
ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਤੋਂ ਲਿਖੀ ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਲਿਖੀ ਨਾਨ ਕੁਝੀ ਦਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਨਾ
ਇਹ ਪਿੱਛੇ ਆਈਆਂ ਦੇ ਲਿਖੀਆਂ ਉਸ ਪ੍ਰਗਟੀ ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਲਿਖੀ ਤੋਂ

F.H. * 'ਪਰੰ ਦੇ ਦੇਵੇਂ ਅਰਥ ਹਨ: ਗੁਰੀਆਂ ਤੇ ਰੋਤਤ।

F.H. / ਮਿਸਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ, ਸਿਕੰਦਰੀਆ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਕਰਕੇ, ਸਮੁੰਦਰ
ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਸ ਰਸਤਾ *Rosetta* ਨਾਮ ਦਾ ਆਬਾਦੀ। ਸਨ ੧੭੯੯
ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਖੁਦਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ
ਸਮੁੰਦਰ ਕਾਨੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿੱਖਾ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਟੁਕੜਾ ਮਿਲਿਆ
ਜਿਸ ਪੱਥਰ ਉੱਪਰ ਤਿਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਦੇ ਪਲੇਟ ਨੰ ੧, ੨, ੩ ਦਿਖਾ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਖੋਸਰੀ’ ਤੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨਕਰ ਲਿਖੀਆਂ ਹਾਂ, ਇਸ ਅਹਿਨ-ਜੋ-ਦਰ
ਤੇ ਹੁਣ ‘ਤੇ’ ਲਿਖਣੀ ਸੁਰਤੀਆਨ ਲਿਖੀ ਨਾਨਕੋਈ ਦਸਤ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਨਾ
ਇਹ ਪਿਛੇ ਆਈਆਂ ਹੋ ਲਿਖੀਆਂ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤੀਆਨ ਲਿਖੀ ‘ਤੇ’

F.N. * ਪਨੇ ਦੇ ਦੋ ਦੋ ਮਰਥ ਜਨ: ਗੁਰਮੰ ਤੇ ਦੋ ਰਤ।

F. 4. / ਮਿਸਰ ਦੇਸ ਦਿਖ, ਸਿਕੰਦਰੀਆ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਕਰਕੇ, ਸਮੁੰਦਰ
 ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਸਬਾ Rosetta ਨਾਮ ਦਾ ਆਕਾਰ ਤੀ। ਸਨ ੧੭੯੯
 ਇਕ ਇਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਖੁਦਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ
 ਸਮੁੱਤ ਕਾਨੇ ਪਥਰ ਦੀ ਸਿਖਾ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਟੁਕੜਾ ਮਿਲਿਆ
 ਜਿਸਪਾਠ ਉਪਰ ਹਿੰਦਾਂ ਤਿਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿਖਤਾਂ
 ਸਨ। ਉਸ ਦਿਨੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਚੋਟੀ ਲਿਖਤ ਯੂਨਾਨੀ ਦਿਖ ਜੀ। ਅਫਸਰ
 ਨੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਲਿਖਤਾਂ ਇਕੋ ਦਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ
 ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਕਰਾ ਚੋ ਕਿ ਯੂਨਾਨੀ ਦੀ ਮਰਦ ਲਾਜ ਖਾਹੀਆਂ
 ਦੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਸਕਨ। ਸਨ ੧੮੦੧ ਇਕ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਥਰ
 ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਯੁਕੀਆਂ ਦਿਖ ਅਖੜੀ, ਮਾਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲਿਖਤਾਂ
 ਦੇ ਸਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਾਏ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਅਖੜੀਕੇ ਦੇ
 ਦਿਖਦਾਨਾਂ ਦਿਖ ਹਿੰਦਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਕਈ ਕੰਡ ਦਿਤੇ।
 ਇਕ ਤੀਖਣ ਬੁਧੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦਿਖਦਾਨ 'ਜੀਨ ਫਾਂਸਾਏ ਸੈਮਪੋਲੀਓ'
 ਨੇ, ਲਿਖਨੂੰ ਮਿਸਰੀ ਜਬਾਨ ਦੀ ਕਬਤੀ ਫੁੱਤ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਦਰਬੀ
 ਜੀ, ਸਨ ੧੮੨੨ ਇਕ ਤਕ ਮਸਕਾ ਅਤੇ ਬਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਦਿਖਦੇ
 ਸੀ (ਜੋ ਯੂਨਾਨੀ ਅਖੜਾਂ ਦਿਖ ਦਿਤੇ ਸਨ) ਬਾਹਾਂ ਮਾਂਖਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ
 ਉਪਰਲੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦਿਖ ਦੀ ਕਰ ਜਾਈ। ਅੰਤ ਉਸਦੇ ਖਿੱਚੇ
 ਬੁਧੀਗਾਨ ਪੜ੍ਹ ਨੇ ਸਨ ੧੮੪੨ ਇਕ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਕੰਨੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਪੜ੍ਹ ਸਾਏ। ਇਹ 'ਮੈਸਟਰ ਸਟੋਨ' ਜਿਹੀ ਮਰਦ ਨਾਜ਼ ਨਾ
 ਨਿਹਾ ਅਖੜੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖੰਡੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਮਿਸਰ ਦੇਸ ਦਿਖ
 ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਤ ^{Demotic} ~~Demotic~~ ਨਾਮ ਦੀ ਲਿਖਿ ਪੜ੍ਹ, ਕਈ ਗਈ,
 ਸੋਗੇਂ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਹੁਕ ਪੁਰਾਣੀ Hieroglyphic ਲਿਖਤ
 ਦਾ ਭੇਦ ਭੀ ਖੁਲ ਗਿਆ॥ ਮਸਕਾ ਅਤੇ ਬਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ
 ਨਾਮ Hieroglyphic ਲਿਖਤ ਦਿਖ, ਅਸਾਂ ਪਥਰ 'ਡੋ
 I. ੧' ਦਿਖ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਉਸੇ ਪਥਰ ਦਿਖ ਕ੍ਰੈਟ ਕਈਪ
 ਤੋਂ ੧੦੦੦ ਹੁਕ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਇਕ ਮੁਹਰ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸਿਆਂ
 ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਭੀ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਤੇਨੇ ਦਿਖ
 ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਿਸਰੀਆਂ, ਛੋਟੀਆਂ ਅਖੜੀ ਮੈਸੋ-ਜੋ-ਕਾਨੋ ਦੀ
 Pictograph ਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਹਾਲੀ p. 10.
 ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ॥ ਮੈਸੋ-ਜੋ-ਕਾਨੋ ਦੇ ਪਥਰ ੧੮੬੬ ਈਸਵੀ ਦਾ

3500 800 948
 1048 260 2248
 5448 2248
 3260 2248

ਕਿਸੇ ਤਕ ਬਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਚਲੇ ਸਨ। ਮਿਲਾ ਜੇਕਰ, ਮਿਲੇ,
 ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਦੀਆਂ ਪਰਮ-ਆਗਿਆਵਾਂ, ਪਰਾਨਾਂ ਉਤੇ, ਜਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ
 ਦੇ ਥਾਂ ਪਰ ਸਿਖੀਆਂ ਪਿਛੇ ਬਾਈ ਤੇਈ ਸੋ ਵਧ ਜੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ
 ਸਿਖਿਤਾਂ ਤੇ ਮਾਇਨ-ਜੋ ਰਾਹ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਤਾ ਦਿਖਾਏ ਜੋ ਚਾਈ ਤਿਨ ਹਜ਼ਾਰ
 ਵੇਰੇ ਦੀ ਵਿਥ ਹੈ। ਉਸਦਿਨ ਕਿਸੇ ਤਕ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਕਿ
 ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਕੁਝ ਮਾਨੁਸ਼ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਿਲਾ ਜੇਥਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਓ
 ਭੀ ਮਾਮ ਜੋਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਿਖ ਤੇ ਓਹਨਾਂ ਲਈ ਹੋਣ, ਦਸਰਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਮ ਜੋਰੀ
 ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਨ। ਅਤੇ ਜੇ ਮਾਮ ਜੋਰੀ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਨ, ਤਾਂ
 ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਿਖੀਆਂ ਦਾ ਰਹਜ ਬਾਈ ਤੇਈ ਸੋ ਵਧੇ ਤੇ
 ਵੇਰੇ ਤਿਨ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਕਈ ਦਿਨ ਯੁਕਤੀਆਂ ਵਰਤਕੇ ਦਿਨ ਇਨ
 ਦਿਨ ਸਿਰੇ ਪਰ ਮਾਮ ਜੋਰੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁੱਝੀ ਸਤਾਈ ਸੋ ਵਧ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤ
 ਵੇਰੇ ਦਿਨ ਸਿਖਿਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਾਨੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਵੇਰੇ ਇਹ ਸਿਖੀਆਂ
 ਚਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਵਧ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮਾਈਆਂ ਕਿਥੋਂ? ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ
 ਪਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੁਝਾਨੀ ਯਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਪ੍ਰਸਿਧ
 ਹੈ ਕਿ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੰਧ ਜੰਧ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਰਮ ਰਹਨ ਦੇ ਜਾਹਨ ਦੀ ਜੋਰ
 ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਤਦ ਓਹ ਕਿਸੇ ਦਿਹਾਗ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਨ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੰਗ
 ਕਰਕੇ ਲੈ ਸਨ, ਕਿਰਾਹੀ ਮਾਮੀ ਮਾਨਕਰਨ ਕਿਸੇ ਜਾਏ ਬੋਰੀ ਦਿੱਤੇ ਕਿਤਾਬ
 ਜੋ ਮਾਈਏ। ਬੰਧ ਪਰਮ ਪੁਸਤਕ ਦਿਪਿਟਕ ਸਿੰਗਲੀ ਰਾਜਾ ਦੁੱਟ ਗਾਮਿਨੀ
 ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਦਿਨ ਮਾਮੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਾ ਵਧੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਥਮ ਦਰ ਸਿਖੀ ਗਈ। ਇਸ
 ਤੋਂ ਮਾਮੀ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕਰਕੇ ਗੇਂ ਸਿਖਿਤ ਦਾ ਹੁਕਮ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਿਖੇ
 ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ, ਖਾਲੀ ਦਿਹਾਗ ਕਾਰ ਲਈ ਜੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
 ਇਹ ਭੀ ਮਾਮ ਜੋਰੇ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਨ-ਜੋ-ਰਾਹ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਤੀਆਂ ਸਿਖਿ

ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪੈਰਾ ਭੇਦੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਕਿ ਉਹ ਭੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਸੀ।

ਸਿੰਧੂ-ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਮੇਲ ਪੁਗਾਏ ਮਾਮਰੀ ਲੋਹਾਂ ਨਾਲ॥

ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਦਾਰ^{੫*} ਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਿਤਾਂ ਦਾ ਉਪਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ
ਆਜਾਂ ਵਿਚਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਥੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਸਿਖਿਤਾਂ ਦਾ ਸਮਾ
ਜੋ ਆਜਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਦਲ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦਲ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ
ਹੈ, ਉਸਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਤੋਂ ਆਰਾਜਾ ਨਿਰਮਾਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ
ਤਸਵੀਰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ, ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਉਹਨਾਂ
ਲੋਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਅਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਮ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਜਰ ਤੇ ਖੋਪਰੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ
ਦੇ ਹਥਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਮਿਟੀ, ਪਕਰ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ,
ਜੇਹਰ ਵੀਹੇ, ਮੋਹਰ ਲਾਲ ਦੇ ਠਪੇ, ਦੇ ਦੀ ਦੇ ਦੰ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤੀਆਂ,
ਉਪਰ ਤੇ ਪਠੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਗੇੜੇ, ਇਕ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਦਾ ਫਾਂਡਾ, ਹਾਥੀ,
ਗੈਰੇ, ਬਾਘ, ਕਰੀ ਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤੀਆਂ, ਧਾਤੋਂ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ
ਹਨ। ਲੋਹਾ ਹਾਥੀ ਨਹੀਂ ਮਾਫੂਮ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ
Chalcolithic Age ਜਾਂ 'ਤਾਂਬਰ ਜੁਗ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ
ਸਭਿਅਤਾ, ਇਕ ਬਿਦੇਸੀ, ਸ਼ਾਮ ਦੇਸ ਦੀ, ਪੁਗਾਈ ਮਾਮਰੀ ਸਭਿਅਤਾ
Sumerian Civilization ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਜ

* 'ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਦਾਰ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਸਿਖਿਤਾਂ ਦਾ ਦੁਆਰਾ'। ਇਹ ਥਾਂ ਨਰਕਾ

ਤੇ ੨੫ ਸੀਤ ਰਖਨ ਦਲ ਦਰਜਾਇਸਿ ਪ ਦੇ ਖੋਬ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਹੁਣ, ਮੰਟਕਾਰੀ ਦੇ
ਜਿਥੇ ਦਿਖਾ ਹੈ॥

[Faint handwritten text at the bottom of the page]

ਦਲ ਸਿਖਾ ਮਾ *

२५५५ मिहलर
 विमल विमल विमल,
 उषा विमल
 मल, मल
 श्री, मल विमल
 -मि (Milio-
 मल उषा-मल
 मल मल

२ म० ६३३२

२२०२२०

२३७०५०

ਭੈਰੋਂ ਕੋਈ ਨਾਸਤ
ਨਾਉਂਦੇ ਅਤੇ
ਜਾਨ ਤੇ
ਫੇਰਨ।

Ceplal मंत्र ३० रा
३० डिग्री है।
२ डिग्री ३० रा

॥ श्री गुरु ॥

॥ ऐं ह्रीं क्लीं ॥

42 नमो भगवते

ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪੈਰਾ ਓਈ ਸੀ ਜਾਂਦੀ ਓਹ

I ੨੦੩

ਸਿੰਧੂ-ਸਕੂਤਾ ਦਾ ਮੇਲ

ਮਾਮਤੀ ਲਗਾ

ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਹਾਰੇ ਦੀਆਂ

ਆਂ ਵਿਚਾ ੭ ਕਿ ਗਲੀ ਮਾਮਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰੀ

ਜੋ ਆਜ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਹਲ ਪਰ ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ

੭, ਓਸਕੂਤਾ ਸਕੂਤਾ ਤੋਂ ਆਂਦਰ ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ

ਤਸਵੀਰ ਓਥੋਂ ਦੇ ਮੰਤਰਾਤ

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਨ ਦੇ ਪਾਰ ਤੇ ਪ

ਦੇ ਆਂ ਦੀਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ ਨਹਿ ਰਹੀਆਂ

ਜੇਹਰ ਹੀਰੇ, ਮੇਹਰ ਹੀਰੇ ਦੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਹਲਕੇ

ਓਪਰ ਤੇ ਪਲੀਸੀ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਖੇਡਾਂ

ਗੰਡੇ, ਬਾਘ, ਬਰੀ ਮਾਮਤੀ ਦੀਆਂ ਮਾਮਤੀਆਂ

ਹਨ। ਲੋਹਾ ਗਲੀ ਨਹੀਂ ਮਾਮਤੀ ਦੀਆਂ ਮਾਮਤੀਆਂ

Chalcolithic ਮਾਮਤੀ ਦੀਆਂ ਮਾਮਤੀਆਂ

ਸਕੂਤਾ, ਇਕ ਬਿਰੇਸੀ, ਕਾਮ ਦੇਸ ਦੀ, ਪੁਰਾਣੀ

Sumerian Civilization ਨਾਲ ਮੇਲ ਖੁਰਦੀ

* ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਹਾਰੇ ਦੇ ਮਾਮਤੀ ਦੀਆਂ ਮਾਮਤੀਆਂ

ਤੇ ੨੫ ਮੀਨ ਰਖਨ ਹਲਕੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਮਾਮਤੀ ਦੀਆਂ ਮਾਮਤੀਆਂ

ਜਿਥੇ ਇਹ ਹੈ॥

ਓਹੋ, ਜੋ ਇਸ ਸਿੱਖ ਪੁਰਖਤਾ ਦਾ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਪੁਰਖਤਾ ਸਿੱਖ-ਸੰਦੀਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਤਪਤਿ ਦਿਲ ਬਿਆਸ*
ਨਹੀਂ ਤਕ, ਤੇ ਨੀਲੀਬਾਰ, ਮਾਜਰਾ ਦੇਸ ਉਤੇ, ਤੇਹੇ ਰੋਪੜ ਦੇ ਪਾਸ ਸਿੰਘਾਨਕ
ਪਗੜੀਆਂ ਤਕ, ਫੌਜੀ ਤੇਰੀ ਜੀ; ਤੇ ਪਛਮ ਦਿਲ ਸਾਰੇ ਬਿਨੋਇਸਤ ਨਹੀਂ,
ਤੇ ਉਪਰ ਕੰਧਾਰ ਤਕ, ਅਤੇ ਮਕਰਾਨ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕੰਢੇ, ਸਤੁ ਬਾ ਦਿੱਤੇ
ਸਤੁਜਤਾ ਕਾਇਮ ਜੀ। ਉਸੇ ਦੇਸੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਕੀਤ ਨਾਮ ਸਨ, ਨਹੀਂ
ਕਿਸਾਨਾਮਰਾ। ਜੋਰਾਂ ਦਾ ਪਰਾ, ਫੇਰ ਪਰਾ ਨਾਹੀਂ ਸਾਂਹ ਜੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ
ਦੀ ਨਾਮਨ ਮਾਯਾ ਨਾਮਨ ਨਾਹੀਂ ਭਿੱਨ। ਇਹ ਜੋਰ ਤਾਉਰ-ਸਿਰ (cephalic),
ਕੰਢ ਦੇ ਢੇਰੇ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਢੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪੈਰੇ ਤੇ ਪੈਰ-ਰਾਹਾਂ
ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ; ਪਰ ਪੈਰ ਪਰ, ਕੰਢ, ਗਢ ਬਲੰਦੇ ਸਨ। ਪਰਾ
ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿੰਘਪੁਜਾ (Sikh-worship) ਜੀ, ਜੋ ਮਾਯਾਨਾਂ ਦੇ ਅਠਿਠ ਤਕ
ਬਰਾਬਰ ਅਪਣੇ ਅਪਣੀ ਰੂਪ ਦਿਲ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਰਿਯੋਦਰ ਦਿਲ ਇਹ
ਦੇਖ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘਪੁਜ' ਜੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਦਰਦੇ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਪਰ
ਮਾਰੇ ਰਸਿਆ ਤੇ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਤਿਪਿਤਾ ਰਿਖਾਈ ਹੈ। ਕੋਈ ਅਜਾਬ
ਨਹੀਂ ਜੋ ਗੁਪਾ ਦਾ ਨਗਰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਯਾਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਤੇ, ਅਤੇ
ਓਥੇ ਕਤਲਾਮਾ ਕੀਤਾ ਤੇ। ਮਹਿਨ-ਜੇ-ਰਾਹ ਦੇ ਸਾਹੇ ਜਾਨ ਤੇ
ਓਥੇ ਦੇ ਜੋਰਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

* ਤੇਰੇ ਕੁਝ ਨੂੰ, ਜਿਸਦਾ ਪੈਰੇ ਤੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਜਾਂ ਤੇਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ cephal ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ
ਰਾਸ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਤੇ ਤਾਉਰ ਸਿਰੇ ਬਹੁ ਹੀ ਤੇਰਾ ਹੈ। ਨਜੀਬ ਨੇ ਇਹ ਸੰਫਲ ਦਰਿਆ ਹੈ।
ਜੋ ਬਿਆਸ ਨਹੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਗਾਈ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਜੋਰੇ ਸਿੱਖੀ ਰਲੀ

ਰਹਾ ਨੂੰ ਜਾਮਿਨਰੀ ਜੀ। ਸਤੁਜਨ ਨਾਮ ਦੇਸਰਾ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਜੀ ਹੁੰਦਾ।

† ਜੁਪਿਆਨੇ ਦੇ ਜਿਥੇ ਦਿਲ ਮਾਂਠਰ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਸਮਝਿਆ ਹੈ।

ਓਥੇ ਦਿਲ ਦੁੱਠੇ ਬੇਹੁੰਦਾ ਜੀ। ਗਾਈ ਪੰਜਾਹ ਦੋ ਤੇਰੇ ਹਨ ਜਦ ਬੇਹੁ ਪਰਿਸ਼ਾਨ ਗਿਆ

ਪਰ ਰਿਸ਼ੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਰਸਮ ਗਤੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ, ਮਾਰਗਾਂ ਦੀ ਪੈਰ ਰੱਤੇ
 ਬਾਹਰ ਸੀ। ਦੇਵ ਮੁਰਤੀਆਂ ਵਿਚ, ਇਕ ਤਾਂ ਧਰਤੀਸ਼ਾਤਾ ਦੀ ਮੁਰਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੋਂ
 ਗਲੀ ਤੀਰੀਂ ਤੇ ਹੇਠਲਾ ਮਥਾ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਇਕ ਹੋਰ ਵੇਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਖਤਬ
 ਵਿਚ ਪਿਛੋਂ ਦੁਰਗਾ-ਮਾਸਰ-ਸੰਘਾਰੀ ਬਨੀ। ਤਿਨ ਮੁੰਗਾ ਦਾਤਾ ਇਕ ਦੇਵ
 ਹੈ, ਜੋ ਸਫਾਂ ਨਾਨ ਦੇਹਿਮਾ ਹੈ, ਇਕ ਚੌਰੀ ਪੁਰ ਪੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੀਆਂ ਜੋੜੇ
 ਤੇ ਮਾਡੀਆਂ ਉਪਰ ਦਸ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਚੌਰੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬਕਰੀਆਂ, ਪਾਸ ਅਥੇ
 ਪਿਛੇ ਗਾਥੀ ਮੈਂਡਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਬਰੀਆਂ ਚਿਤੀਆਂ
 ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਫਸੇ ਦੌਰੇ ਮਿਥਾ ਦਾਤਾ ਬੜਾ ਮੋਹਨਾ ਸਾਂਝ ਹੈ ਜਿਸ ਪੁਰ
 ਸੂਤ ਪਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਨ। ਇਹੋ ਦੇਵ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਦ ਮਗਾ ਦੇਵ,
 'ਨੰਦੀ' ਸਾਂਝ, ਅਤੇ 'ਗਵ' ਬਨਾਏ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਥਾਂ *panichan*
 ਮਾਰਥਾਤ ਸਿੱਧੇ ਸਿੰਗਾਂ ਦਾਤਾ, ਜੋ ਗਤੀ ਬੈਠ ਨਾਨ ਸਿਰਦਾ, ਬੈਠ ਦੀ ਹੈ,
 ਜੋ ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਖਾਹਿਗਾ ਹੈ। ਨਾਮ 'ਸਿੰਦ' ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ
 ਪਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਨ 'ਭਾਗੀ ਭਾਗ'।
 ਪ੍ਰਤਖ ਵਿਚ ਇਹ ਸਕੂਲੀ ਰਿਸ਼ੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਨ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ
 ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸਕੂਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਕਿੱਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ
 ਜੋਕ ਸਨ, ਜੋ ਸਿੱਧ ਦੇਸ ਵਿਚ ਉਤਾਨ ਤੇ ਸੂਰਾ ਦਰਸਿਆ ਥਾਂ ਹੀ ਦਾਖਲ
 ਹੋਏ ਰਹੇ ਤੇ ਦਖਲ ਦਸ ਛੱਜ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕੁਝ ਭਿੰਨ ਸਾਂਝ
 ਦੇ ਕੰਠੇ ਕੰਠੇ ਆਏ ^{Hab} ਜਬ ਨਰੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਹਨੀ ਕਰਾਣੀ ਦੇ ਪਾਸ, ਧਰ ਕਰਕੇ
 ਸੰਦੀਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਦਸ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਕੂਲੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰਤੀਸ਼ਾਤ

← ਅਤੇ ਪੂਰ ਜਦੀ ਮੁਰਾਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਦੀਹ ਬਾਈ ਹਥ ਦੀ ਭੁੰਘਾਈ ਤੇ ਜਾਏ ਤੇਠੋਂ
 ਦੇ ਪਥਰ ਦੇ ਬਠੇ ਹੁ-ਬ-ਹੁ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ 'ਸਿੰਧ' *Ittyphalli* ਨਿਕਰੇ, ਜਿਤੇ
 ਜਿਤੇ *Mhali* ਦਾ ਜਿਕਰ ਰਿਸ਼ੇਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਹੁਣ ਮਾਨਦੇ ਵਿਚ ਸਿੰਧੂ-
 ਸਕੂਲੀ ਦੇ ਮੰਡਗਤ ਸੀ॥

प्राग जी। २

ਮਾਧੀ ਤੀਰੀਂ

५०
५०

ॐ, नमो भगवते वासुदेवाय

उपनिषद्

ਮਿਠੇ ਗਾਥੀ,

ਜਾਂਦੀਆਂ ਪਠ। ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ।

ਸੂਤ ਪਾਈ ੩

‘हिरी’ पं०

मरघाउ मिने

ਕੇ ਪਰਤੀ ਨਿ

[illegible]

ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਮਨ, ਜੋ ਬਿਨੁ ਏਕਿ ਹੋਇ ਸੁਖਾਇ ॥

ਭੈਰਵ ਰਹਿਤੇ ਤੇ (ਅੰਤ) ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਲਈ

ਦੇ ਹੀਨੇ ਕੀਨੇ ਆਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਹੀਨੇ ਕੀਨੇ

ਸੰਤੀਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਘਰ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ

ਮਤੇ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇ ਮੁਕਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਫਿਰ ਫਾਈਲ ਆਰੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

२ पक्ष २ व

निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर दीजिए।

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ਸਤੁ ਲਗਾ ਕੇ ਸਾਧਨ ਕਰਿ ਮਨੁ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਿ ਹਨ, ਬੇਬੇ ਜੀ ੮੭

[illegible]

(सिद्ध) यम नर दण्डन विदुः यम नर देव, मरु 3 Byblus*

ਪ੍ਰਿਥੀਵੀ (ਧਰਤੀ) ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀ ਪਕੁੜਾ ਨਾਸ

३०३. नंददेव। विषे नाना देवताये नंद देवि विष्णुपत्नी कृष्ण

(3) Signature of Karash

ਸੰਤ, ਉਹੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਤੀ, ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਾਨੀ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰੇ ਜੇਹਾਂ ਜਾਨ

Inscription on Rummuni Dei pillar (Birth place of Gotama) उ म्मावत्ता
रुंहे, पठम

ਇਹ ਬਾਹਰ ਦੇਸ ਆਏ ਪੁਰਬ ਸਿਰਿ ਸਿੰਘ ਦੇਸ ਦੇ ਖੇਰ ਚੜ੍ਹੇ ਨਮਨ ਦੇ

(4) Salient characters of
5th century

^{5th century}
The motto of the Archaeological Survey of India is -
"Excavate, Record, Restore"

16 Examination of the skeletal remains shows that the people were of a mixed race, the Mediterranean being the preponderating type. The skulls agree with those found at Al Ubaid and Kish, and belong to a dolichocephalic people. This together with some resemblances between pottery, beads, tools and weapons, suggests that

ਪਰ ਰਿਸ਼ੇਰ ਦੇ ਸਰੇ

ਬਾਹਰ ਜੀ। ਦੇ

ਮਾਪੀ ਭੀਦੀ

ਇਹ ਪਿਛੇ

ਏ, ਜੋ ਸਫਾਂ ਨਹੀਂ

ਤੇ ਮਾਫੀਆਂ ਬਿਨਾਂ

ਪਿਛੇ ਹਾਥੀ

ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਸੂਰ ਪਈ ਏ

'ਨੀਰੀ' ਜਾਂਦੇ

ਮਾਰਥਾਤ ਪਿਛੇ

ਜੋ ਸਰਜੀ

ਪੜ੍ਹਾਈ

ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ

ਜੋਰ ਸਨ, ਜੋ ਸਿਰ

ਏ ਰੁਕੇ ਰੁਕੇ ਤੇ

ਦੇ ਕੰਠੇ ਕੰਠੇ

ਸਿੰਦੀਰ ਦੇਸ਼

← ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ

ਦੇ ਪਥਰ ਦੇ ਬਣੇ

ਜਿਥੇ

ਸਰੁਜਤ ਦੇ ਮੰਦਗਤ ਸੀ॥

ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ (੮)

ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ
(ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ) ਰਹਿੰਦੇ

ਜੋ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ
ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ

the Indus-valley folk were an intrusive stock, who shared a common ancestry with the Sumerians; no doubt they found a more primitive race, already in possession of the country, when they entered it, and as usually happens inter-married with the earlier inhabitants, and to some extent absorbed their customs. Recent discoveries of pottery seem to show that they came by way of the Mula pass and the coastal road which runs through Des Bela and the Makran, and crossed the Hah near Karachi. But they were no mere immigrants: they developed a type of civilisation, which was characteristically Indian. The date of Mohen-jo-daro is approximately settled by the discovery of what is an Indus-valley seal at Tel. Asmar, in a stratum which may be dated circa 2500 B.C. Other finds of the Mesopotamian origin in Sind and vice-versa confirm this. Allowing for the building of the successive cities at Mohen-jo-daro we may perhaps date their arrival at about one thousand years earlier. More we cannot say until a clue is found to

F.N. * 33-34-35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

the pictographs. This will perhaps be provided by the discovery of a bilingual seal; we shall then be able to decide whether the language spoken in the Indus valley was of Sumerian origin or not.

‘ਸੁਮਰਾ’ ਨਾਮ ਸਿੱਧ ਦੀ ਇਕ ਕਾਗ਼ਤਕਾਰ ਕੋਸ਼ ਨੇ ੧੯੩੨ ਤਕ ਕਾਗ਼ਤਕਾਰ
 ੩। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਧ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਗ਼ਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਸਿੱਧ
 ਕਾਗ਼ਤਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਤਦ ਇਥੋਂ ਦੀ
 ਜੰਗਲ ਤੇ ਤਾਕਤ ਦਰ ਕੋਸ਼ ਸੁਮਰਾ ਨੇ ਹੱਥੋਂ ਉਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ
 ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। *Curriculum* ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ
 ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜੰਗਲ ਕੋਸ਼ ‘ਸੁਮਰਾ’ ਦੇ ਪੁਸ਼ਟੀਕਾਰ ‘Sumerian’ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ
 ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਕੀਤਾ ਸੀ। ੬੦ ਭਾਗੀ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਇਕ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ
 ਪਿਸ਼ਾਕਾਰ, ੬੦ ਹਜ਼ਾਰ ਸਫ਼ਾਰ, ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਨ। ਜੰਗਲੀ ਮੇਰ ਦੇ ਭੱਟੀ ਕਾਗ਼ਤ
 ਅਤੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ (ਬੀਕਾਨੇਰ *Bikaner*) ਇਹਨਾਂ ‘ਸੁਮਰਾ’ ਦੀ ਸੋਚ
 ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਗ਼ੀ ਨਾਂ ਬਾਗ਼ੀ ਦੇ ਮਾਰਚ ਹਨ ਜੰਗਲੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ
 ਜੰਗਲੀ। ਬਾਗ਼ੀ ਨਾਮ ਜਦ ਕਾਗ਼ਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੁਮਰਾ
 ੬੦ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਗ਼ਤ ਸਮ, ਮਾਰਚ, ਪਾਰਸ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪਿਸ਼ਾਕਾਰ
 ਫੌਜੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸੀ ਕਿ, ੬੦ ਕੋਸ਼ ਜਾਗ਼ਰ ਸਨ। ‘ਸਿੱਧਾਂ ਸੁਮਰਾ’ *ਸਿੱਧਾਂ*
 ਨਾਮ ਮੁਹਾਬਰੇ ਦਾ ਪਰ ਬੁਝਿਆ ਉਹਨਾਂ ਹੈ॥

ਜੇ ਮੁਹਤੀਕਾਰ ਲਿਖੀ, ਜੇ ਜੰਗਲੀ ਲਿਖੇ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ
 ਨਾਮ ਉਹ ਪਾਠੇਟ ੮੦੧ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸੁਮੇਰੀਆ ਸਕੂਲ ਦਾ
 ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁਮਰਾ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੀ ਵਰਤੂ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ

ਮਠੀ ਸੀ।

ਬਬਰ ਦੇਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇਸ ਦਿਹ ਦਿਹ ਸਾਂਝੇ ਹੋ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਯਾਗਾਂ
ਦੇ ਬਣੀ ਰਹੀ

ਭਾਗਤ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਬਾਬਿਲੋਨ

ਨਾਲ ਦੁਪਾਰਾ

ਸਿੱਖ ਦੇਸ ਤੇ ਬਾਬਿਲੋਨ ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ
ਇਸ਼ਾਰਾ ਉਪਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਯਾਗਾਂ ਦੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਗਰੇ ਹੋ। ਸਿੱਖ
ਅਜੁਮ ਨੇ ਬਾਬਿਲੋਨ ਨੂੰ ਸੁਰੇਸ਼ੇ ਸਮੇਂ ਦੇਵੇਂ ਸਪੇਤ ਜਾਏ ਸਨ। ਅਪਣੀ ਕੈਜ ਦੇ
ਤਿਨ ਸਿੱਖਾਂ ਕਰਕੇ, ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਕਸ ਸਾਗਰ-ਸੇਨਾਪਤੀ ਦੀ ਕਮਾਨ
ਦਿਤ ਬੇਨਾ ਦੇਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਸਪੇਤ ਤੇਜਿਸ਼ਾ ਕਿ ਸਪੇਤ ਦਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕਰਗ
ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾਏ ਸਿੱਖੇ ਜਾਨ। ਦੁਨਾ ਕੁਝ ਪੰਜ ਨਰ ਤੇ ਨਿਧਿਕਰੇ
ਦਲ ਸੁਨਾ ਤੇ ਉਚਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਪੇਤ ਗਿਸ਼ਾ
ਅਤੇ ਸੁਸਾ ਦਿਤ ਸਿੱਖਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਨਾ ਜਾਏ। ਤੁਸਿਸਾ ਕੁਝ ਸਿੱਖਰ ਦੇ
ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਇਸੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦਾ ਸਪੇਤ ਜਾਏ ਬੇਨਾ ਤੇ
ਸਕਰਗ ਥਾਵਾਂ ਜਿਸਾ। ਪੁਤਖ ਦਿਤ ਸਿੱਖਰ ਦਾ ਸਤਖਬ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ
ਤਿਨਾਂ ਹੀ ਸਪੇਤਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਪੇਤਿਸ਼ਾਂ ਦਾ
ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਰਕੇ, ਜਿਸਤੇ ਫੇਰ ਕਰੇ ਹਿ ਸੁਸਤਾਨ ਪਰ ਰਹੁਈ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ,
ਤਾਂ ਸਪੇਤਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਦਾਕਬੀ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਤਿਨਾਂ ਸਪੇਤ

* ਭਾਗਤ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਸਨ। ਭਾਗਤ ਦਾ ਹੀ ਪਿਛੋਂ 'ਭਾਗਤ'
ਬਨ ਗਿਆ। ਰਜਾ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਅਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਿਨੇ ਸਾਥ ਕਟਕੇ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ
ਦੇਨ ਅਤੇ ਇਕ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਭਾਗਤ ਦੀ ਕਮਾਨੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਿਤ ਰਿਤੀ ਹੋਈ।

ਲੈਣ ਦੇ ਨ ਕਰਦੇ ਸਨ
 ਸੀ ਜਿਥੇ ਤਕ ਰਹਿ
 ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ਿਜੇ
 ਦਾ ਤੁਹਾ ਮਾਂਡ ਰੂਮ
 ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ
 ਰੂਮ ਫਾਗਰ ਦੇ ਦੁਹ
 ਰਾਪੁਆਂ ਦਿਹ ਦੁਪਾ
 ਇਤਨੀ ਦੁਪਾਈ ਕਿ
 ਦੇ ਉੜੀ ਕੇਢੇ ਪਾ
 ਕਾਰਬੋਨ ਤੇ *Plum*

ਸਾਕਰਤ ਦੁਜ਼ਿਮਿ
 ਸਨ ਸਾਹਿ ਨਿਯਾਤ
 ਰੋਸੇ ਤਕ ਸਿ ਸਨ
 ਸਨ ਰਿਹਾ। ਇਹ
 ਜੇਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀਯਾ
 ਇਹਨਾਂ ਕਿਹਿ
 ਸਾ (ਕਸ਼ਿਕਾ)
 ਸਾਂ ਦਾ ਨਾਮ-ਕ
 ਸ ਮਕਰ ਕਰ
 ਦੇ ਪੰਥ ਰੀ
 ਸ ਪਰ ਕਾਢੇ
 ਕਰਨ ਕਾਢੇ

ਸਾਹਬਾਂ ਦਿਹ ਇਹ ਸਕਰਮੁ ਨਕ ਲਿਪਿ ੨੨ ਸਾਖਗਾਂ ਦੀ ਬਲਾਈ ਸਾ
 ਇਸਨੂੰ ਸਾਪੇਟੇ ਨਾਨ ਦੁਪਾ ਕਰਨ ਕਾਢੇ ਸਾਢੇ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਦੁਪਾਸੀ
 ਦਿਹ ਕੈ ਨਾ ਦਿਸਾ। ਕਿਹਾਂ ਦੀ ਬਲਾਈ ਲਿਪਿ ਤੀ ਰੂਪ ਦੁਪਾ ਕੈ ਸਾ
 ਕੀਸਾ ਦਿਹ ਕਰਤੀ ਕਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਿ ਕਾਢੇ ਤੀ ਨ ਜਾਪਾਨ ਦੇ, ਜਿਥੇ
 Ideographic ਲਿਖਿਤ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ। ਤੇ ਕਰਤੀਆਂ ਦਾ

ਸੰਸਾਰੀ

友

7

五

2

०४३

॥ १ ॥

Digitized by:
T. D. Danish Digital Library

[illegible]

ਸਰੀਸਾ ਤਕ ਰਹੇ ਆਏ ਸਨ॥

ਲੈਣ ਦੇ ਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੁਆਰੀ ਜੋਰਾਂ ਦਾ ਦਫਤਰ ਤਾਂ ਭੈਂ ਤਕ ਦੀ ਤੁਰਾ
 ਮੀ ਜਿਥੇ ਤਕ ਦਰਬਾਰਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਬੀਜਾਂ, ਖੰਡਿਆਂ
 ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ਿਲੇ ਜਿਜਾਨ ਹਥੇ ਮਰੇ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਹਿਰੀਆਂ ਜੋਰਾਂ ^{ਜੋਰਾਂ}
 ਦਾ ਕੁਝ ਮੱਠਾਂ ਰੂਪ ਜਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਨਕ ਮਿਰੀਆ ਤੇ ਕੁਲਪਤੀਨ ਦਿਹ ^{ਮਿਰੀ ਤੋਂ ੨੫੦੦ ਦੁਕਾ ਪਹਿਲੇ ਦਿਹ ਜੋਰਾਂ}
 ਮੀ, ਜਿਥੇ ਦਿਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰੀ ਹੋਏ ਮੀ, ਦਿਥੇ ਮਰੇ ਜਾਗਰਾਂ ਲਥੇ ਜਾ ਕੇ
 ਰੂਪ ਜਾਗਰ ਦੇ ਦੁਹਾਂ, ਉਤੀ ਤੇ ਦਖਲੀ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੋਏ ਮਹਿਮਾਂ ਅਤੇ
 ਰਾਖਿਆਂ ਦਿਹ ਦਫਤਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਹਿਮੇ ਮਹਿਮੇ ਦਿਹਾਂ ਦੀ ਤਕਤ ^{ਅਤੇ ਕੁਰੀ ਜਾਗਰ ਰਾਖਪਤੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬਨਾ ਲਈਆਂ ਸਨ।}
 ਦਿਤਲੀ ਦਫਤਰੀ ਕਿਹੀਆ ਮਸੀਤ ਤੋਂ ਹੋਏ ਦੁਕਾ ਪਹਿਲੇ ਦਿਹਾਂ ਨੇ ਮਫ਼ਰੀਕਾ
 ਦੇ ਉਤੀ ਕੰਢੇ ਪਰ ਮਾਪਦੀਆਂ ਦੇ ਕੁਰੀ ਬਾਤਮਾਜੀਆਂ Carthage
 ਰਾਮਬੇਜ ਤੇ Numidia ਕੁਮਰੀਆ ਕਾਇਮ ਕਰ ਰਈਆਂ। ਰਾਮਬੇਜ
 ਮਾਕਰਨ ਦੁਜ਼ਹਿਸਿਆ) ਦੀ ਤਕਤ ਦਿਤਲੀ ਦਫਤਰੀ ਮੀ ਕਿਪਿਠੇ
 ਸਨ ਮਹਿਮੇ ਮਹਿਮੇ ਦਾ ਪੁਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ
 ਰਸੇ ਤਕ ਮਿਸਲੀ ਕਈਪ ਤੇ ਦਿਤਲੀ ਦੇ ਦਖਲੀ ਮਿਥੇ ਉਥੇ ਦਿਹਾਂ
 ਰਾਜ ਰਿਹਾ। ਦਿਹਾਂ ਦੇ ਜੋਰਿਆਂ ਉਲੀਬਤਾ ਦੁਕਾ ਦੇ ਨਾਮ ਉਪਰ
 ਜੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਢੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਨ। ^{ਤੇ ਜਗਰਬਲਾਂ} ਦਿਹਾਂ ਦੇ ਜੋਰਿਆਂ
 ਦਿਹਾਂ ਕਿਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਸਰਜਾਤਾ ਬੋਲੇ ਉਥੇ ਪਾਏ ਦੀ ਮੀ। ਜੋਰਿਆਂ
 ਮਾ (ਅਸਲੀਆਂ) ਦਿਹਾਂ ਕੁਰਾਂ, ਸਤਮੀਆਂ ਤੇ ਤਹਿਮਾਂ ਦੀ
 ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ-ਕਰਨ ਦਿਹਾਂ ਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦਿਹਾਂ ਤੇ। ਸਤਾਂ ਦਿਹਾਂ ਦਾ
 ਮ ਕਰਕਰ ਕਰਨ ਦਫਤਰ ਅਤੇ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਨ ਦਫਤਰ ^{ਮਿਸਰ ਤੋਂ ਦੁਕਾ ਮਿਸਰ}
 ਤੇ ਪੰਥ ਰੀਆ ਕੁਰਾਂ ਰਸਾਂ ਜਾਂ ਪਰ ਬਾਕਰ ਦਫਤਰ ਅਤੇ ਉਠਾਂ
 ਮ ਪਰਕਰ ਦਫਤਰ ਕੀ ਦਿਥੇ ਜੋਰ ਮਨ੍ਹੇ ਜਿਥੇ ਦੇ ਹੁਰ ਤੇ ਸਬਰ ਮੁਲਿਕ
 ਦੇ ਕਰਨ ਦਫਤਰੀ ਦਿਥੇ ਕਿਹਿਰੀ ਦਫਤਰ ਦਖਲੀ ਦੀ ਸਨ। ਅਤੇ

ਮਾਂ ਦੀ ਬਲਾਈਆਂ
 ਦੇ ਦਫਤਰ ਦੇ ਦਫਤਰ
 ਜੀ ਰੂਪ ਦਫਤਰ
 ਜਾਪਾਨ ਦੇ, ਜਿਥੇ
 ਤੇ ਕੁਰੀਆਂ ਦਫਤਰ

ਜੋਰਿਆਂ
 ਦਿਹਾਂ

ਤੋਰ ਕੁਲੀਆਂ ਦਾਗ਼ ਇਹਨਾਂ ਕੀਨਾਂ ਨਈਂ ਸਾਡਾ ਦੇਖ ਭੀ ਫਿਲਿਰੀ ਜੋਗਾਂ
 ਦਾ ਤੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਪੁਰ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰੀ ਤੇ ਉਤਾਰੀ
 ਦੇ ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਦਾ, ਜੋਰਿ ਮੈਂਨਾਂ ਕੁ ਮਾਧਰ ਫਿਲਿਰੀ ਜਿਪੀ ਦੇ, 2900
 ਦਰਾ ਤੇ ਇਸਾਈ, ਅਪਣੇ ਦੇਖਦਿਰ ਨਿਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਮੈਂਨਾਂ ਕੁ ਮਾਧਰਾਂ
 ਹੁੰ ਅੱਗੋਂ ਰਖਾਕੇ ਸੁੰਦਰੇ ਬੁਝੀ ਜਿਪ ਬਣੀ, ਜੋ ਸਾਹੀ ਦੇਖੀ ਨਿਪਿਆਂ
 ਦੀ ਕੁਝੀ ਅੱਗਾਂ ਹੈ॥

ਜੁਹਾਨੀਆਂ ਤੇ ^{ਜੁਹਾਨੀਆਂ ਤੇ} ਰੋਸਨਾਂ ਨੇ ਦੀ ਮਾਪਣੇ ਮਾਧਰ ਉਸੇ ਫਿਲਿਰੀ ਜਿਪੀ
 ਤੋਂ ਜਾਏ ਸਨ, ਜਿਥੋਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਰਨੀ ਨੰ ੪ ਦਿਰ ਦੇ ~~ਕਲਾਸੀ~~
~~ਮਾਧਰਾਂ ਦੇ ਸਾਧਕੇ~~ ਬੁਝੀ, ਫਿਲਿਰੀ, ਰੋਸਨਾਂ ਤੇ ਕੁਲੀ ਮਾਧਰ ਰਸਾਬਰ
 ਬਰਾਬਰ ਕਾਨਿਆਂ ਦਿਰ ਵਿਖਾਏ ਹਨ। ਦਾਕਰਾ ਕਰਨ ਪੁਰ ਜੋ ਮਿਟਾਂ ਕਰ
 ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਨਈਂ ਤੀ ਉਪਨਾ ਨੱਥਾ ਜੇਬ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਰੋਸਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਿਲੀਸ਼ ^{*} ਦਿਰ, ਖਾਨੀ ਦਿਰ ਥਾਂ ਜਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ
 ਦਿਖਾਏ ਹੈ, ਪਰ ਰੋਸਨ ਨੂੰ ਮਾਪ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ 'ਜਿਖਣ' ਸੀ,
 ਜਾਂ ਸਕਣ ਦੇ ਸੱਕ ਉਤੇ ਕੋਈ 'ਜਿਤਰ' ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੈਰਸ
 ਬਾਤਸਾ, ਇਕ ਸਰਕਾਰ ਬਜਰਫੋਨ ਨੂੰ ਜਿਖਿਆ ਦੇਸ਼ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ
 ਜਿਖਿਆ ਦੇ ਬਾਤਸਾ ਨੂੰ ਜਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਖਿਆ ^{ਤਿਖਿਆ} ਜਿਖਾਓਨ ਨੇ
 ਬਜਰਫੋਨ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵੇ। ਇਕ ਫੌਰੀ ਉਤੇ (ਰੋਸਨ ਦੇ ਕੋਈ ਮਾਧਰ) ਕੁਝ
 'ਅਜੀਬ ਜਿਥੇ ਜਾਣ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ' ਪਾਕੇ ਬਜਰਫੋਨ ਦੇ ਹਥ ਦੇਕੇ ਪੈਰਸ

* ਇਹ ਗੀਤ ਸਨ ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਜੋਖਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੁਹਾਂ ਦੰਗ ਜੁਹਾਨੀ ਤੀ
 ਸਰੀਆਂ ਤਕ ਕਰੇ ਆਏ ਸਨ॥

ਲੈਣ ਦੇ ਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਟੂਹਿਰੀ ਜੇਕਾਂ ਦਾ ਦਫਾਰ ਤਾਂ ਭੈਂ ਤਕ ਦੀ ਤੁੰਦਰ
 ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਦਰਬਾਰਾ ਦੇ ਸਭੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਬੀਜਾਂ, ਖੰਡਿਆਂ
 ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ਿਲੇ ਨਿਜਾਨ ਹਥੇ ਮਗੇ ਕੁੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਲੀਰੀਅਨ ਜੇਕਾਂ ^{ਜੇਕਾਂ}
 ਦਾ ਤੁਰਾ ਮੱਠ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਨਕ ਸਿਰੀਆ ਤੇ ਕੁਲਸਤੀਨ ਵਿਚ ^{ਸਿਰੀਆ ਤੇ ਕੁਲਸਤੀਨ}
 ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀ ਹੋਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਮਗੇ ਜਾਨਾ ਲਾਜ ਜਾਂ ਕੇ ^{ਸਿਰੀਆ ਤੇ ਕੁਲਸਤੀਨ}
 ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਹਾਂ, ਉਤੀ ਤੇ ਦਖਨੀ ਕੰਡਿਆਂ ਦੇ ਤੇਰੇ ਤੇਰੇ ਸਹਿਜਾਂ ਮਤੇ
 ਰਾਪੁਆਂ ਵਿਚ ਦਫਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਕਤ ^{ਮਤੇ ਕੁਲੀ ਜਗਤ ਸਾਪਤੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬਨਾ ਲਈਆਂ ਸਨ।}
 ਇਤਨੀ ਦਫਾਰਾ ਕੀ ਹੀਸਾ ਸਮੀਤਿ ਤੋਂ ਨੂੰ ਸੇ ਦੁਕ ਪਹਿਲੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ
 ਦੇ ਉਤੀ ਕੰਢੇ ਪਰ ਸਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ Carthage
 ਰਾਬੇਜ ਤੇ Numidia ਲੀਸਰੀਆ ਕਾਇਮ ਕਰ ਰਈਆਂ। ਰਾਬੇਜ

ਕਿਲੀਸਨਾਂ ਦੀ ਸਕੁਤ ਬਾਸੇ ਉਤੇ ਪਾਏ ਦੀ ਸੀ। ਪਰੇ ਦਫਾਰੀ ਸਨ, ਜੇ
 ਹੁਣੇ ਕਿ ਦਿਰਿਆ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਨ ਦੇ ਕਾਨ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਰ
 ਦੇ, ਉਸਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਹਨ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਪਤੀ ਰਾਬੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ
 ਬਾਤ ਪਰ ਸੀ। ਦਿਰਿਆ ਦਿਹਾਜਾਨ ਦਾ, ਜਿਸਦਾ ਕੁਲ ਪੂਰਬ ਨਾਤ
 ਨਾਤ ਦੇ, ਪਰ ਸਿਲਾਨ ਦੇਰੇ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਫਿਲਸਫਾ ਕਿ ਨਹੀਂ
 ਪਰ ਜਾਂ ਕੋਈ ਸਹਿਜ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ। ਕੁਝੇ ਜਾਨਾ ਗਨੀ
 ਨਹੀਂ ਜਜੇਤਿਸ ਦਿਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਾਣੁ ਸਨ, ਅਰ ਕਈ ਸਾਖਰੇ ਹਨ ਕਿ
 ਤਾਹਿਸਾਂ, ਤਾਹਿਸਾਂ ਦੀਖਿਤੀਆਂ, ਕੁਹਿਸਾਂ, ਬਾਗਾਂ ਹਾਸਾਂ ਤੇ ਸਤਹਾਰੇ
 ਦਾਗਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਤੇਂ ਤੇਰੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਕ ਰਾਬੇ ਇਹਨਾਂ
 ਕੀਤਾ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਨਾਂ ਮਤੇ ਤਪਦੀਆਂ ਮਾਦਿ ਤੋਂ ਸਹੀ ਸਾਬਾਂ

ਜੈਨ ਦੇ ਨ ਕਰੇ ਸਨ। ਮਾਂ ਮੀ

ਮੀ ਜਿਥੇ ਤਕ ਕਰਕੇ ਸੋ ਕਰਕੇ

ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜਿਨਾਹ ਸਨ।

ਦੁਆਰਾ ਮੱਠਾਂ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਦੇ ਕੇ

ਮੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਸੀ

ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਦੇ ਕੇ, ਉਥੇ ਤੇ ਕਰਕੇ

ਰਾਖਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ ਮਾਂ

ਇਤਨੀ ਕੁਝ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂ ਸਮਝੇ

ਦੇ ਉਥੇ ਕੇ ਪੁਰ ਕਰਕੇ ਦੇ ਕਰਕੇ

ਕਰਕੇ ਤੇ *Mumukshu Bhawan Varanasi*, Varanasi, U.P.

Digitized by

ਕਿ ਨੀਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕਰਕੇ ਦੇ ਕਰਕੇ

ਰੂਪ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ

ਦੇ, ਉਥੇ ਪਤਨੀ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ

ਬਹੁਤ ਪਰ ਮੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਰਕੇ

ਨਾ ਤੇ, ਪਰ ਸਿਰਫ਼। ਦੇ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ

ਪਰ ਜਾਂ ਕੀ ਮਾਂ ਪਿਛੇ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ

ਨਹੀ ਜੇ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ

ਤਾਕੇ, ਤਾਕੇ ਕਰਕੇ, ਕਰਕੇ

ਕਰਕੇ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਕੇ

ਕੀਤਾ, ਉਹ ਇਹ ਮੀ ਕਿ ਪੁਰ ਕਰਕੇ ਤੇ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਤੇ ਕਰਕੇ

ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸੀਆ ਦੇ ਬਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਥ ਨਾ ਦੇਂਗੇ। ਪਰਸ਼ਦੇ ਮਾਯਾ
ਪੁਜਾਰੀ ਵੀ ਹੋ, ਜਦ ਜਿਖਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਿਖ ਭੀ ਹੋਵੇ ਸਨ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ
ਬੜਾ ਨੁਕਾਰੇ ਰਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮਾਮ ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਿਖਾਰੇ,
ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਮ ਜੋਕੀ 'ਮਾਖਰ' ਦੇਖਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬੜੇ ਭੇਦ ਦੀ, ਅਤੇ ਤਾਕਤ
ਦਾਨੀ ਹੀਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ 'ਭੇਦ' ਅਤੇ 'ਜੋਕ' ਦਿਖ ਕੁਝ ਫਰਕ ਨਹੀਂ
ਸਨ ਕਰਦੇ।

ਜੁਨਾਨੀ - ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸ 'ਮਾਖਰ' ਜਿਖਣ ਬਾਤਸ਼ਾਹਿ ਪੌਰਾਣਕ ਰਾਜਾ
(myth) ਕਹਾ ਰਖੀ ਸੀ, ਕਿ 'ਮਾਖਰ' Cadmus ਦੇ ਦੁੱਠਾ ਨੇ
ਬਨਾਏ ਸਨ। Cadmus-ਸ ਨੇ ਇਸ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਦੀ
'ਰੂਪ' ਦੀ ਯੁਨਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਮਰਥ 'ਪੁਰਬ' ਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ
ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਬਹਾਨ ਨਾਲੇ ਜਾਂ ਮਜ਼ਿਦ 'ਪੁਰਬੀ' ਬੋਲ ਜਾਂ ਵਿਲਿਖੀਤ ਸਨ।
ਇਹ ਨਾਮ ਵਿਲਿਖੀਤ ਮਾਖਰ, ਜੁਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਖਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।
ਮਾਖਰ ਦੇ ਨਾਮ ਸਾਰੇ ਇਸ ਨਹੀਂ ਜਾਣਨਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ: Aleph,
Bet, Gimmiel, Dalett, ਇਹ ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ
ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਰਥ ਹਨ: ਵੈਸ, ਪਾ, ਉਠ ਤੇ ਦਰੁਸਤ।
ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਚਾਰ ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਯੁਨਾਨੀ ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਦਿਖ ਨਾਮ ਹਨ:
Alpha, Beta, Gamma, ਅਤੇ Delta। ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ
ਚਾਰ ਸਫੇ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਯੁਨਾਨੀ, ਵਿਲਿਖੀ ਤੇ ਮਰਬੀ ਦਿਖ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਯੁਨਾਨੀ ਦਿਖ Kappa, Lambda, Mu, Nu ਅਤੇ
ਮਰਬੀ ਦਿਖ ਕਾਫ਼, ਨਾਮ, ਮੈਮ ਅਤੇ ਨੂਨ। ਮਰਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ

* ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਿਖ The Speaking
Clasp ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤਰੀਕਾ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਰਥ ਹਨ ਅੱਗ ਦੀ ਉਬਲੀ ਜਾਂ ਤਲੀ, ਬੈਲਾਂਡਾਂ ਹੱਕਣ ਦੀ ਟੋਕਰਾਹ ਸੇਰੀ, ਖਾਨੀ, ਅਤੇ ਮਛਲੀ।

ਹਰਭੂਤਾਨੀ ਕਰੇ ਜੀਓ - ੨ - ੬੬ - ੧੭੭ ਨਾ॥ ਹਰਭੂਤਾਨੀ
 ਪੁਰਾਣੇ ਕੀ ਓਹਲੇ ਕੀਨਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪਾਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀਨਾਂ ਦੇ
 ਇਕਥੀ ਦਿਖਾ (ਜੋ ਫਿਨਿਕੀ ਟੋਕਾ ਬੋਲਦੇ ਪਾਨ) ਨਾਮਾਂ ਦਿਖਾ ਦਿਖਾਏ ਪਾਨ
 ਪਹਿਲੇ ਅੰਓਰੀਆ ਪਾਨ। Alpha ਦਾਖਤੋ ਬੋਲ ਦੇ ਪਿਥਾਂ ਜਾਂ ਇਕ
 ਸਿਰ (punicorn*) ਦਾ ਰਿਨ, Beta ਦਾਖਤੋ ਪਾਨੀ ਰਾਹੀਂ ਰੀਦਮੀ,
 Gamma ਦਾਖਤੋ ਉਹਦਾ ਮੁੱਠ, ਮਾਡੇ Delta ਦਾਖਤੋ ਦਰਦਾਨੇ ਦੇ
 ਦੇ ਖੁੱਲੇ ਤਾਰ ਜਾਂ ਰਹਾਨੇ ਦੇ ਰਹਾਨੇ ਦੇ ਪਾਸ ਦੇ ਫਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਨੇ
 ਬਹੀ ਤਿਕੋਨ॥ ਏਸਤਰਾਂ ਹੋਈ, ਬੋਲਕੋਨ ਦੀ ਖੁੰਡੀ, ਪਾਨੀ ਉਪਰ ਜਾਗਾਂ, ਅਤੇ ਮਛੀ ਦੀ
 ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹ ਬਣਾਏ ਪਾਨ।

ਬੀਬੀਨ (Shebes) ਪਹਿਲੇ ਜਿਥੇ Urdun ਦਾਖਤੋ ਰਾ ਮੋਰਾਬੀ,
 ਓਹ ਪੁਰਾਣੀ ਸਮਿਆਂ ਦਿਖਾ ਦਿਖਾਈਆਨ ਟੋਕਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਤੋਰਾ ਸੀ।
 [Story of the Myths by Kellett]

F.N.* Unicorn is Unus wild ox of Europe
 the aurochs, ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਦਿੱਤੇ ਸਨ
 ਅਜੋਕੇ ਬਿਰਾਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਤੋਂ ਇਕੋ ਸਿਰ ਹਨ

ਘੋਰਸ਼ਰੀ ਲਿਪਿ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਸ਼ਾਨੇ ਮਾਪਜ-ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਦੁਪਾਰੀ।

ਫਿਨਿਕੀ ਟੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹਾਂਤੀ ਤੋਰ ਦੁਪਾਰੀ ਮਾਰਿ ਟੋਕ ਦੀ ਓਪਰ ਦੇ ਦੇਸਾਂ
 ਦਿਖਾ ਪਾਨ। ਓਹਲੇ ਦਿਖਾ ਦੀ ^{ਬਲੀ} ~~ਉਹ~~ ਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਖਰਾਂ ਦਾ ਰੁਕਾਵ ਸੀ। ਇਹ ਟੋਕ
 ਸਲਿਓਂ ਖਬੇ ਹੁੰਨੇ ^{ਅਤੇ ਲੀਕੇ ਉਪਰ} ਲਿਖਦੇ ਪਾਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਲ ਹੁੰਨੇ ਜੋ Aram
^{ਅਰਮ} ਦੇਸ ਦਿਖਾ ਦਰਤੋਂ ਦਿਖਾ ਅੰਓਰੀ ਸੀ Aramaic ^{ਜੋ Aramaean ਜਾਂ Syrian} ਲਿਖਦੇ ਪਾਨ
 ੧। ਇਹ ਲਿਪੀ ਫਿਨਿਕੀ ਦੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਓਹੀ ਸ਼ਕਲ ਸੀ।
 ੨। ਓਹ ਮਰਸਾਈ ਲਿਪਿ ਦਿਖਾ ਜੀ ਘੋਰਸ਼ਰੀ ਅਤੇ ਤੋਰ ਲਿਪੀਆਂ ਜੋ
 ਟੀਮਨ ਦੇ ਉਹੀ ਕੁਮ, ਮੁਰਾਜਾਨ, ਤੁਰਕਸਤਾਨ, ਮੋਰੋਨੀਆ ਮਾਰਿ ਦੇਸਾਂ

* Phoenicia ਦੇ ਉਹ ਦਿਖਾ Aram ਦਾ ਦਿਖਾ ਕਾ ਸੀ।

~~that it is~~ derived from a north Lewisite.
 source such as that of Table V (a)
 & VI (b) appears on the
 Moabite Stone (C. 870 B.C.)

Another Script of Iranian origin, and known as Kharoshthi, was in vogue in the North West India, and as Laurel Stein's discoveries have shown, in Central Asia, and was employed for the edicts inscribed in those districts.

ਖੌਰੇ ਸਦੀ, ਫੁਰ, ਪਾਠ ਦੀ, ਮਾਮਾਈ, ਤਾ ਨੀ.

ਸ੍ਰੀ ਨਿਕਤੁ ਨਿਉ ਨਸ਼ੀ (ਅਰਥੀ) : ਜੀ : ਪਰੇਸ਼ੀ ਦਿਨ

ਉਂ ਚੁਕਾਈ ਸੀ। ਫ਼ੌਰ ਸਮੇਂ ਚੁੱਕੇ ਆਂਗੀ ਦੇ ਫੜਾਫੜੇ ਦੇ ਰੁਖੀ ਜਾਮਕੁਟੀ ॥
ਪਾਏ ਜਾਮਕੁਟੀ ਜਿਥੀਂ ਪਾਏ ਸੀ ਤੇ ਚੁੱਕੇ ਜਿਥੀਂ ਪਾਏ ਸੀ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹੇ
ਸਮਝਿਓ ਤੇ ਫੜੇ ਫੜੇ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ ਪਾਏ

ਕੰਨਿਆ ਜਾਮਤਰਾ ੫੧ ਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਆਖੀ ਜਾਂਦੇ

दिठ्ठुप ३ भविष्ये काहीकं लि लिपि रा चरुं मन्त्र ८ श्रीं श्रीं

ਜਿਸ ਬਨਾ ਹਰੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਾਨੀਯਾਂ ਸਦੀ ਹਿੰਦੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਨਿਯਮ

मादादा नञः - ध, ङ, छ, ज, ट, ठ, ड, फ, म॥

Table II (a)

ਦਿਕ ਰਸਤਾ ਚੀਨ (੨) ੫ ੦

ਉਪਰ ਦਿਖਾ ਜੀ;

३२४ वृषजय मा

ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ (Cause)

ਨਿਕਰ ਜੀ। (

654/11
- Pramatic

ਦਿਨ ਬਿਨਾਂ ਕੀ ਟਰੀਬ, 10

०४, ३०६ ॥५०॥

रिज करे जी प रिजमान

~~मन ते मनि ५~~

कसिहरे तति

~~मके जल - गहिर~~

मकारान्त ३ परि

ਪਾਠੀ ਰੰਗ ਪ੍ਰ

(मार्गशीर्ष) मउ ज
सुधी बी केहीं सरी-

मिटर ८ म ५०

66. H. C.

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

1890

India

0

~~1505, 2, 1505, 2, 1505, 2~~

(1950) डि. एन. ए.

4 11 32198 - 84.

10 June 1897

18

that it is derived from a north Semitic source such as that which appears on the Moabite Stone (c. 890 B.C.) -----

Another script of Semitic origin, and known as Kharoshthi, was in vogue on the North West Frontier, and as Laurel Stein's discoveries have shown, in Central Asia, and was employed for the edicts inscribed in those districts.

ੳ ਖੋਸਟੀ ਰਾ ਖੋਰ ਤੇ ਪਰਤ ਦੀ ਨਾਜ਼ਕੀ ਦਸਤਾ ਨਹੀਂ
 ਸੀ, ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਸਕਦੀ ਸੀ। ਖੋਸਟੀ ਇਹਨਾਂ
 ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਖੋਰ ਸਮੇਤ ਦੋਨਾਂ ਬਾਹਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤੇ ਹੁਸੀ ਜਾਸਕਦੀ ਹੈ,
 ਅਤੇ ਅਰਾਬੀ ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਤ ਹੋਸੀਆਂ ਵਿਚ
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਖੋਰ ਵੇਸੀਆਂ ਆਪ ਵਿਚ ਹੁਣੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ
 ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਅਤੁ ਅਤੁ ਹਨ, ਜਿਸਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ
 ਵੱਖਰਾ ਜਾਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ ਆਰੀਆਂ ਦੇ
 ਵਿਚਕਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਜਾਸਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।
 ਪਾਰਸੀ ਆਰੀਆਂ ਨੇ ਕਦਾਹੀਆਂ ਦੂਰ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀ ਵਿਚ
 ਲਿਪਿ ਬਣਾ ਲਈ, ਅਤੇ ਇਹ ਆਰੀਆਂ ਜਦੋਂ ਇਹੀ ਦੁਆਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿ
 ਬਾਹਰੋਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਖੋਰ ਵਿਚ ਤੀ ਬ, ਭ, ਤ, ਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
 ਦੁਆਰੇ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਦੂਜੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਹ' ਦੀਆਂ
 ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਅਤੇ ਆਮ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਭ, ਭ, ਜ, ਟ, ਠ, ਢ, ਫ, ਮ॥
 ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ:- ਧ, ਞ, ਞ, ਜ, ਟ, ਠ, ਢ, ਫ, ਮ॥

ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ

ਦੀਸ਼ਾਂ

ਲਿਪੀਆਂ

ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦਰਮਿਆਨ ਅਤੇ
ਮਧਯ-ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲਿਪੀਆਂ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਦਿਸ਼ ਭੂਠਾਨੀ ਅਤੇ ਉਸਤ
ਨਿਕਲੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਹੋਸਨ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਜਰਮਨ, ਫ੍ਰੈਂਚ ਫਿਨਿਕੀਆਨ ਅਤੇ
ਅਰਮਾਈ ਲਿਪੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੀ ਉਸ ਸ਼ਾਮੀ ਦੇਸ਼
ਦੀਸ਼ਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਿੰਦੇ ਬੋਲੀ ਬੋਲੀ ਦਿਸ਼ ਪੂਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ
ਫਰਕ ਸੀ, ਦੇਸ਼ੇਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਫਰਕ ਸਿਰ ਸਨ, ਕੁਝੇਂ ਸਭ ਦਿਸ਼ ਸਭ
ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਸਨ। ਥੀਰ ਜਿੰਦੇ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਰਮਿਆਨ ਦੀਸ਼ਾਂ ਬੋਲੀਆਂ
ਉਤੀ ਹਿੰਦ ਦਿਸ਼ ਸਭ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਅਤੇ ਲਿਪੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ
ਹਨ। ਬੋਲੀਆਂ ਤੇ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦਿਸ਼ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਸੀਆਂ ਦੇ ਦਿਸ਼
ਨਸਲ ਅਰਥਾਤ *Semitic races* ਦੇ ਹੋਨ ਦੇ ਸਬਬ ਸੀ।

ਦਿਸ਼ ਲਗਾ ਨਕਸ਼ਾ ਦੇਖਨ ਨਾਲ ਪਤਾ ਜਾਣਾ ਹੋਗਾ ਕਿ ਦਿੱਤਾ ਦੇਸ਼ ਕਿਥੇ
ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਕਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ, ਬੀਰਗਾਹ ਅਦਿ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਨਾਮ
ਆਏ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦ ਦਿਕਾਨੇ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਦਿਸ਼ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਯਕੀਨ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਅਰਥਾਤ ਮਧ-ਭਾਗ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਜੰਦੇ ਵਰਗੇ
ਦਰਿਆ ਤਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਸ਼ ਅਰਮਾਈ ਪਹਾੜੀ-ਦਿਕਾਨੇ ਤੋਂ ਜੰਦੇ ਅਰਬ
ਸਾਗਰ ਤਕ *Semitic race* ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਸਲ ਦੇ ਜੰਦੇ ਅਰਬ
ਸਨ। ਅਤੇ ਫਿਰੀਆਂ ਫਿਰੀਆਂ ਕੋਲਾਂ ਦਿਸ਼ ਵੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ
ਬੋਲੀਆਂ (ਅਤੇ ਲਿਪੀਆਂ) ਨੂੰ ਤਿਨ ਵਰਗਾਂ ਦਿਸ਼ ਵੰਨ ਸਕਦੇ ਹਨ।

* ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਿਸ਼ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦੋ ਲਿੰਗ ਪੁਰੁਸ਼ਕੋਰ ਤੇ ਮਾਨਸ; ਲਿੰਗ ਪਰ ਦੇ ਦੋ ਕਾਲ ਮਾਸੀ ਤੇ

ਮੁਸਤਕਬਲ, ਅਤੇ ਮਸਦਰਾਂ ਜਾਂ ਪਾਤ੍ਰ ਤਿਨਾਂ ਹਰਥਾਂ ਦੀਸ਼ਾਂ ਸਨ।
ਬੋਲੀ ਤੇ ਹਰਥ ਅਰਥਾਤ ਸੰਘ ਦੇ, ਅਤੇ ਸੰਘ ਦੇ ਜੰਦੇ ਸਿਧਾ॥

(1) Seirite Sinitic 1600 B.C.; (2) Moabite Phoenician 900 B.C.;
 (3) Sidonite Ph. 600 B.C. (4) Ancient Hebrew, (5) Later Hebrew;
 (6) Syriac; (7) Arabic Modern; (8) Aramaean; (9) Armenian.

(ਅ) ਰਖਣ ਦਿਓ ਤਾਂ ਮਾਰਬੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਰਖਣੀ-ਮਾਰਬੀ ਦੀ ਤੀ
 ਦਿਕਸਾਖ ਯਹਸਸਤਾਨੀ (Aethiopic) ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ Himgaritic
 ਨਾਮ ਨੇ ਰੋਕ ਬੰਨ੍ਹੇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਮ ਦੇ ਰੋਕ ਰਖਣੀ
 ਮਾਰਬ ਦਿਓ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

(ੲ) ਰਸਮੀ ਦਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਜਿਜਰੀਆਂ ਜੁਜਰੀਆਂ ਕਨਆਨੀ
 ਤੇ ਫਿਨੀਕੀਆਂ ^(Phoenician) ਸਨ। ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਦਰਜਾ

(ੳ) ਮਾਰਮਾਈਆਂ Aramaean ਸੀ, ਜੋ ਉਤਤੇ ਉਤਪ੍ਰਸ਼ ਦੇ
 ਜਿਥੇ ਦਿਓ ਬੰਨ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਦੀਸ਼ਾਈਆਂ
 ਦੀ ਮਾਰਮਾਈਆਂ ਲਿਟੇਰਚਰ ਦਿਓ ਸੀ ਉਸਨੂੰ Syriac ਜਾਂ
 ਸਿਰਜਾਨੀ ਪਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਜੁਜਰੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰਮਾਈਆਂ
 ਲਿਟੇਰਚਰ ਦਿਓ ਉਸਨੂੰ ਕਨਰਾਨੀ Chaldee ਨਾਮ ਦੇ ਸਨ।
 ਕਨਰਾਨੀ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਕੁਕਰੀ Samaritan ਸੀ, ਕੁਝ
 ਇਹਨਾਂ ਦੁਹਾਂ ਦਿਓ ਦਿਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਨਾ ਸੀ। ਸਬਾਈ ਜਾਂ
~~ਸਬਾਈਆਂ ਦੇ~~ Nabatean ਦੀਸ਼ਾਈਆਂ ਦੀ ਮਾਰਮਾਈਆਂ
 ਜਬਾਨ ਬਹੁਤ ਬਿਗਲੀ ਉਹੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਅਤੇ ਅਜਕਲ ਦੀ ਸਿਰਜਾਨੀ
 Syriac ਤੇਰ ਭੀ ਬਿਗਲੀ ਉਹੀ ਤੇ।

ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਲਿਪਿ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ
 ਸਭ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸੀ, ਜੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲਿਪੀਆਂ
 ਦਾ ਸੀ। ਮਾਰਬੀ ਨੇ V (ਕ) ਦਿਓ ਕੁਝ ਲਿਪੀਆਂ ਆਪਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ
 ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਵਲਿ ਮਾਰਮਾਈਆਂ (ਮਾਰਮਾਈ) ਅਤੇ ਕਬਤੀ ^{29 mae}
 (Coptic) ਲਿਪੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ਾਮੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਰਤੀਆਂ
^{29 calen} ਸਨ। ਪਰ ਸਭ ਦਿਓ ਮੁਖ ਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਕੰਨੀ ਉਹੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂ
 ਦਿਓ ਕੁਝੀ ਜਾਨ ਦਾਨੀ ਲਿਪੀ ਫਿਨੀਕੀਆਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਨੀਕੀ ਰੋਗ
 ਭਾਰੇ ਦੁਪਾਸੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜਗਜਾਂ ਹਾਜੀਂ ਅੰਦਰਾਂਰ ਮਹਾਸਾਗਰ ਤਕ
 ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਨ ਤੇ ਉਹ ਦੁਪਾਸਾਂ ਦਿਓ ਦੀ ਦੁਪਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੇ

28(4)

ਫਿਨੀਸ਼ੀ ਲਿਪੀ ਦੋ ਦੋ ਤੇ ਸੁਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ
ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ ਦੋ ਦੋ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਕਾਰਬੋਨ ਅਤੇ ਫਿਨੀਸ਼ੀਆ
ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਯੂਨਾਨੀ ਸਮੁੰਦਰ Aegean Sea ਦੇ ਸਭ
ਠਾਪਨਾ ਸਾਈ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਛਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ
ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ ਲਿਪੀ ਸਮਾ ਸ਼ੀ ਸ਼ੀ ਸੁਰਾਗ ਤੋਂ ਜਾਂਦਾ
ਏ ਇਹ ਸਮਾਥ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ Moabite Stone
ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਠ ਨੇ ਹੀ ਫਿਨੀਸ਼ੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਿਚ
ਉਪਭੋਗ ਕਰਨੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਦਾ ਕਿ Rosetta Stone
ਨੇ ਲਿਪੀ ਦੇ Hieroglyphs ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ। ਇਹ ਲੇਖ ਨਾ ਦੀ
ਸਦੀ ਬੀ. ਸੀ. ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ
ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਸਮਾ ਇਕ ਤੋਂ ਲਿਪੀ ਸੀ ਜੋ 900 ਬੀ. ਸੀ. ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ
ਸੀਨਾਈ ਦੇ ਜਾਗੇ ਦੁਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਾਗੇ ਨੰ. V (4) ਇਹ ਲਿਪੀ
ਲਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਹਰ ਹਾਲੀ ਤਪਦੀਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੇ
ਹਨ। 'ਹਥ', 'ਮੁਠੀ', 'ਅਖ' ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਤਪਦੀਗਾਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ
ਬਦਲ ਜਾਨ, ਅਤੇ ਦੁਹਾਮਾਨ ਵਿਚ 90 ਦੇ 22 ਅਖਰ ਆਨ ਲਈ ਕੁਝ
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤਾਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਗਿਣਾ ਤੋਂ ਜਾਏ। ਸੋ ਅਰਾ ਸਦਾ ਕਾਫ਼ ਪਛਾਣੇ
ਹਨ ਕਿ ਫਿਨੀਸ਼ੀਆਨ ਲਿਪੀ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਅੱਜ ਯੂਨਾਨੀ ਲਈ ਗਈ,
ਕੋਈ ਤੇਹਰਦੀਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਦੀ ਬੀ. ਸੀ. ਵਿਚ ਬਨਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਯੂਨਾਨੀ ਦੇ
ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ ਜੋ Aegean Sea ਜਾਂ ਯੂਨਾਨ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ
ਠਾਪਨਾ ਅਤੇ ਸੈਮਿਟਿਕ ਕੋਸਾਂ ਦੇ ਉਤਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਲਕਾਨੀ ਜਾਂ
ਕਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਲਿਖੇ ਯੂਨਾਨੀ ਆਕਾਰੀ ਸੀ) ਮਿਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਅਖਰ, ਫਿਨੀਸ਼ੀਆਨ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਠਰਕੇ ਤੇ ਹਨ, ਅਰਬੀ ਨਾਈ
ਸਦੀ ਬੀ. ਸੀ. ਦੇ ਹਨ। ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਲਿਪੀ ਨਹੀਂ
ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਾਲੂਮ ਸੀ। ਸੋ ਇਹ ਕੁਝ ਗਲਤ ਨਾ

→ ਇਹ ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਢੰਗ
ਅਸੀਂ ਵੇਖਾਉਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। (28C)
ਕੋਈ ਪਾਸੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਛੱਡ ਪਾਏ।

ਇਹ ਨਾਂ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਬਾਗਰ ਨੇ
ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨਾਂ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ।
ਜਦ ਬਾਗਰੀ ਗਲੀ 'ਤੇ ਵੀ ਲੀਕ ਮੁਸਾਫਰ
ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਸਾਫਰ ਨਹੀਂ

ਏਥੇ ਕਿ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਫਿਨਿਕੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਆਕੇ
ਫਿਨਿਕੀ ਦੀ ਲਿਪਿ ਜੀ ਜੋਕੇ ਯੂਨਾਨੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।
ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਆਂਗ ਨਾਈਂ ਪਰੀ ਬੀ. ਜੀ. ਵਿਚ ਆਈ।

ਫਿਨਿਕੀ ਦੁਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਫਿਨਿਕੀ ਅਖਰ ਕਰ ਲਏ ਇਸ ਦੇ
ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕੋ ਢੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਕਿ
ਫਿਨਿਕੀ ਅਖਰ ਸਾਰੀਆਂ ਜੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸਦੀ ਲਿਖਿਆ
ਸਮੇਤ, ਜੋਕੇ ਤੋਂ ਖੋਬੇ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਨਿਕੀ
ਲਿਖੀਆਂ ਖੋਬੇ ਤੋਂ ਜੋਕੇ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ
ਕਿ ਬਾਗਰੀ ਲਿਖਿ ਬਨਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖਬਰਿ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ
ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਰੂ। ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਦੇ ਲੇ
ਦੇ ਤਿਨ ਹਰਫ ਛੱਡੇ ਫਿਨਿਕੀ ਲਿਖਿ ਜਗਦੀਂ ਸੋ ਜਾਈ, ਤਕ ਬੋਲੀ
ਯੂਨਾਨੀ ਵਰਤਨ ਦੇ ਨਾਨ ਇਕ ਫਰਕ ਇਹ ਪਾਇਆ ਕਿ ਆਪਣੇ
ਜੋਕੇ 'ਤੇ ਵੀ ਲੀਕ ਮੁਸਾਫਰ (Boustrophedon) ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ,
ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਪਾਸ ਖਬਰਿ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਤੇ ਫਿਰ ਦੂਜੀ
ਸਮੇਤ ਖੋਬੇ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ, ਤੀਜੀ ਫੇਰ ਖਬਰਿ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਤੇ ਫਿਰ ਚੌਥੀ
ਖੋਬੇ ਨੂੰ ਆਦਿ। ਇਕੋ ਢੰਗ ਨੂੰ ਇਹ ਪਾਇਆ ਕਿ ਆਖਰ ਪਾਸ
ਇਹ ਲੀਕ ਦੇ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਲਿਖੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਂ ਜੋ
ਸਿਨੋਨ ਬਦਲਾਵ ਫਿਨਿਕੀਆਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸਹਿਤ ਬਦਲਿਆ ਸੀ
ਉਸ ਦੇ ਲੇ ਫਿਨਿਕੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੋਕੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਖਬਰਿ ਮੇਲੇ
ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਨਿਕੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਿ ਇਹ ਸਮ

ਫਿਨਿਕੀਆਂ ਦੀ ਲਿਖਿ
ਸਮੇਤ ਦਾ ਜੋਕੇ ਹੈ।

Boustrophedon

* ਫਿਨਿਕੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪੁਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤਿਨ ਵੇਰ ਸਹਿਤ ਸਨ: Byblos
Sidon ਅਤੇ Tyre। ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਤਿਨ ਜੀ ਰਾਜੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ
ਬਾਕੀ ਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਜੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦੁਸਰਾ। ਤੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚ
Byblos Byblos ਦਾ ਰਾਜਾ ਜੋਕੇ ਵਿਚ ਸੀ, ਸ਼ੁਰੂ ਅਤੇ ਫਿਰ Tyre
ਸਿਨੋਨ ਦਾ ਤੇ ਫੇਰ ਫੇਰੀ ਸਤੀ ਵਿਚ Tyre ਮੁਖ ਸੀ।

ਇਹ ਸਾਰਾ ਕਿ
ਇਹ ਸਿਖਰ
ਦੁਹਰਾਨ ਦੇ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸੀਰ
ਮੇਰਾ ਖਾਨਾ ॥ ਅਥਵਾ
ਸਤੁਈ ਅਠਈ ਪਰੀ ਸੀ. ਸੀ. ॥

28 ਵੀਂ

ਦੁਹਰਾਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖਿ ਲਈ ਖਿਨੀ ਅਖਰ ਚਰੇ
ਉਹਨੇ ॥ ਯਾਹ ਚਿਰੀ ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਖਬਰਿ ਖਬੇ ਹੁੰ ਨਿਖਰ ਦੇ ਛਾਹ
ਜੀ ਇਕ ਉਹ ਛਕਰ ਦੀ ਪਾਇਤਾ। ਜਿਥੇ ਸਾਹੀਆਂ *semitic* ਲਿਖੀਆਂ
ਮਤੇ ਯੁਗਲੀ ਭੀ ਪਾਨਾਂ ਇਕ ਅਖਰ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਲੀਰ ਦੇ ਉਪਰ
ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਚਿਰੀ ਚੀਰੇਂ ਜੇਠਾਂ ਲਿਖਦੇ ਨੇ। ਜਦ ਯੁਗਲੀਆਂ ਨੇ
'ਹਰੀ ਚੀਰ' ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾ
ਭੀ ਹੋ ਗਏ; ਇਕ ਹੀ ਅਖਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤ ਦਿਖ ਜੀ ਤਦ
ਉਸਦਾ ਸੁਰ ਜਿਥੇ ਹੁੰ ਲਿਖਾਈ ਜਾਹੀ ਤੇ ਉਪਰ ਹੁੰ ਸੀ ਜਦ
ਦੁਨੀ ਚੀਰ ਦਿਖ ਲਿਖਾਈ ਪਾਤੀ, ਤਦ ਅਖਰ ਦਾ ਰੁਖ ਭੀ
ਪਾਤਰਿਕਾ। ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਦਿਖ ਅਖਰ 'ਅ' ਤੇ 'ਕ' ਇਥੇ
ੴ ੴ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਤਦ ਦੁਨੀ ਸਤਰ ਦਿਖ ਇਥੇ ਲਿਖੇ ਗਏ
ੴ ੴ ॥ ਇਕ ਰੇਖ ਦਿਖ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰੇ ਯਾਸਾ ਸਜੇ ਕਰੇ, ਤੇ ਕਰੇ
ਖਬੇ ਕਰੇ ਲਿਖਣ ਦਿਖ ਲਿਖਾਹੀਆਂ ਕੇ ਹੋ ਗਏ ਭੀਆਂ ਉਹੀਆਂ
ਅਨੁਸਾਰ; ਸਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਖਬੇ ਦਰ, ਅਤੇ ਕਰੇ ਖਬੇ ਦੀ ਥਾਂ ਸਜੇ ਦਰ
ਮੁੱਠੇ ਭੀਆਂ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਦੇ ਜਿਥੇ ਰੇਖਾਂ ਦਿਖ ਦੀ ਪੁਗਡੀ ਯਾਦਗਾਰ
ਇਹ ਗਲਤੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਥੇ ~~ਖੁਭ ਕਰੇ~~ ਓ ਅਖਰ ਹੁੰ ਕਰੇ ਤਾ
ਕਰੇ ਦ ਲਿਖਿਆ ਤੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਰਨ ~~ਖੁਭ~~ ਪੁ. ਧ, ਅਥਵਾ ਅਖਰ
ਦਾ ਹੈ। ਲੀਰ ਦੇ ਉਪਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਲੀਰ ਦੇ ਜੇਠਾਂ ਲਿਖਣ ਨੇ ਦੀ
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਾਈਆਂ ਹਨ ॥

ਅਰਮਾਈਆਨ ਜਾਂ ਅਰਮਾਇਕ ਲਿਖਿ
ਸ਼ਿਖਿਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦਿੱਤੇ ਅਰਮਾਈ ਜਾਂ ਅਰਮ *Arame* ਦੀ ਰਾਖਾ
ਦਿਖਾਈ (ਯੂਰੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ) ਦੇ ਬਹੁਤ ਠੇਠੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਬਹੁਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ
ਬਿਰੇਸ਼ੀ ਬੋਲੀ ਜਾਨਦੇ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਰੀ ਸ਼ਬਦ
ਅਰਮੀਆਨ ਜਾਂ ਰੋਮਾਨੋ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸੀ।

* ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਿਖ ਸ਼ਿਖਿਰ ਦੇ ਦੋ ਲਿਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਅਨੁਸਾਰ; ਰਾਮਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਕਾਲ ਮਾਨਾ ॥

ਇਸ ਲਿਖਿ ਵਾਕਤ ~~ਮ~~ ਪੇਂਟਿਸਟ ਰਾਮ ਸੀ ਕਿਤਾਬ 'The ABC of Our Alphabet' ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

"The Aramean alphabet first appeared in the highlands of Aram, on the caravan routes from Egypt and Phoenicia to Mesopotamia about the seventh century B.C. Its rise began with the decline of Phoenicia following the sack & destruction of Tyre by Nebuchadnezzar, the Chaldean ruler of Babylon, and the resulting rise to importance of the highland races of Aram and Syria. This flexible Aramean ^{form} corruption of the Phoenician alphabet was ~~brought~~ ^{used} in Nineveh and Babylon, as well as the ^{native} ancient cumbersome cuneiform ^{that had been} in use for almost 4000 years.

This Aramean corruption of the Phoenician alphabet was brought by the Jews to their own land from the cities of Babylon & Nineveh when they returned from their long period of 70 years of captivity*. Their own old alphabet was ^{similar in form to the Phoenician alphabet.}

The Jews in Palestine probably used the Aramean alphabet until the second

ਸਤੀ ਸਦੀ ਬੀ. ਐ. ਵਿਚ

* ਦੁਰਯੋਧਨੀ ਬਾਰਾਹ ਨਵ ਖਰਾ ਮਨ-ਜਾਹ ਨੇ ਕਰਮਾਜਿ ਮਤੇ ਮਨਾ
ਕਰੇ ਉਸਨੂੰ ਤਕਾ ਕਰਿ ਤੇ ਮਾਤੇ ਨਖਾਂ ਜੁਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਫਰੇ ਕਾਬੀਲ
ਜਿਸ, ਜਿਸ ਦਿ 94 ਰੂਪੇ ਕਰਕੇ, ਮਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ

Century B.C. when the Southern Aramaean began to be transformed into the square Hebrew alphabet. The modern Hebrew of today was not fully developed into its present form until the tenth century A.D.*

In the north the Aramaean alphabet after passing through a thousand years of local modification, developed into the modern Arabic alphabet. These cursive forms, springing from the same sources as our own, have been reduced to extreme legibility and simplicity, while they retain the virtue of great decorative beauty.

ਮਰਚਾਤ ਮਰਮ ਮਤੇ ਪਿਸੀਆਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹੀ ਦਿਹ ਫਿਲਿਸੀਆ
ਜਿਥੀ ਤੋਂ ਜੀ ਮਾਮਾਈ ਜਿਥਿ ਬਨੀ ਮਤੇ ਫਿਲਿਸੀਆਂ ਦੇ ਉੱਚੇ
ਜਾਨ ਪਿਛੋਂ ਮੁਖ ਜਿਥੀ ਬੁਨਾਰੇ ਰਮਾਬ ਤਕ ਫਿਲਿਸੀਆਂ ਮਤੇ ਰਮਾਬ
ਦੀ ਮਾਪਦੀ ਮਾਪਦੀ ਲਿਖਤ cuneiform ਦੇ ਹਾਜ਼ ਹਾਜ਼
ਦਰਤੀ ਜਾਨ ਜਾਨ ਪਰੀ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਜਰ ਓ ਦਿਸ ਦੇਸ਼ ਦਿਹ ਬਲਦਾਨ
ਜੈਰਾਂ ਦੇ ਕੈਰੀ ਜਾਨ, ਮਾਪਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜਿਥਿ ancient Hebrew
ਹਾਜ਼ ਮਿਸਰੀ ਜੁਸਰੀ Aramaean ਜਿਥਿ ਮਾਖਤਿਆਰ ਬਰ ਬਦੀ
ਮਤੇ ਕੈਰੇ ਫੁਰਨ ਪਿਛੋਂ ਦਿਓ ਜਿਥਿ ਮਾਪਦੇ ਹਾਜ਼ ਮਾਪਦੇ ਦਤਨ ਫਿਲਿਸਤੀ
ਜੈਰੇ, ਜਿਥੇ ਰੁਸਮੀ ਮਰੀ ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ ਦਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਮਤੇ ਪਿਛੋਂ

* ਦਿਸਤੋਂ ਦਿਸਾਦਾ ਦਿਹ Rabbinical Hebrew alphabet
ਤੀ ਜੀ. ਮੈਂ ਰੋਬੀ ਜਾਂ ਪੁਜਾਮੀ ਜੈਰ ਦਰਤੋਂ ਜਾਨ।

* ਦਿਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਿਹ ਮਿਸਰੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਲਿਖ ਮੁਜਬਬ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ; ਰੁਸਮ ਪੜ੍ਹ ਰੁਸਮ ਮਾਮਾਤ

ਜੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰਿ ਮਤੀਨ ॥ ੫੫੫ ॥ ੫੫੫ ॥ ੫੫੫ ॥
 ਚਨਕਰੀ ਇਬਾਨੀ ਦਿਤ ਬਰਨਕਰੀ। ਉਤੀ ਦੇਸ ਦਿਤ ਅਰਮ, ਸਿਰੀਆ
 ਦੋਗਾ ਦਿਤ ਦਿਤ ਲਿਪਿ ਸਿਰਸਤਾ ਤੇ ਸਿਰੀਆਨੀ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਅਰਬੀ
 ਦਿਤ ਬਰਨਕਰੀ।

ਸਾਹਈ ਨ: ੭(੫) ਦਿਤ ਅਰਮ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਬਾਨੀ, ਇਬਾਨੀ ਤੇ
 ਅਰਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਅਰਮਾਈਅਨ ਲਿਪਿ ਤੋਂ
 'ਖੋਰਸਰੀ' ਬਨਾਈ ਗਈ, ਉਹ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਬੀ. ਈ. ਦੇ ਚਾਹੇ ਦੀ
 ਤੇਜ਼ਗੀ; ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਪਰ ਇਸਦੀ ਜੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੇਦੀਂ ਸਦੀ
 ਈਸਵੀ ਦਿਤ ਨਤੁਸ਼ੀਅਨ ਈਸਾਈਆਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਦੋਸੇ ਸਾਹਈ ਨ: ੭(੫) ਦਿਤ ਅਰਮੀ ਹਰ ਇਕ ਇਬਾਨੀ ਅਖਰ ਦਾ ਨਾਮ,
 ਉਸਦੇ ਅਰਥ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਖਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਮੋਨਤਰੀ ਦਿਤ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਨਾਮ
 ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੀਤਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਖਰ ਬਣੇ ਹਨ, ਅਤੇ
 ਮੋਨਤਰੀ ਵੀਹਰੀਅਤ, ਹਰ ਅਖਰ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤਾ ਦਿਤ ਉਸਦੀ ਜਗਮੁਜਬ
 ਦਿਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਮੋਨਤਰੀ ਫਿਰਿਕੀ ਦਰੁਸਤਾ ਦੇ ਬਾਈਸ ਅਖਰਾਂ ਪਰ
 ਨਿਰਤਰ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਈਸ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ~~ਜੋ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਸਨ~~ ਗਾਰਦਾਤ ਲਈ
 ਛੇ ਨਵਾਂ ਦਿਤ ਜੋਹ ਲਿਖਾਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ^{ਖਾਸ} ਫਿਰਿਕੀ ਦਰੁਸਤਾ ਤੋਂ
 ਜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਇਬਾਨੀ ਤੇ ਸਿਰੀਅਨ ਦਿਤ ਆਈਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਰਬੀ ਦਿਤ,
 ਆਈ ਲਿਖਦਿਤ ਛੇ ਨਵਾਂ ਹਨ: ਅਬਜਦ, ਹਦਜ਼, ਹੁਤੀ, ਕਤਮਨ,
 ਸਮਫਸ, ਤੇ ਕਰਸਤ, ਪੈਰੇ ਚਾਰ ਸੌ ਤਕ। ਅਰਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਛੇ ਅਖਰ ਦਿਤ

ਜੁਨਾਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਨਕਲੇ ਦਿਤ ਹੋਸਨ ਲਿਪੀਆਂ ਦਿਤ ਦਰੁਸਤਾ
 ਅਰਰ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਰੂਮ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਫਿਰਿਕੀ ਦਰੁਸਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਖਰਾਂ
 ਨੂੰ ਜੋ ਕੀਮਤਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਤੋਰ ਹਨ। ਪੰਜ ਸਦੀ ਅਖਰ ੭
 ਹੈ ਜੋ ਦਰੁਸਤਾ ਦਿਤ ਛੇਦਾਂ ਅਖਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਅਰਬੀ ਆਦਿ
 ਦਿਤ ਛੇ ਹੈ। ਦੋਸੇ ਤਕਾਂ L ਨੂੰ ੨੦ ਦੀ ਥਾਂ ੫੦ ਕੀਮਤ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ,
 C ਨੂੰ ੩੦ ਦੀ ਥਾਂ ੧੦੦, M ਨੂੰ ੪੦ ਦੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ, ਅਤੇ D ਨੂੰ ੪ ਦੀ
 ਥਾਂ ੫੦੦। ਜੁਨਾਨੀ ਦਿਤ ਇਹ ਅਖਰ ੭, L, C, D, M ਉਹਨਾਂ ਨਵਾਂ ਦੇ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰਿਕੀ ਦਰੁਸਤਾ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਖਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਮੋਨਤਰੀ ਦਿਤ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੀਤਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਖਰ ਬਣੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੋਨਤਰੀ ਵੀਹਰੀਅਤ, ਹਰ ਅਖਰ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤਾ ਦਿਤ ਉਸਦੀ ਜਗਮੁਜਬ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਮੋਨਤਰੀ ਫਿਰਿਕੀ ਦਰੁਸਤਾ ਦੇ ਬਾਈਸ ਅਖਰਾਂ ਪਰ ਨਿਰਤਰ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਈਸ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਸਨ ਗਾਰਦਾਤ ਲਈ ਛੇ ਨਵਾਂ ਦਿਤ ਜੋਹ ਲਿਖਾਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਫਿਰਿਕੀ ਦਰੁਸਤਾ ਤੋਂ ਜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਇਬਾਨੀ ਤੇ ਸਿਰੀਅਨ ਦਿਤ ਆਈਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਰਬੀ ਦਿਤ, ਆਈ ਲਿਖਦਿਤ ਛੇ ਨਵਾਂ ਹਨ: ਅਬਜਦ, ਹਦਜ਼, ਹੁਤੀ, ਕਤਮਨ, ਸਮਫਸ, ਤੇ ਕਰਸਤ, ਪੈਰੇ ਚਾਰ ਸੌ ਤਕ। ਅਰਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਛੇ ਅਖਰ ਦਿਤ

ਪਹਿਲੇ ਅਖਰ ਤਨ, ਕੇ ਗਿਨਤੀ ਰਖੇ ਤਨ, ਜੇ ਕੋ ਉਸ ਗਿਨਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ
ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸ ਤਨ ਕੀਤ ਦੇਨਾ ਬਿਅਲ ਰਿਸ ਤਨ ਧਰਾ, ਦਿਸ
ਜਿਹਾ ਅਖੀ ਅਯੋ ਜਾਏ ਕਰਾਂਗੇ॥

ਉਪਰ ਅਖੀ ਦਸ ਆਏ ਤਾਂ ਦਿ ਰਿਸ ਤਨ ਫਿਰਿਰੀਲਿਖੀ ਦ ਮੇਮਾ
Seiritic Sinitic ਲਿਖਿ ਮੇਲਦੀ ਸਦੀ ਬੀ. ਸੀ. ਦਿਹ ਤਨੀ ਤਸਦੀਆਂ
ਦਿਓਂ ਨਿਕਲ ਗਈ ਹੈ। ਤਹ ਦਿਕ ਅਖਰ ਜੇ ਅਖੀ ਲਿਖੇ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ, ਜਦ
ਉਸ ਖੋਜ ਪਿਛੇ ਦਸ ਕਰੇ ਤਾਂ, ਤਹ ਖੁਸ਼ ਸਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਸਦੀਹ ਦਿਹ
ਜਾ ਨਿਕਲਾ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਮੁਢ ਤਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਦਿਅਾ ਹੈ। ਲਲ
ਜੀ ਤਹ ਥਾਂ ਦਿਹਨਾਂ ਤਸਦੀਆਂ ਨੂੰ 'ਦਰੁ' ਬਲਾਨ ਦਾ ਜਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹਿੰ
ਏ। ਕੋਈ ਚੋਰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦਿਹ 'ਦਰੁ' ਮਾਨਾ ਤਹ ਅਪਣੂ ਗਏ ਜਿਦੇ
ਦਿ ਸੰਸਿਰਿਕ ਚੋਰ; ਕੋਈ ਚੋਰ ਮੂਰਤਾਂ ਨਾਨ ਆਦਕਾਂ ਨੂੰ ਦਸਨ
ਦੇ ਦਰੇ ਤਹ ਅਪਣੂਕੇ ਹਿੰਗਏ, ਜਿਦੇ ਅਿਸਰੀ। ਫੀਨੀ ਚੋਰ ਬਿਅਲਾਂ
ਦੇ ਦਰਾਨ ਦਸੇ ਬਿਨੁ ਲਿਖਣ ਦੇ ਦਰੇ ਤੋਂ ਅਯੋ ਨ ਨੰਘ ਧਰੇ। ਸਹੀ
ਦਰੁ ਮਾਨਾ ਦੀ ਹੀ ਖੁਬੀ ਹੈ ਦਿ ਅਯੋਕੀ ਜਬਾਨ ਦੇ ਦੇ ਨਖ ਤੋਂ ਉਪਰ
ਨਕਲ ਸਿਰੁ 24 ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਸਦਰ ਨਾਨ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਤਨ, ਪਰ
ਫੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣੂਕੇ ਦੁਖੀਸ ਪਰਾਸ ਤਜਾਰ ਨਕਲਾਂ ਲਈ ਫੇ
ਜਾਂ ਸਤ ਤਜਾਰ ਮੱਠ ਮੱਠ ਨਿਅਲਾਂ ਦੀ ਚੋਰ ਹੈ। ਤਹ ਫੀਨ ਅਤੇ ਤਹ
ਕੱਮ ਲਈ ਦਖਰਾ ਨਿਅਲ ਜਾਂ ਦਰੁ ਬਲਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਟਾਮਸ ਲਿਖੇ ਤਨ:—

All early systems of writing show a tendency
towards alphabetism, but they all did not reach
an alphabetic stage. Some reached only a
phonetic stage, where they were destined to remain.
The Semitic characters formed the first true alphabet.

28j

not the first use of letters or alphabetic characters, but that stage in the evolution of symbols, where they were used to express a language completely.

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਦਿਓ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸੁਝਾਵਟ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਈ; ਇਕ ਤਾਂ ਸਿਰਫ Pictographs ਜਾਂ ਸੁਰਤੀਆਨ ਲਿਪੀਆਂ ਤੋਂ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਓਹਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਜੋ ਕਾਮੀਆਰ ਸੁਰਮਾਰ ਵਰਗੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਸੀਨਾਂ ਜਾਂ ਆਲ ਦੇ ਗਠਿਆਂ ਜਾਂ ਸੰਦਰਾਂ ਪੂਰ ਬਣਾਂਦੇ ਸਨ ~~ਜੋ~~ ਜਾਂ ਜਗ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਰਾਹਾਂ ਪੂਰ ਬਣਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਣੀਆਂ ਨੂੰ Mediterranean Signary ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਫਲਾਂਥਰੋਸ ਪੈਟਰੀ ਨੇ ਕਈ ਸੰਕੇਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਸਰ, ਈਟ, ਸਾਈਪ੍ਰਸ, ਕਾਮਿਨਾ, ਲਿਡੀਆ, ਲਿਸੀਆ, (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ) ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਟ ਬਣਾਕੇ ਆਪਣੀ ਰਿਤਾਸ "Formation of the Alphabet" ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਲੂਮ ਤਾਮੀਆਂ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਦਰੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਿਕਟੋਗ੍ਰਾਫ ਜ਼ਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਵਾਜ ਸੀ, ਫਿਲਿਸਤੀਨ ਲਿਪਿ ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਤਮਾਜੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਲੀਕਾਂ ਨਾਨ ਬਣਾਕੇ ਨਿਸ਼ਾਣਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੈਟਰੀ ਦੇ ਕਹਿ ਅਨੁਸਾਰ ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ:-

"that the Phoenicians only changed the type of the letters, and made the knowledge

ਨਿਸ਼ਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰਤੀਆਨ ਲਿਪੀਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲੂਮ ਤਾਮੀਆਂ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਦਰੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਿਕਟੋਗ੍ਰਾਫ ਜ਼ਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਵਾਜ ਸੀ, ਫਿਲਿਸਤੀਨ ਲਿਪਿ ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਤਮਾਜੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਲੀਕਾਂ ਨਾਨ ਬਣਾਕੇ ਨਿਸ਼ਾਣਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੈਟਰੀ ਦੇ ਕਹਿ ਅਨੁਸਾਰ ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ:-

ਨਿਸ਼ਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ
ਸੁਰਤੀਆਨ ਲਿਪੀਆਂ
ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ
ਨਿਸ਼ਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲੂਮ
ਤਾਮੀਆਂ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ
ਕਰਕੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ
ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੂਮ
ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ
ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ
ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ
ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਦਰੱਤੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ
ਪਿਕਟੋਗ੍ਰਾਫ ਜ਼ਿਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ
ਰਵਾਜ ਸੀ, ਫਿਲਿਸਤੀਨ
ਲਿਪਿ ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ
ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ
ਤਮਾਜੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ,
ਲੀਕਾਂ ਨਾਨ ਬਣਾਕੇ
ਨਿਸ਼ਾਣਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ
ਕੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਪੈਟਰੀ ਦੇ ਕਹਿ ਅਨੁਸਾਰ
ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ
ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਬਿਲਕੁਲ
ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ:-

of them more general among the peoples³²
 The Phoenicians assisted by the Egyptian forms of writing, simplified this linear system to which we owe our alphabet. The linear signs became as removed from their pictographic originals as is our handwriting from the type in which books are printed.

ਪ੍ਰੋਟੋਸ ਪ੍ਰੋਟੀ ਮਾਪਣੀ ਰਿਤਾ, "The Royal Tombs of the First Dynasty" ਫਿਰ ਫੇਰ ਸਿਖਰੇ ਤੇ।—

"What is really due to the Phoenicians seems to have been the selection of a short series (only half the amount of the surviving alphabets) for numerical purposes as A-1, E-5, P-100, O-500* etc. This usage would soon render these signs as invariable in order as our numbers, and force the use of them on all countries with which the Phoenicians traded. This exactly explains the phenomena of the Greek Alphabets, many in variety, and so diverse that each has to be learned separately, and yet entirely uniform in order."

ਤੀਜਾ ਪਾਸਾ ਕਿਪੌਰੋਂ ਫਿਨਿਕੀਆਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਬਰਾਨ

* ਇਹ 'ਅਬਜਦ' ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਸੀ, ਜੋ ਪਛੋਂ ਇਬਰਾਹੀਮੀ ਲਿਪੀ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਗਿਆ ਮਾਮਤੂਮ ਹੋਣਾ ਸੀ।

* ਇਹਨਾਂ ਬਰਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਘਾਤ ੨੨ ਲਿਖੇ ਪੁਰਖਰ ਤਸਮਨਸ; ਲਿਖਾ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵਲੋਂ ਮਾਮਤੂਮ ਹੋਣਾ ਸੀ।

281

ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਅਜੀ ਕ੍ਰੀਸਟ ~~ਦੀ~~ ਰਹੀਪ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ
 ਲਿਖਤਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਾਰਟਨ ਜੇ ਮੈਂਡਲਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਕ੍ਰੀਸਟਨ ਲਿਖਤ ਤੇ ਦਰਮੁੰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਫਿਨਿਕੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਮੁਖਰਾਂ ਨਾਲ ਦਿਖਾਈ
 ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਮਾਪਣੀ ਖੋਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ *Cretan Pictographs*
 and *Pre-Phoenician Script* ਇਹ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ॥

ਨੋਟ: ਮਿਸਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਿਨ ~~ਸਭ~~ ਦਰਮੁੰ ਤੇ ਦਰਮੁੰ
 ਇਹ ਦਰਮੁੰ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ:

(1) Hieroglyphic - ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀ ਬਾਤਸ਼ਾਹੀ *Old*
Empire ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਮਿਸਰੀਆਂ ਨਦੀ ਸਤਲੁਗ ਸੀ, 3800 ਬੀ. ਸੀ.
 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2800 ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਪਰਾਣੇ
 ਮਾਮੂਲਾਂ ਦਾ ਮਾਪਣੇ ਤੇਰ ਦੀਆਂ ਗਣਾਂ ਲਿਖਤ ਨਦੀ ਇਹ ਗੁਰੂ ਕੰਗ
 ਸੀ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਦਰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ।
 ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਰਬਰਿਆਂ ਤੇ ਉਹ ਜਾਰਗਾਂ ਪੁਰ ਇਸੇ ਲਿਪੀ ਵਿਚ
 ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ॥

(2) Hieratic - ਇਹ ਮਿਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ *The Middle*
Empire ਦੀ ਲਿਪੀ ਸੀ, 2900 ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ 1900 ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ।
 ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਦੀ ਸਾਰਾ ਕੀਤੀ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮਿਸਰ-ਲੇਖ ਅਤੇ ਪੱਖੀਰਸ
 ਪਤ ਪੁਰ ਮਿਸਰੀ ਨਾਲ ਲੇਖ ਦੇਸੇ ਲਿਖੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਲਿਖੀਆਂ ਬਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਦੇ
 ਮਾਪਣੇ ਦਸ ਵਿਚ ਸਨ ਅਤੇ ਮਾਪਣੇ ਨੇਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਿਖਾਈਆਂ ਜਾਰੀਆਂ
 ਸਨ

(3) Demotic - ਨਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ *The New Empire* ਵਿਚ
 1400 ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ। ਇਹੀ ਕਾਨੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਹੋਈ ਤੇ ਲਿਖਤ

ਲਿਖਿਤ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਬਰਨਗੇ, ਅੰਬ ਤਕ ਕਿ ੬੦੦ ਬੀ. ਐ. ਵਿਚ
ਛੇਕੜੀ ਸਾਰਾ ਕੀਤੀ ਸ਼ਕਲ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਮ ਜੋਕਾਂ ਤੇ ਦੁਪਾਸੀਆਂ ਵਿਚ
ਰਚਾ ਪਾਕਈ॥

ਮਿਸਰ Isaac Taylor ਸਾਖਈ ਲਿਖਤ 'The Alphabet' ਵਿਚ
ਜਿਹਨ ਮਿਸਰੀ ਲਿਖਤਾਂ ਬਾਰਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: "So many
Crutches were thought necessary that walking
became an art of the utmost difficulty."

ਮਿਸਰੀ ਸਾਡੀ ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਕਰੀ ਪੈਰ ਨਾ ਰਾਖੇ
ਸਤੇ ਸਾਖਏ ਸਤਨੁਗੀ ਜੋਕਾਂ ਦੇ ਛੇਕਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖੇ ਸੇ। ਮਿਸਰ ਦੇ
ਲਿਖੇ ਹਨ: They did not dare to take down the
scaffolding which enabled them to erect the
artificial edifice."

ਸਾਰਾ ਛੇਕੀ ਰਿਪੀ ਨਾ ਬਰਾਖਰਨ ਕਰੇ ਮਿਸਰੀ ਕੋਈ ਲਿਖੇਗਾ ਦੀ ਪੈਰ
ਨਾ ਰਾਖੇ। 'The Book of the Dead' ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਡੀ
ਕਾਏਨਾਤ ਹੈ॥

- Table V(c)

Mediterranean

Signary

ॐ श्रीगणेशाय नमः

२ गुरु पञ्चमी

१९६१

ਸਿਖਿਤਿ ਸਿ
 ਛੇਕੁਰੀ ਮਾਰ
 ਰਹਿ ਪਾਗੁਰੀ
 ਮਿਸਰਾ Isaac
 ਸਿਹਰਾ ਮਿ
 Crutches w
 became ac
 ਮਿਸਰੀ ਸਾਤੀ ਰ
 ਮਤੇ ਮਾਪੇਹੁ ਰ
 ਸਿਖਰੇ ਰਨ: ਰ
 Scaffoldu
 artificie e
 ਮਾਰਾ ਭੰਗੀ ਰਿਪੁ
 ਨਾ ਕਰਮਰੇ।
 ਕਾਏਨਾਤ ਤੈ॥

emite
 Alphabe
 Seirite
 Moab
 Si don
 August
 Old H
 Later
 Name
 H
 (with
 7. Syri
 8. Ara
 Ara

Table V(d)

Semitic

Alphabets

1. Seirite Sinaitic 1600 B.C.
2. Moabite Phoenician 900 B.C.
3. Sidonite " 600 B.C.
4. ^{ancient} Old Hebrew "
5. Later Hebrew "
6. Names & values of Hebrew letters (with their meanings)
7. Syriac alphabet
8. Arabic (modern)
9. Aramean alphabet 6th Century A.D.

ॐ श्रीगणेशाय नमः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमः

~~ਲਿਖਿਤ~~
 ਛਕਰੀ
 ਰਾਹ ਪਾ
 ਮਿਸਰਾ Isao
 ਫਿ ਇਹ
 Crutche
 because
 ਮਿਸਰੀ ਸਾ
 ਸਤੇ ਸਾਧ
 ਲਿਖੇ
 Scaffo
 artific
 ਸਾਹ ਭੰਗੀ
 ਨਾ ਕਰ
 ਕਾਏਨਾ

Country

Me

Map V(c)

Map showing

Countries round the
Mediterranean Sea

ਭੋਇਲੀਆ
ਏ ਗਲੇ ਪਤਲੀ

* ਇਹ ਭੋਇਲੀਆਂ ਗਲੇ: ਪੇਂਡੂ, ਖੁੰਡ (ਝੋਲੀ); ਪਤਲੀ;
ਭੋਇਲੀ; ਮਾਝੀ ਤੇ ਇਕਗਲੀ॥

~~ਕਿਸੇ~~
 ਕਰਕੀ
 ਰਸਮ
 ਮਿਸਰਾ ਲਾ
 ਕਿ ਇਹ
 Cruiter
 becau
 ਮਿਸਰੀ
 ਅਤੇ ਮਨ
 ਸਿਖਰੇ
 Scaff
 artife
 ਮਾਰਾ ਚੰ
 ਨਾ ਕਰ
 ਕਾਏਨਾ

ਗਾਗ ਦੁਜਾ।

ਓ ਬਖਸ਼ੀਂ ਦਰੁਆਜਾ ਬਨਾਈ ਤੇਰੇ ਪਤਲੇ ਰਈ ਮਰੇ ਫੁੱਲੀਆ
ਨੇ, ਓਹਨਾਂ ਦਾਖਤੇ ਫਿਰਾਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰੁ ਮੁਕਾਮ ਰਹੇ ਪਏ ਨਾਮੁ ਪਤਲੀ

* ਇਹ ਛੇ ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ: ਧੰਨ ਸ਼ਿਤ, ਕੁੰਦ (ਝੁੱਲੀ); ਧਰੁਫ਼ਤੀ;
ਰੋਹੀ; ਮਾਰਬੀ ਤੇ ਇਬਨਾਨੀ॥

ਧਰ ਬੋਲੀ ਦੇ
 ਨੂੰ ਰੂਪ ਘਟ
 ਫੇਰ ਫੇਰ
 ਧਰੀ ਦੇ ਮਾਂ
 ਰੂਪ ਤੋਂ ਨਿਰਾ
 ਜਾਨ ਰਾਜੇ
 ਬੇਜਾਨ ਰਾਜੇ
 ਰਾਜ ਬਾਨ
 ਦਿਸ ਰੇਖੇ
 ਨੀਰੀ ਸੁਰ
 ਕੋ ਬੋਲੀ
 ਨਿਤੀ ਸੁਕ
 ਰਾਜਾਂ ਲੋਕ
 ਅਨਿਤ ਰਾਜ
 ਰਾਜੀ ਰਾਜ
 ਰਾਜਾਂ ਰਾਜ

ਗਾਗ ਦੁਜਾ

ਬਾਹਰੇ ਆਖਰ-ਦਿਸੇਸ਼।

ਹਰ ਬੋਲੀ ਦੇ ਮਾਣੁਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਅਖਰ, ਨਾ ਨਿਰਾ ਦੁਕੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ
ਨਾਨੇਂ ਰੂਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਭੀ
ਇਹ ਫੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਖਰ ਤੀ ਪੰਤੀ ਹਨ, ਤਾਂ
ਦੂਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਤਾਰਾਂ ਅਖਰ ਹਨ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦ
ਸਿੱਧ ਤੋਂ ਨਿਰਣਾ ਹੋਣ; ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤਾਨ ਤੋਂ; ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਮਰਦਮਤ ਬੋਲੇ
ਹਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਾਨੁਸ਼ਾਸਿਕ, ਜਾਂ ਨੌਕ ਵਿਚੋਂ
ਬੋਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਧੀਕ ਹਨ; ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਤੇਠਾਂ ਨੂੰ ਮੀਟਨ ਬੋਲਨ
ਲਗ ਬਨਨ ਵਜੋਂ ਵਧੀਕ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਪਜ ਸਮਾਨ ਤੇ ਗੇਠ ਤੀ
ਵਿਚ ਰੇਖ ਦੇ ਜਲਦਾਨ, ਉਥੇ ਦੇ ਜੋਕਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾਂ, ਬੋਲਨ ਦੇ ਢੰਗ, ਉਤੀ ਜਾਂ
ਨੀਦੀ ਪੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲਨ ਦਾ ਸੁਭਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕਿਨਾਰੂ ਤੇ ਕੀਤਾ ਮਾਮਲਾ
ਵਿਸ਼ੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਨਾਨ, ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਮੌਲਿਕ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਤੇ
ਗਿਣਤੀ ਸੁਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪੁਰ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪੁਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ
ਦੀ ਸਾਹੁ ਜੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ
ਵਿਖਾਠਿ ਨਹੀ, ਹੋਸ਼ ਦਰੁਸਾਨਾ ਨੂੰ ਸੁਭ ਬਨਾਵੇ, ਇਕ ਸਾਂਝੀ, ਕੁਰਦੀ
ਤੇ ਬਦਲੀ ਦਰੁਸਾਨਾ ਬਨਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਫਿਰ ਬੋਲੀਆਂ
ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਨ ਜਾਂ ਦਰੁਸ ਸੁਕਰ ਕਰਨੇ ਪਏ ਹਨ, ਸਤਰੀ

* ਇਹ ਫੇਰ ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ: ਮੱਧ ਪ੍ਰਿਤ, ਕੁੰਦ (ਕੁੰਦੀ); ਪਾਠਵੀ;
ਕੁਰਦੀ; ਮਰਦੀ ਤੇ ਇਬਨਾਨੀ॥

ਸੂਰ ਅਖਰਾਂ ਚਈ, ਅਤੇ ਉਨਾਹ ਦੁਜਨਾਂ ਚਈ॥

ਹਰ ਬੋਲੀ ਜੋ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆਕੁਰੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਦਰੁਸਤਾਤ ਉਸਦੇ
ਆਪਣੇ ਲਿਖਿਤ ਚਈ ਜੀ ਬਸ ਏਸੇ ਹੈ। ਜੇ ਇਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਦਰੁਸਤਾਤ
ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਲਿਖਿਤ ਚਈ ਦਰੁਸਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਰੁਸਤ
ਫਰਕ ਤੇ ਕਿਤੇ ਜੀ ਦੁਪਾਹੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜਾਕੇ ਕੰਮ ਧਰਦਾ ਹੈ।
ਫਿਨੀਕੀ (Phoenician) ਦਰੁਸਤਾਤ ਵਿਚ ਧਰੇ ਬਾਈਸ ਦਰ
ਪਹਿਲੇ ਜਦ ਬਧਰ ਯੁਨਾਨੀਆਂ ਤੇ ਰੋਮਾਂ ਨੇ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਰਖਵੀ
ਉਹ ਦੇ ਦੁਪਾਹੀ ਜਾਂ ਤਾਮਿਲ, ਅਤੇ ਉਹੀ ਉਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਨੇ
ਉਸ ਫਿਨੀਕੀ ਦਰੁਸਤਾਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੋਥੇ ਪੌਤੇ ਦੇ ਲਿਖਿਤ, ਤੇ
ਫਿਨੀਕੀ ਚੁਪੀ ਚਈ ਦਰੁਸਤਾਤ ਜਾਏ, ਤਦ ਪੰਦਰਾਂ ਜੋਜਾਂਗ ਜਾਂ
ਦੇ ਇਕ ਵੀਕ ਜੋ ਸਕੇ; ਬਾਕੀ ਦੁਪਾ ਤੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਓਲਾਂ ਨੇ
ਮਾਪਣੀ ਜੋਹ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਕੀਤੇ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਦ ਮਿਲਾ ਜੋਥਾਂ,
ਕੁਝਿਯਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਪੱਥੀਆਂ ਲਿਖਿਤ ਹੀ ਜੋਹ ਪਈ। ਪਾਗੋਨ ਤਾਮਿਲ
ਜਾਂ ਵੈਟਾਲੂਤੁ Kettaluttu ਦਰੁਸਤਾਤ ਵਿਚ ਯਾਹੇ ਉਹੀ ਦਰੁਸਤ
ਜਾਂ ਮਾਖਰ ਮਨ, ਅਤੇ ਓਹ ਭੀ ਕਿਤੇ ਨਾਹੀਂ ਸਰੀ ਵਿਚ ਅਕੇ ਇਤੋਨ
ਏ ਮਨ। ਉਹੀ ਉਹ ਦੇ ਦੁਪਾਹੀ ਓਹੋ ਤੇ ਉਤੋਨ ਜੀ ਅਖਰ ਬਾਹਰੋਂ
ਲਿਖਾਏ ਮਨ ਜਾਂ ਘਟ ਦੁਪ, ਇਹ ਠੀਕ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ,
ਜਦਕਿ ਇਸ ਗਤ ਨੂੰ ਸੁਫਲੀ ਅਠਾਈ ਸੌ ਦਰੁ ਤੋਹੁਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਈ
ਰਚਣਿਤ ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਓਹਦੀ ਯਾਹਰਦੀਂ ਸਰੀ ਤਕ ਠਲੀ
ਅਠਾਈ ਸੀ, ਜੋ ਅਜ-ਬੀਹਨੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਮਾਪਣੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ
ਮਾਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਓਹ ਦੁਪਾ ਹੈ ਕਿ ਯੁਨਾਨੀ ਲਿਖੀ ਪਾਠਿਯੇ
੧੬ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਜੀ ਏਸੀ ਸੀ, ਫੇਰ ਓਹ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਤੇ ਪਿਛੇ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਧਰਾਂ ਜੀ, ੧

ਭੈਰਵੀ ਨੇ ਲਿਖਿ

ਆਪਣੇ ਲਿਖਿਤੁ ਠਹੀ ਈ ਬਸ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਦੀ ਵੇਲੀ ਦੇ ਨਿਖਰੇ ਨਦੀ ਵਲੋਂ

ਫਰਮੇ ਤੇ ਰਿਤ ਹੋ ਜੀ

282 (Phoenix) - 1000000

ਮਨੁ ਜਰ ਚਪਰੁ ॥

ਉਤਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ

ਸਿੰਘ ਟਿੱਠਰੀ ਚੌਹਾਲਾ ਜਿਲ੍ਹਾ ਮਾਝਾ

ਭਿਠੀ ਚੁਪੀ ਨਹੀਂ ਦਾਹੁ ਖਾਂਸੇ

२ टिब दपीर - ॥ १३: ५५५

ਮਾਪਣੀ ਚੋੜ ਆਮਰ ਮਾਪਣੀ

२३ सितं ३ मेष पंचमि तिथि

ਸਾਂ ਫਿਰਾਜ਼ ਤੇ ਕੋਰਾਕੁਰਾ

ਜਾਂ ਮਾਧਰ ਬਹੁ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਤੇ

ਭੇ ਪਠਾ। ਭੀ ਭੇ ਦੇ ਕਮਾਲੀ ਭੇ

निगले प्रह कां धरु ३० दिवस

ਜਰਕਿ ਰਿਸ ਗਾਨ ਨੇ ਸਤਗੁਰੀ ਸਤਗੁਰੀ

ਰਸਦਿਤ ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਮਾਈ ਜੀ. ਨੇ ਮਾਸ

ਸਾਧੂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ੬੭੫

੧੬ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਤੁਹੀ ਜੀ, ਫੇਰ ਵੀ ਨਾਮਾਂ ਦਾ ਬਾਨਾ - ੧੫

ਸੁਕਰਗਤ ਦੇ ਦੋਨੇ ਗਿਣਤੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਠੰਢੀ ਸੋਝੀ। ਸੁਕਰਗਤ ਦਾ
 ਕਾਲ ਸਜੀਹ ਤੋਂ ਕੋਈ ਘੱਟ ਜਾਏ ਗਾਰ ਪੈਂਦਾ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹੈ। ਪਿਰ
 ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਤਸ਼ਿਲ ਦਾ ਫਿਲਿਰੀ ਦਰਦ ਮਾਨ ਤੇ ਬੁਨਾਨੀ ਨਾਚ ਦਾ ਕਾ
 ਕੇਰੇ ਦਿਖ ਸੁਮਾਨ ਉਪਰ ਠਾਨੁ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਾਰੁ ਨੰ. ॥
 ਦਿਖ ਮਾਧੀ ਫਿਲਿਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮੀ, ਬੁਨਾਨੀ, ਚੌਲ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਤਸ਼ਿਲ ਨਿਪੀਸ਼ਾਂ
 ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਬਰਾਬਰ ਕਾਲਾਂ ਦਿਖ ਰਖਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਮਾਪ ਦੇਖੋ
 ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਜਾਂ ਤੇਰਾਂ ਅਖਰ:—

$\Gamma \Sigma \eta \beta \gamma \delta \epsilon \zeta \eta \theta \iota \kappa$

(ਸਾਭਿਕਾ ਤੇ ਸਾਭਿਕਾ ਪੁਰਸ਼ ਪੁਰਸ਼)

ਸਮੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ, ਜ, ਘ, ਙ, ਤੇ ਰ, ਇਹ ਪੰਜ ਕੁਝ
ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਤਿਨ ਸਾਖਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਵਜੋਂ
conjoint consonant ਸਾਖਰ ਹੈ। ਜੋ ਪੜਖਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ
ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ~~ਇਹ~~ ਸਾਰੀਆਂ ਜੀ ਪੜਖੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀਆਂ
ਵਿਚ, ਸਾਖਰਤ ਕਿਸੇ, ਵਿਚਗਲੀ, ਸਾਰਬੀ, ਸਬਾਈ, ਗੁਜਰੀ ਆਦਿ
ਵਿਚ ਕੁਝ, ਜੇਰ, ਪੇਸ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਤੇ ਫਿਰ
ਦੇ ਸਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਤ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ *ਸੰਯੁਕਤ*
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ॥

ਬੁਧਾਯੀ ਦਿਨ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਚਿਨਿਕੀ ਠਾਠੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀ,
ਮਠੇ ਸਿਤਲੇ ਭੀ ਵਾਧੂ ਮਾਖਰ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਿਨ ਵਧਾਏ ਗਏ
ਹਨ। ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਵਾਹਮਾਨਾ ਦਿਨ ਤਰਤੀਬ, ਤੇ ਮੁਨ-ਮਾਦਰ-ਮਾਤ ਨਾਮ,
ਇਹ ਭੀ ਸਾਡੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਵਾ ਕੰਮ ਜੀ। ਇਹੋ ਗਲ ਘਰੀਨ ਤਸਿਲ, ਦੁਆਈ

ਤੁਲ੍ਹੇ ਕਾਲੀ ਦਾ ॥, ਇਹ ਸਭ ਬਾਰੇ ਮਾਏ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ।

ਫਿਨਿਰੀ ਲਿਖੀ ਇਹ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਹਨ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ
 ਪੁਰਾਣੀ ਮਤੇ ਅਰਬੀ ਲਿਖੀਆਂ ਇਹ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਤੇ ^{ਪੁ. ਤੇ ਫ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ} ਰੱਖੇ ਹਨ।
 ੭। ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਫਿਨਿਰੀ ਦਰੁਸਤਾਤਾ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ
 ਤਾਂ ^{ਭੇਦਿਬਗਾਨੀ ਲਿਖੀਆਂ} ਪੁਰਾਣੀ ^{ਮੁਜਰੀ} ਦਰੁਸਤਾਤਾ ਦੇ ਰੀਝੂ, ਜਿਸਦੀ ਤਾਈਰ ਇਕਦਰ ਤਕ ਅਰਬੀ
 ਦਰੁਸਤਾਤਾ ਹੀ ਕਰਦੀ ॥ ਪਰ ਇਹ ਤੋਰ ਸਬੂਤ ਮਾਰਬੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ
 ਅਜੀਬ ਢੰਗ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ॥ ਅਰਬੀ ਦਰੁਸਤਾਤਾ ਇਹ ਫਿਨਿਰੀ ਨਾਨਾਂ
 ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਰ ਦਾ ਹਨ, ਜੋ ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਨਾ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਅਖਰਾਂ
 ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਮਾਨਾ ਜਾਂ ਸ਼ੁਕਲ ਦੇ ਮਿਲਨ ਕਰਕੇ ਦਾਏ ਗਏ। ^{ਸਭ।} ~~ਪੁਰਾਣੀ~~
 ਇਹੋ ਹਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖੀ ਦਾ ॥ ਪਰ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਦੋਹਾਂ
 ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹੇ ਅਖਰ ਮਜਿਫ, ਬੇ, ਜੀਮ ਤੇ ਦਾਲ ਇਕੋ ਤੇ ਉਥੇ
 ਇਕ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦਾ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਫ, ਜਾਮ, ਮੀਮ ਤੇ ਨੂਨ ਹੀ ਇਕਠੇ
 ਤੇ ਉਥੇ ਤਰਤੀਬ ਮਿਲੇ ਦੋਹਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਅੱਠ ਅਖਰ
 ਫਿਨਿਰੀ ਵਿਚ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੰਗਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ
 ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਤੋਰ ਤੋਰ ਅਖਰ ਹਨ। ਹੁਣ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜਨ
 ਨਾਨਾਂ 'ਅਬਜ਼ਦ' ਬਣਦਾ ॥ ਮਤੇ ਦੋਹੇ ਦੋਹੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜਨ ਨਾਨਾਂ 'ਕਲਮ'।
 ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਿਸਾ ਦੇ ਸਨ ਤਾਰੀਖ ਲਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸੰਕੇਤਾਈ
 ॥, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਅਖਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੀਮਤ ਦਿਤੀ ਗਈ ॥ ਇਕ ਤੋਂ ਜੰਦੇ
 ਆਰ ਤਕ। ਜਦ ਸਨ ਲਿਖਾਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਨਕਸ਼ੇ
 ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਦਰਤਦਾ ॥, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਜੋੜਕੇ
 ਰਿਜ਼ੀ ਸਨ ਬਣਦਾ ॥, ਜਾਂ ਕੋਈ ਤੋਰ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ਾਇਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ।
 ਦਰੁਸਤੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਦਾ ਲਿਖਾਨਾ ਨੇ ਹੀ ਇਕ ਢੰਗ ਸਨ ਦਸਨ ਦਾ ਨਕਸ਼ੇ ਕਰ

1556
 962
 29
 933
 622
 1556

ਸਿਮਰੀ। ਜੁਲਾਹਿ ਹੁਮਾਯੂੰ ਬਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾ ਮਨ ਜਿਸੀ

ਇਨਾਂ ਨਫ਼ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏਨਾ ਹੈ:—

بایں بارشاه از بام افتاد

ਜਿਸ ਅੰਕੁਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਨਫ਼ਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਈਸ ਅਖਰ ਹਨ,
 ਇਹ ਹਨ:—
 ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک

ਅਰਬੀ ਜਬਾਨ ਦੇ ਖਾਸ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਜਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ
 ਵਧਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਫ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਉਪਰੋਕਤੀ
 ਅੰਕੁਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਾਏ ਹਨ:—
 گ چ پ ف ق

ਅੰਕੁਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਾਹ ~~ਦਿੱਤੀ~~ ਤਰਤੀਬ ਦਰ ੧ ਤੋਂ ੧੦
 ਤਕ, ਫੇਰ ੨੦, ੩੦, ੪੦, ੫੦; ੬੦, ੭੦, ੮੦, ੯੦; ਅਤੇ ੧੦੦, ੨੦੦,
 ੩੦੦, ੪੦੦; ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਰਤਖ ^{ਪਰਤਖ} ਵਿਚ ਹਰ ਅਖਰ ਵਿਚ ਅਖਰਾਂ ਦੀ
 ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਿਛੋਂ ਜੇਹੜੇ ਗੁਣ ਵਧਾਏ, ਉਹ ਕੁਝ ਵਧਾਏ ਤਾਂ ਵਿਚਦਾਰ,
 ਪਰ ਅੰਕੁਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਰਖ ਕੇ ਸੁਲਾਹ ਜੋੜ ਤਰਤੀਬ ਦਰ
 ੭੦ ਦੇਕ ਨੂੰ ੫੦੦, ੬੦੦, ੭੦੦; ੮੦੦, ੯੦੦, ੩੦੦੦ ਕੀਸਤ ਦਿਤੀ ਹੈ।
 ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਾਕੂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ
 ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਅਰਬੀ ਵਰਤਮਾਨਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ
 ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک

ਤਾਂਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਹਿਰੀ ਵਰਤਮਾਨਾ ਵਿਚ ਦੇ
 ਬਾਈਸ ਅਖਰ ਉਹੋ ਸਨ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ
 'ਅਕਸ਼ਰ' ਅੰਕੁਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਅਖਰਾਂ ਨਫ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ:—
 ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک
 ق ر ش ت

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰ
ਇਹ ਇੱਕ ਬਾਈਸ ਅਖਰ
ਅਤੇ ਇਹ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ
ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ।
ਉਹ ਅਖਰਾਂ
ਜੋ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ

ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਯਹਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਮਾਰਕੀ ਦਰੁਮਾਲਾ ਦੀ ਨਹੀਂ
ਤਾਂਤੇ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਫਿਲਿਰੀ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ 'ਮਾਬਜਰ' ਵਾਲੀ ਅੰਕ ਪਾਤੀ
ਓਹਨਾਂ ਫਿਲਿਰੀਆਂ ਦੀ, ਹਰਾਂ ਨਿਖਾਹ ਦਾਸਤੇ, ਈਜ਼ਾਰ ਸੀ। ਅਰੇ
ਠਨਕੇ 'ਚਿ ਦਸਿਆ' ਪੁਰ ^{ਲਿਖੇ} ਨੇਖ ਦਿਰ ਮਸੀ ਇਸ ਅੰਕ ਪਾਤੀ ਕਾ
ਮਾਧੇਏ ਦੇਸ ਦੀ ਅੰਕ ਪਾਤੀ ਠਨ ਦਾਕਰ ਕਰਾਂਗੇ॥

ਮਾਰਕੀ ਦਰੁਮਾਲਾ ਇਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕਰਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ
ਠਨਤੇ ਪਾਤੀ ਨੁਕਤਿਆਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰਨਾ ਲੇ ਲਿਖਨ
diacritical mark ਦਾਕਰ ਹੈ, ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਿਰ ਕਾਇਤਾ
ਹੈ, ਜਾਇਰ ਪੁਸ਼ਪਤੀ ਦੀ ਸਪਰ ਦਾਸਤੇ। ਜਿਸਤਕਾ $\dot{a}, \ddot{a}, \acute{a}, \grave{a}, \tilde{a}$
 $\text{ਏ ਪਿਛੇ ਰੂਪਦਾਰ: ਰਖਿਆ ਹੈ। } \text{ਏ, ਏ, ਏ, ਏ, ਏ}$

ਯੂਨਾਨੀ ਤੇ ਮਾਰਕੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਦਾਕਰ, ਮਾਰਕੀ ਠੰਠ ੭ ਦਿਰ
ਦੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਠਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ॥ ^{ਮਾਬਜਰ ਦੀ} ਅੰਕ ਪਾਤੀ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆ
ਰਹੀ। ਤਰਤੀਬ ਯੂਨਾਨੀ ਦਰੁਮਾਲਾ ਦੀ ਹੈ॥ ਯੋਸਨ ਦਰੁਮਾਲਾ ਦੀ
ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਇਹ ਸੀ ਜੋ ਉਸਦਿ ਸਾਰੇ ^{ਮਾਬਜਰ} ਮਾਬਜਰ ਸਨ। ਮਾਰਕੀ ਦੇ capital ਯਹਾਂ
ਦੀਆਂ ਸਕਰਾਂ ਸਨ; $\alpha, \beta, \gamma, \delta, \epsilon, \zeta, \eta, \theta, \iota, \kappa, \lambda, \mu, \nu, \xi, \omicron, \pi, \rho, \sigma, \tau, \upsilon, \phi, \chi, \psi, \omega$ ਨਹੀਂ ਸਨ। I ਏਹਾਂ ਯਹਾਂ ϵ, η, θ ਦਾਸਤੇ ਦਰੁਮਾਲਾ
ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ γ ਦੇ ਯਹਾਂ μ, ν, ξ ਦਾਸਤੇ, ਅਤੇ ω ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ।

ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।

ਸਤਾਰਾਂ ਜਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਅਖਰ ਜੋ ਤਿੰਨ ਦੇ ਦੁਪਾਰੀ ਬਾਯੋਂ ਲਿਖਾਰੇ
ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਤਕ, ਇਹਨਾਂ ਦੁਪਾਰੀਆਂ ਦਿਰ ਹੀ ਜ਼ੋਰੇ ਪਤੇ
ਜਾਂ ਚਿਠੀ ਚੁਪਠੀ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਾਂ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਰਾਜਸੀ ਕਾਰੋਬਾਰ
ਦਿਰ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ, ਦਾਨਪਤ੍ਰਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਲਿਖਾਹੁ ਜਾਰੀ ਦਰਤੀਰੇ ਰਿਹਾ।
ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਕੇ, ਲਿਖਤ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੱਥ ਧੀਲਾ

ਪਿਛੋਂ ਦੀ ਪਹਿਰਾ ਕਰੀ ਰਹਿਣਾ ਮਨਾ ਤੀ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦਿਨ

ਬੁਧਮਾਸੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੀਤੀ ਜਾਰ ਕਰੀਏ

ਮਨ। ਬੋਹੀ ਬੋਹੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਕਰੇ ਬਹਿਰਾਂ ਦਿਨ ਦਿਨ ਅਪੀ

ਕਰਨਾ ਮੰਤਰੁਨ ਦਿਨ ਨਾਂ ਪੁਰਾ ਦੀ ਸਰਸਵਤੀ ਕੰਠ ਕਰੀਏ ਮਨ। ਦੁਪਾਸੀਆਂ

ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਕਰਾ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਥਾਣਾ
Greek & Arabic ਲਿਖਣ ਲੱਗਾ ਸਾਖਰਾ ਲਿਖਣ ਲੱਗਾ। ਲਖ ਕਰਾ ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲੇ ਤੀ ਦਿਨਾਂ

ਯਾਦ ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਦੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਲਿਖਾਏ ਦੁਸਰਾ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਮਨੀ ਦੇ ਮਹਿਰ ਦਿਨ

ਮਾਧੋ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਦਿਖਾਏ ਤੀ ਸਾਗੀ ਮੂੰਹੋਂ ਆਇਆ ਤੀ ਹੋਰੀ ਸੀ। ਦੇਰ ਦੇਰਾਂ ਤੇ

ਤੀ ਪਿਛੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ।

ਮੁਗ਼ਲਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਰਾਜਾ ਦੇ ਅਰਜ਼ਨਾ ਮਾਨਿ-ਜ਼ਾਨਾ ਦੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਮਾਨਿ-ਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਥਾਣੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ

ਪ੍ਰਸੰਗੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰੀ
 ਇਹ ਦੋਹਰੇ ਕਾਫੀ ਅਸਰ
 ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਹੀਂ
 ਹਿੰਦੂ ਮਤਾਂ ਤੇ
 ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ
 ਮਨੁੱਖੀ ਮਤਾਂ

ਆਗਰ ਦਾਲੀ ਤੇ
 ਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਤਰੀਬ ਨਿ

ਭੰਗਾਂ ਬਿਨਰੀਆਂ ਦੀ,
 ਠਨੇ 'ਚ ਦਿਸਿਆ
 ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਮਾਂ

ਮਾਥੀ ਦਰਸਾਨ
 ਮਨ ਤੇ ਖਾਨੀ ਨਰਤਿ

ਧਾਰਿਓ ਖੁਸ਼ਖਾਂਤੀ
 ਨੂੰ ੦, ੧, ੨, ੩, ੪, ੫, ੬

VII

ਜੁਲਾਨੀ ਤੇ ਮਾਰਬ
 ਰੀਤਾ ੧, ਜਿਥੇ ਮਖਰਾਂ

ਰੀਤੀ। ਤਰਤੀਬ ਜੁਲਾ
 ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਇਹੋ ਸੀ
 ਰੀਆਂ ਸਕਲਾਂ ਸਨ; ੧, ੫,
 ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ੪ ਤੇ ੭

ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਲਿਪਿ

ਸਤਾਰਾਂ ਨਾਂ ਮਠ
 ਭੰਗਾਂ ਦਾ ਪਕਾਰ ਸਰ
 ਨਾਂ ਨਿਠੀ ਰੁਪਠੀ ਜ਼ਰ
 ਦਿਓ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ,
 ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ

ਪਿਠੇ ਦੀ ਪਵਿਤਰ ਬਾਹੀ ਦਾ ਨਿਖੜਾ ਮਨਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦਿਨ
ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਪੁਰੇ ਸਾਗੀ ਬਾਹੀ ਜੁਬਾਨੀ ਹੀ ਯਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ
ਸਨ। ਥੋੜੀ ਥੋੜੀਆਂ ਸਤਹਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਚਕ੍ਰਿਕਾਂ ਦਿਨ ਦਿਨ ਅੱਖੀ
ਕਰਨਾ ਮੰਤ੍ਰਮੁਖ ਦਿਨ ਜਾਂ ਮੁੜਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦਿਨ ਕੇਠ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਦੁਪਾਹੀਆਂ
ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਨੁਕਰਨ ਵਾਂਗ ਟੋਲਾਂ ਦਿਨ ਨਾਕੇ ਪਾਏ (ਉਪਾਧਿਕਾਰ) ਤੋਂ ਵੀ ਥਾਣਾ
ਨਿਖੜਾ ਜੋਗਾ ਨਿਖੜਾ ਸਿਖਰੇ ਸਨ। ਸਨ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲੇ ਹੀ ਦਿਹਾਂ
ਧਾਂਧਿਆ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤੇਰ ਉਪਾਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਨਿਖੜਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿਖਰੇ ਹੋਣਗੇ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ
ਦੇ ਪਰਮ ਕੋਥ ਦੇਰ ਤਾਂ ਦਿਨ ਪਾਸੇ ਹੋਏ, ਬੋਧਾਂ ਦੇ ਪਾਰਮਰ ਪੁਸਤਕ ਹੀ
ਨਿਖੜਾ ਦੱਸੇਗਾ ਸਿਰਫ ਰਵੀਪ ਦੇ ਗਾਥਾ ਦੱਸੇਗਾ ਮਿਲੀ ਦੇ ਅਹਿਰ ਦਿਨ
ਮਾਧੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵੇਖੋ ਪਹਿਲੇ ਨਿਖੇ ਗਏ। ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ^{ਬੋਧਾਂ} ਦੀ ਪਰਮ
ਦਿਸ਼ਾ ਹੀ ਸਾਗੀ ਮੂੰਹੋਂ ਜੁਬਾਨੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੇਰ ਦੇਰਾਂ ਤੋਂ
ਹੀ ਪਿਠੇ ਨਿਖੇ ਗਏ।

ਪਿਠੇ ਦੀ ਪਵਿਤਰ ਬਾਹੀ ਦਾ ਨਿਖੜਾ ਮਨਾ ਹੀ ਰਿਹਾ।

* ੫.੪ *

ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਦਾ ਗਹਿਰਾਨਾ ਅਤੇ ਤਰਸੁਸਿਤਾ ਮਾਨਵਿਕਾਤਮਕ ਦਾ
ਸਨਾਤਨ ਪਾਇਲੀ ਸਿਖੀ ਸੀ। ਦਿਸ਼ਾ ਸਨਾ ਅਨੁ ਤੋਂ ੨੪੦੦ ਵੇਰੇ ਪਿਠੇ
ਮਹਿਸੂਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਇਲੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦੀ ਇਕ ਸੁਰ-ਰਚਨਾ
ਅਨੁ ਪੰਜਾਬ ਦਿਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਕਰਕੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸਰੋ
ਹਨ। ਉਸਦਿਨ ਨਿਖੜਾ ਦਾ ^{ਕੋਈ} ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਪਰ
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰ ਮਾਨਵਾਂ ਦੀ ਬਹੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਉਸਦੇ
ਵੇਰੇ ਤਰ ਉਤਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਿਨ ਜਦ ਦਿਨ ਜਦਕਿ ਦਾ ਅੰਤ
ਉਸੇ ਸੂਰ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਲਗਤ ਸੂਰ ਨਾਸ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ
ਹੈ, ਤਦ ਵੇਰਾਂ ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਸੰਧੀ ਤੋਂ ਵੇਰ ਦਾ ਸੂਰ ਸਿਰਜਾਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ
'ਰਾਮ: ਅਸਿ' ਦਿਨ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ 'ਅ' ਦੀ ਸੰਧੀ ਤੋਂ ਜਾਨ ਪੁਰ 'ਰਾਮੋਸਿ'

ਬੈਠਨ ਦਿਹ

ਬਲਜਾਂਗ ॥ ਇਸ 'ਅ' ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਦਿਹ 'ਲੇਪ' ॥
ਇਸ 'ਲੇਪ' ਬਾਬਤ ਅਸਰਾਫਜਾਈ ਦਿਹ ਦਿਹ ਸੁਤੁ ਰਿਤਾਂ ॥

ਉਹ 'ਅਸਰਾਫਜਾਈ' ਰਹੀ ਪੁਰਾ ਮਹਤਵ ਦੀ ਰਹਾ ਸੁਤੇ ਜ
ਕਿਸੇ ਦਿਹ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਦਿਸਾਹ ਦਿਹ ਅਰਨੇਤ ਪੈਰਾ ਨਹੀਂ ਭੇਜਦੀ, ਅਤੇ
ਨਾ ਪਾਇਨੀ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਰਾਖਵਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸੇ ਸਮੇਂ
ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਭੇਜੇ ਦੁਆਰਾਈਆਂ ਦਾ ਸਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੁਆਰਾ ਦਿਹਿਅ
ਪਾਇਨੀ ਤੋਂ ਸਰੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਰਹੀ ਆਂਢੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਪਾਸੀਨ
ਦੁਆਰਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਰਹਾਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਇਨੀ ਤੋਂ ਪੁਰੀ ਦਰਬੀ ਸੀ। ਅਤੇ
ਏਸੇ ਦਿਹਿਅ ਦਿਹ ਉਸੇ ਦਿਸ਼ੇਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪੁਰਾਈਆਂ ਰਹਾਨਾਂ
ਤੋਂ ਪੁਰਾ ਸਾਰ ਉਠੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਤਰਿਸਟ ਦੁਆਰਾਈ ਦੀ ਰਹਾ
ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੋਰਾਂ ਦੇ ਸਮਝਨ ਸਮਝਨ ਨਈਂ ਉਠਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅੰਗ ਤੇ ਕੁਝ
ਉਪ-ਸੰਗ ਸਮੇਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ 'ਦੋਰਾਂ' ਕੱਢੇ ਹਨ। ਦੁਆਰਾ ਦਿਹਿਅ
ਫਿਰਾਂ ਦਿਹਿਅ ਦਿਹ ਅੰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਹ ਦੋਰ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੁਆਰਾਈ ਹੈ।
ਇਹ ਦੋਰਾਂਗ ਜਾਸਕਾ ਸਾਕਾ ਅਗਰਿ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਬਲਦੇ ਹਨ। ਜਾਸਕ
ਦਾ ਸਮਾ ਦਿਹਿਅਨਾਂ ਨੇ ਛੁੱਟੀ ਸਤਾਰੀ ਸੇਂ ਦਰਾ ਪਿਛੇ ਰਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ
ਜਾਸਕ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਪਰਵਾਨੀਆਂ ਦਿਹ ਭੇਖਾ ਤੇਠਾਂ ਆਰੇ ਦਿਸਾਇਆ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਮੀ 'ਦੁਆਰਾਈ' ਦਾ ਮੁਢ ਜਾਸਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸੇਂ ਸੇਂ ਸੇਂ
ਦਰਾ ਪਹਿਲੇ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਨੇ ਦੁਆਰਾਈ ਦਾ ਜਨਮ ਅਰਾਈ
ਉਠਤੀ ਸੇਂ ਦਰਾ ਤੇਇਆ ਹੈ, ਜਦ ਤੇਇਆ ਸੀ। ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੁਢ-ਆਦਮਾਂ
ਸੰਬੰਧੀ ਦਿਸ਼ਾਹ ਇਸ 'ਦੁਆਰਾਈ' ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਦੁਆਰਾਈ ਦੇ ਅਰਥ
ਜੀ ਹਨ ਨਿਬੇਹਨ, ਪਾਹੁਨ। ਜੋ ਇਹ ਦੁਆਰਾਈ ਸਾਰਤ ਨਾ ਤੇਦੇਗਾ ਰਿਸਾਤੇ
ਦੇਸ ਦਿਹ ਦੋਰਕ ਅਤੇ ਸੰਪਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਆਦਮਾਂ ਦਿਹ ਨਿਬੇਹਾ

ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੁੱਤ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਉਪਰ ਬਥਾਨ ਸੁੱਤ ਬੋਲੇ ਦਰਨਾਂ ਵਿਚ
 ਵੰਡ, ਅਤੇ ਸੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਦੁੱਜਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ, ਅਠਾਈ ਜੋ ਦੁੱਤ ਪਿਛੇ ਤਕ,
 ਤੋਰਕਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਜੋ ਦੋ ਜੋ ਦੁੱਤ ਵਿਖੇਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਿੰਨ ਦੇ ਦੁੱਤੀ
 ਸੁੱਤ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਉਪਰ/ਕੁੱਤ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਜ ਦਥਾਉਣ ਦਾ ਬਿਆਜ, ਅਤੇ
 ਕੁੱਤ ਬੋਲੇ ਬਾਏ ਸਿੱਧ ਜੋ ਅਏ, ਤਦ ਦਿਰਦਾਲਾਂ ਨੇ ਦੇਸ ਬਿਆਜ ਨੂੰ
 ਆਪਣੇ, ਆਪਣੀ ਰਾਖਾਂ ਦੀ ਸੁੱਤ ਆਦਿਕਾਂ ਵਾਲੇ ਦਿਰਦਾਲ ਨਾਜ ਜੋਇਆ
 ਅਤੇ ਇਕ ਪੂਰਣ ਤੇ ਦਿਰਦਾਲਕ ਦਰਦਾਲਾਂ, ਜਾਂ ਲਿਖੀ ਪੈਰਾ ਕਰਾਈ।

ਇਸ ਲਿਖੀ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ 'ਬੁੱਧੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬੁੱਧੀ ਸਾਰੀ
 ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ, ਇਹ ਦੀ ਦਿਰਦਾਲੀ ਇਕਦੀ ਹੈ, ਤਿੰਨ ਦੀ
 ਬੁੱਧੀ ਦੀ, 'ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ' ਬੁੱਧੀ ਹੈ, ਜੋ ਦਿਰਦਾਲ ਪੈਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
 ਉਸ 'ਬੁੱਧੀ' ਨਾਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪੈਰਾ ਕੀਤੀ ਦਿਰਦਾਲ 'ਬੁੱਧੀ' ਹੈ।
 ਕੁੱਤੀਲੀ ਲਿਖੀ ਨੂੰ ਦੇਸ ਕਰਦਾ 'ਸਾਰਾ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ
 ਸਾਰਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਹੈ। 'ਸਾਰਾ ਕੁਦਾਲੀ' ਪਾਸਤੀ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ
 ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਤੀਲੀ ਦੇ ਜੋਕ ਸੰਦ ਸ਼ਾਕਤ ਸਨ।

ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਦੇਸੇ ਤੋਂ ਕੋਰ ਹਿਰ ਪਾਇਲੇ, ਉਸ ਦੇ ਦਰਾ ਕੰਦਰ ਰਾਖਤ
 ਤੋਂ ਹੀ ਪਾਇਲੇ ਤੇ ਤਰਾਸ਼ਨ ਰੂਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ, ਨਾ ਨਿਰਾ ਬੁੱਧੀ ਲਿਖੀ
 ਅਪਣੇ ਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਜੁਰ ਤੋਰਕੀ ਸੀ, ਸੋਗੇ ਅਠ ਅਠ ਪਾਤਾਂ ਵਿਚ
 ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਕੋਰ ਲਿਖੀ ਵਿਚ ਕਰਕ ਪੈਂਨੇ ਭੀ ਸੁਰ ਤੋਰਾਏ
 ਸਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਰਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਟ ਰੋਤਨ
 ਵਿਚ ਅੰਠੀ ਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਅਨੁਨਾਸਿਕ ਅਖਰ, ਖ, ਭ, ਘ, ਜ ਅਦਿ
 ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾ ਜੋਖ ਜੋ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉੱਡੀਆ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਦਖਰ ਵਿਚ
 ਮੈਂਸਰ ਵਿਚ, ਪਛਮ ਵਿਚ ਕਾਠੀਆਦਿ (ਗਿਰਨਰ ਪਰਬਤ), ਉੱਤਰ ਵਿਚ

F.V. * ਹੀਤ ਦਿਤ ਬੰਸ ਦੀਆਂ ਫਿਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ ਕਰਕੇ
 ਉਸਪਰ ਜਾਣਨਾਂ ਦੀ ਅਸਾਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਧੋਂ ਸਾਰੇ
 ਕਰਕੇ ਇਹ ਉਸਦੀਗੋਂ ਦਿਵ ਦੁਜੀ ਦੇ ਉਠਾਂ ਬੰਨਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।
 ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਫਿਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ
 ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਫਿਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ
 ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਫਿਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ

ਰਾਜਸੀ (ਫੇਗਰਨ ਤੇ ਚਰਗਤੇ ਦੀ ਜਹੂਰ ਪੁਰ); ਅਤਿਨਾਪੁਰ; ਤਖਤ
 ਬਾਜੀ (ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਦਿਤ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਤ ਮੁਰਾਮੀ
 ਪਾਤਿਤ ਬੋਲੀਆਂ ਫਾਂਗ ਕੁਝ ਹਰਫਾਂ ਦੇ ਸਿਖਰ ਦਿਤ ਤੀ ਫਰਕ ਪਾਏ
 ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਫਰਕ ਪਿਛੋਂ ਵਧੇ ਗਏ। ਫਰਕ ਪੈਨ ਦੇ ਕਈ ਸਬਬ
 ਸਨ। ਜਿਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਰਿਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਿਤ ਸਿਖਰੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਤ ਨਾਂ ਤਾਨ੍ਹਵਾਂ
 ਪਥਰ ਨਾਂ ਪਾਤਰਾ ਪਤਾ; ਜਿਖਰ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੇ ਹੁੰ ਪਗਰੇ ਸਨ,
 ਜਿਖਰ ਦੀ ਸਜਾਈ ਨਾਂ ਜਿਖਰ ਦਾ ਫਰਕ, ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਗੱਲਾਂ
 ਨੇ ਲਿਪੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਬਾਂਦੀ ਬਰਜ ਦਿਤੋਂ; ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰ
 ਉਹ ਇਕ ਦੁਜੀ ਤੇ ਗਿਨ ਗਿਨ ਦਿਸਨ ਬਰਜ ਕਈਆਂ। ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਸਾਰੇ ਉਹਤਦਰਸ਼ ਦਿਤ ਬਾਗਾਂ ਕੁ ਮੁਖ ਕਿਤਾਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਕਲਾਈਆਂ
 ਬੋਲਨ; ਉਹੀਆ, ਬਿਗਰੀ ਨਾਂ ਕਾਜਬੀ, ਦੇਵਲਗਮੀ, ਸਾਰਕਾ,
 ਰਾਕੀ, ਸ਼ਾਮੁਪੀ, ਗੁਜਗਤੀ, ਮੋਹੀ; ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਤ ਕਾਨਹੀ
 ਤਾਮਿਲ ਤੇ ਤੈਲਗੂ॥ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ
 ਹਰਤਨ ਦੇ ਅਖਰ ਪੈਰ ਤੋਂ ਗਏ। ਇਹ ਸਭ ਫਰਕ ਸਮੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨਾਲ
 ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਪਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਥਾਨ, ਜਾਂ ਦੋ ਥਾਂ ਲੇਖ ਸਾਰੇ
 ਇਕ ਥਾਂ ਬੈਠਕੇ ਤੇ ਇਕ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਪਾਏ, ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਦਿਤ ਇਕ
 ਲਿਪੀ ਦੇ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਮੋਹੀ' ਅਖਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਸਹਾਯਕ ਦਿਤ
 ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਤਾਂ ਦਿਤ ਹਰਤੀ ਕਾਂਦੀ ਤੇ। ਇਹ ਲਿਪੀ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸ਼ਾਬਦ
 ਵਲੀਰ ਮਾਪਦ ਨੇ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਿਰਸਤੇ ਦੀ ਨਕਲ ਪੁਰ ਦੇਵਲਗਮੀ
 ਅਤੇ ਕਾਨਹੀ ਤੇ ਬਹਾਈ ਸੀ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਜਿਖਰ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਤ ਦੇਵਲਗਮੀ
 ਤੀ ਹਰਤੀ ਕਾਂਦੀ ਤੇ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਬਾਲਬੋਧ' ਸਰਦੇ ਹਨ। ਮੋਹੀ ਦੇ
 ਬਨਾਨ ਦਿਤ ਪ੍ਰਬੋਧਨ ਕੋਤੀ ਲਿਪੀ ਸਿਰਨ ਜੋਗੀ ਲਿਪੀ ਬਨਾਨ

ਦਾ ਸੀ; ਮੈਂ ਨਾ ਮਾਰਿ ਦੇਵੇ ਇਹ ਮਾਖਰ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਨਾਮ ਨੇਹਿਮਾ ਨਾਰਾ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮੈਂ ਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨਾਮ 'ਮੋਹੀ' ਹੈ। ਦੁਪਾਹੀਆਂ
 ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਬਲਾਨ ਹੀ ਹੀ ਜੋੜ ਸੀ, ਜੋ
 ਮਾਖੇ ਇਹ *short hand* ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਨਾਲੀ ਕਿ
 ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਦੰਡੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਖਰ ਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਇਕ ਸਿਰੀ ਜੀਵ
 ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਦੁਪਾਹੀ ਇਸਨੂੰ ਛਡਕੇ ਕੁਝ ਬਲ
 ਇਹ ਤਿਹਾਈ ਜਾਮਾ ਬਣਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਇਹ ਸਿਖਤ ਨੂੰ
 ਸਿਖੀਆਂ ਪਾਨਾਂ ਇਹ ਰਖਦੇ ਨਹੀਂ, ਇਕੋ ਹੀ ਸਿਖੀ ਜੀਵ ਜੇਠੇ
 ਉਤੇ ਕਰਮ ਨਾਮ ਪਿਛਲੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੋਣ ਜਟਕਾਂ ਦੇ
 ਠੇਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਸਿਖੇ ਸਿਖਦੇ ਦਾ ਰਬਤ ਪੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵ
 ਪਾਹ ਦੀ ਹੀ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੂਜਾ ਦੰਡਾ ਹੈ ਜਗਾਂ ਦਾ ਛੱਡ
 ਹੋਣ, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਭਰੇ ਪਾਂ ਜਾਂਦੇ; ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਥਾਂ ਬਿੰਦੀ, ਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ
 ਸਿਆਹੀ ਜਾਂ ਮੌਕੇ। ਜਗਾਂ ਦਾ ਜਗਣਾ ਤੋਰ ਦਰਤ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਸੀ।
 ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਲਾਂ ਉਸ ਫਿਲਿਸੀ ~~ਜਿਸ~~ ਸਿਖੀ ਇਹ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਜਾਨ,
 ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖੀ ਨਿਕਲੀ ਜੀ; ਉਸਦਿਹ ਉਪਰ ਜੀਵ
 ਤੇ ਸੁਰਤਿਨ ਜਾਂ ਜਗਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਹੁੰਦੀ ਖਾਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ
 ਰੋਖ ਬੋਝੇ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਹੀ ਪਾਹੀ ਉੱਤੇ
 ਬੋਝੇ ਨਹੀਂ ਸਿਖਦੇ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਇਹ
 ਕੋਈ ਭਾਣਾ ਮੌਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰੇ ਦੀ ਮਾੜਾ ਤੇ ਜਗਾਂ ਦੇ ਨਾ ਤੋਰ
 ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਜਾਂ ਦੁਸ ਕਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ,
 ਅਤੇ ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਦਰਤੋਂ ਦੇ ਤੋਰ ਕਰਕੇ ਮਾਜ਼ੀ ਜਾਂ ਮਾਫੀ
 ਮਾਰਿ ਨਾਮ ਹੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਰੇ ਦੀ ਮਾੜਾ ਜੂਹੀ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ,

ਜੇਥਾ ਦੀਆਂ ਪਾਤਾਂ ਸਿਪੀਆਂ ਰਖਣੁ ਠੀਕੁ ਟੁਰਤੇ ਟੁਰਤੇ ਖਾਥੇ
ਪਾਤਾਂ ਬਨਾ ^{ਨਿਭੇ} ਜਨ। ਗੁਪਤ ਕਾਜਿਆਂ ਦੇ ਫੁਰਤ ਦੀ ਸਿਪੀ ਦਿਖ
ਦੀ ਸਿਰੇ ਦੀ ਮਾਨੁ ਗਤੀ ਠੀਕੁ ਨਹੀਂ ਚੀ ਬਨੀ। ਬਿਗਮੀ ਦਿਖ
ਗਤੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕੁਜਮਾਡੀ ਦਿਖ ਦੀ ਨਾਮ ਮਾਨੁ ਜੀ ਹੈ॥

ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਨ ਦੀ ਟੋਹ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਨੇ ਸਿਪੀਆਂ ਜਿਤਨਾ ਇਕ
ਦੁਜੀ ਤੇ ਰਾਤ ਨਾਂ ਦੇਸ ਦੀ ਦਿਖ ਤੇ ਔਲਗੀਆਂ, ਉਤਲਾਜੀ ਉਤਲਾਂ
ਦਿਖ ਫੁਰਕ ਦੁਪੀਰ ਤੇ ਦੇਗ। ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਸਿਪੀ ਦਿਖ ਦੀ ਜਿਥੇ
ਜਿਥੇ ਜਾ ਸੰਘਰਾ ਜਾਏਗਾ, ਮਾਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤ ਨਾਲ ਫੁਰ
ਦੁਪੀਰ ਤੇ ਜਾਏਗਾ। ਜੇ ਸਿਪੀਆਂ, ਨਾਚ ਠਗੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਿਖ ਛਤੀਆਂ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਔਲਗੀਆਂ, ਉਹ ਮਾਪੇ ਦਿਖ ਦੁਪੀਰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਔਲਗੀਆਂ,
ਠੀਕ ਜਿਥੇ ਕਿ ਬੋਝੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ
ਜ਼ਰਤ, ਪੰਝਾਕ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਕੀਰੇ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਜੁੜਦੇ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ॥

ਇਹ ਸਮੀਆਂ ਜੀ ਕਰਾਂ,

ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿਪੀ

ਪਰ ਘਟ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਲਾਂ ਸਿਪੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਭੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਪਿਰੇ
ਸੁਰਮੀ ਦਿਖ ਬਨੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸੁਖਸ ਨੇ ਜਾਂ ਸੁਖਸਾਂ ਨੇ ਮਿਲਦੇ ਇਕ
ਦੇਸੇ ਇਕ ਥਾਂ ਬਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਬਨਾਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਔਰ ਸਿਪੀਆਂ
ਸਾਰਾ, ਟਾਰੀ ਤੇ ਸਭਾਫੀ ਨਾਚ, ਦੇਹਨਾਮੀ ਠੀਕ ਦੁਪੀਰ ਤੁੰਘੀ
ਸਾਂਝੁ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਦਿਸੇਸੁ ਕਰਦੇ ਟਾਰੀ ਨਾਚ। ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸੀਰ
ਦਿਖ ਦੁਪੀਰ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟਾਰੀ ਉਪ ਜਾਏ ਪੁਰਾਣੀ ਦੇਸ ਦਿਖ ਜੇ

ਜਮ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜੀਵੇ ਕਾਜਰਾ ਦੇ ਪਾਸ ਪਿੰਜਰ ਤਰ ਫੰਸਿਆ ਤੋਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਰਿ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਸਿਜਾ ਜੇਥਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਜਗਰਾ ਤੋਂ। ਆਰਜਾਂ ਦੇ
 ਆਉਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤੁਰਸ ਜਾਂ ਨਾਗ ਕੰਧ ਦੇ ਜੋਰ
 ਆਬਾਰ ਜਨ। ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕਰਕੋਰਕ ਮਾਰਿ ਨਾਮ
 ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਇਜਾਕੇ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਮੀਨ ਰੁਆਬ ਦੇ ਛੰਬਾਂ
 ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੇ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਨਾਗ' ਕਹਿਲਾਨ ਜਾਨੇ ਜੋਰਾਂ ਦੀ
 ਜਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ
 ਵਿਚ 'ਤੁਰਸ' ਤੋਂ ਬਣੇ ਨਾਮ 'ਤੁਰ', 'ਟੁਰ', 'ਟੁਰ' ਬੋਲੇ ਹਨ।
 ਆਰਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜੋਰ ਮੀਰਾਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਪਹਾੜਾਂ
 ਨਾਲ ਜਾਂ ਰਜਰਜਾਂ ਜਾਨੇ ਇਜਾਕੇ ਵਿਚ ਪੇਰ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ
 ਦੀ ਸਮਝਤ ਗਤਤ ਰਿਹੋ ਵਿਚ ਗਿਰੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਈ
 ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਛੁੱਤ ਅਛੁਤ ਤਰ ਬਨਾਏ। ਧਰ ਅਧਰੇ
 ਦੇਨੇ ਇਹੋ ਦੇਸ ਦੇ ਗੇਲੇ, ਛੁੜੀ ਤੇ ਰਪਾਗੀ ਜੋਰ ਜਨ। ਉੜੀ, ਉੜ
 ਦੇ ਇਹੋ ਰਪਾਗੀ, ਰਖਣ ਦੇ ਦੂਰੀ ਰਪਾਗੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਪ ਛਮ
 ਵਿਚ ਤੇਰ ਬਬਰ ਦੇਸ ਜਾਂਦੇ ਜਨ, ਅਤੇ ਇਹੋ ਜੋਰ ਛਿਲੀਰੀ
 ਮਾਖਰ ਥੋਂ ਜਿਯਾਦੇ ਜਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਾਖਰਾਂ ਦਾ ਰਹਾਜ ਇਹਨਾਂ
 'ਟੁਰਾਂ' ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਥੋਂ 'ਟੁਰਗੀ' ਮਾਖਰ ਹਨ॥

ਇਹੀ ਇਕ ਸਬਬ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਮਾਖਰ

* ਛੀਬੇ, ਰਹੀ, ਜੁਲਾਹੇ ^{ਜੁਲਾਹੇ} ਮਾਰਿ ਇਹਨਾਂ ਟੁਰਾਂ ਜੋਰਾਂ ਦੀ
 ਵੰਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਕੁਲਾਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਟੁਰਾਂ ਰਹੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਖਰੇ,
 ਹੁਣ ਇਹ ਜੋਰ ^(clans) ਮਾਖਰੇ ਮਾਖਰ ਨੂੰ 'ਟਾਂਕ ਛੁੜੀ' ਜਿਖਦੇ ਹਨ॥
 ਜੁਲਾਹੇ ਮਾਰਿ ਕੁਲ ਤੋਰ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਗਤ ਹੈ॥

ਦੇ ਵੀਰ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਆਰਾ ਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਖੇ ਦਿਕ ਨਕਸ਼ਾ
 ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਿਨ ਸੰਕੇਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਆਖਗੇ ਹੁੰ ਅਤੁ ਅਤ
 ਫੰਗ ਪਰ ਬਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਫਰਕ ਦਿਨਾਂ ਆਖਗੇ ਦੇ
 ਜਿਖਦ ਦਿਨ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਕੁ ਹੀ ਫਰਕ ਤਿੰਨ ਰੀਆਂ ਪਦ ਬਲਿਤ
 ਜਾਂ ਦਰਤਮਨ ਜਿਪੀਆਂ ਦਿਨ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਦਿਖਦਾ ਹੈ॥

ਅਲ-ਬੀਰੁਨੀ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਿਰਿਤ ਜਿਪੀਆਂ।

ਅਬੂ ਰਹਾਨ ਅਲ-ਬੀਰੁਨੀ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟਮਾਨ ਦਿਰਦਲ,
 ਬਰਾਜਾਨ ਦਾ ਰਹਿਨਹਾਰਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਾਮੂਰ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ
 ਆਲਮਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਦੇਸ ਬਰਕ ਕਰਕੇ ਚਾਹੇ ਦਿਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ
 ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਮੂਰ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ
 ਮੁਜਤਾਨ ਮਸਊਦ ਇਸ ਪਰ ਹੁਪ ਦਿਖਰੀ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ
 ਇਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਗੁਜ਼ਾਗ ਤੀ ਨਕਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਿਰਦਲ
 ਵੀਹ ਵੇਰੇ ਤਿਰਸਤਾਨ ਦਿਨ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਜੰਮਕ੍ਰਿਤ ਪਹੁੰਚੇ ਸਾਂਖਤ
 ਤੇ ਪਾਤੰਜਲਿ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਅਰਬੀ ਦਿਨ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ
 ਤਿੰਨ ਵੇਰੇ ਗਜ਼ਨਾਤ ਜੰਬੀਪੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਤਿੰਨ ਵੇਰੇ ਗਜ਼ਨਾਤ ਜੰਬੀਪੀ
 ਅਰਬੀ ਬੋਲੀ ਦਿਨ ਜਿਪੀ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਦਾਰਬੀ ਮੁਜ਼ਬ ਆਪਣੇ
 ਸਮੇਂ ਰੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਿਰਿਤ ਦਰਦਮਾਨਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ
 ਕਰਦਾ ਹੈ:—

“ਉਹ ਚੌਕ ਰਖੇ ਪਰ ਨਹੀਂ ਨਿਖਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭੂਤਾਨੀ, ਸਪਸ਼ਟਮਾਨ
 ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਦਰਦਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋ ਹਨ। ਪੰਧਾਇਰਸ Papyrus

ਤਰਜਮਾ

VIII

ਮੇਰੇ ਲੀਫਿਨ ਪਰ ਤੂੰ ਜੋਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਦਿਸ ਦਿਸ

ਦਿਸ ਗਾਹ ਪਿਛਲੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਸਾ ਸੁ ਰਹਿੰਦਾ ਤੂੰ ਜਾਪਦਾ

ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ

ਤੁਹਾਡੀ ਜਿਧੀਆਂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

* ਇਹ ਦਿਸ ਰਾਗਨ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਰਸਮੀ ਦਿਸ ਬਲਨ ਨਾ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਦੇ ਵੀਰ ਨੇ

IIII

ਭਰਨ

IIII

ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ

ਫੰਗ ਪਰ ਜਿ

ਜਿਖੜ ਦਿਨ

ਜਾਂ ਤਰਤਮਾਨ

ਸੰਯੋਗੀ ਦੇ
ਜਿਖੜ ਦਿਨ
ਜਾਂ ਤਰਤਮਾਨ

ਅਬੂਰ

ਖੁਸ਼ਮਾਨ ਦਾ

ਮਾਛਗਾਹਿਸ

ਰਖਿਆ ਹੈ

ਪੁਲਤਾਨ ਮ

ਇਸਰਾ ਖੁਸ਼ਾ

ਫੀਹ ਵੇਰੇ ਤਿ

ਤੇ ਪਾਤੰਜਲਿ

ਹਿੰਦ ਦੇ ਗਲਾ

ਮਰਬੀ ਬੇ ਨੀ

ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ

ਕੁਸ਼ਾ ਹੈ:-

“ਭਿੰਨ ਚੋਰ ਰਸਤੇ ਪੁਰ ਨਹੀਂ ਨਿਖਰ, ਜਕੁਰ ਭੁਟਾਨਾ, ਸਮੇਂ

ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਤਰੀਕਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਨਹੀਂ। ਪੰਥਾਇਰਸ Papyrus

ਪੰਥੇ ਸੀਫਿਲ ਪਰ ਤੇ

ਦਿਹਾ ਗੁਣ ਹੈ ਕਿਸੀ

ਕਾਮਜ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿ

ਦਿਹਾ ਗੁਣ ਸਮਰਕੀ

ਦਿਹਾ ਫੰਗਿਸਾ

“ਅਬੂਰ ਤਿਸੀ

ਨਾਮ ਦਾ ਹੈਰਾ ਹੈ, ਉ

ਪਤੰ ਪੁਰ ਜਾਂ ਰੁਖ

ਨਾਮ ਜਤ ਪਰੇ

ਬਨਾਵੇ ਨਹੀਂ। ਉ

ਫਿਲ, ਜਿਸਨੂੰ ਤੇ

ਤੇਰੇ ਦਿਹਾ ਤੇ ਰ

ਜਖਤ ਤੇ ਸਾਫ਼

ਉਦੇ ਨਹੀਂ। ਪਰੇ

ਸਤੁਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਕਰੇ

ਦਿਹਾ ਰਖਦੇ ਭੋਰੀ

ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਰਪੱਠੀ

“ਕਾਮਤ ਹੈ ਕਿ

ਕੋਰੀ ਜੀ, ਮਾਰ ਤੇ

ਪੌਰੇ ਸੀਠਿਯ ਪਰ ਤੀ ਲੋਕੀ ਨਿਖਰੇ ਯਨ, ਅਰਦਿਸ ਦਿਰ
 ਦਿਹ ਗੁਣ ਤੇ ਕਿਸਿਖਿਆ ਤੋਰਿਆ ਬ ਰਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਸਕਰਾ।
 ਕਾਗਜ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਭੀਨ ਦਿਰ ਬਲਿਆ। ਕੁਲੀ ਕੋਰੀਆਂ ਨੇ
 ਦਿਹ ਗੁਣ ਸਮਝਕੇ ਦਿਰ ਆਂਗ ਮੇਰੇ ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਤੋਰ ਥਾਏਂ*
 ਦਿਰ ਠਹਿਰਾ।

“~~ਇਹ ਦਿਰ~~ ਤਿਸੀਆਂ ਦੇ ਰੇਸ ਦਿਰ ਦਿਰ ਬੁਰਾ ਰਖਨ ਵਜ ਤੋਰ੍ਹੇ
 ਨਾਮ ਦਾ ਤੋਰਾ ਤੇ, ਉਥੇ ਪੜ ਪਰ ਨਿਖਰੇ ਯਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ
 ਪੜੇ ਪੂਰ ਜਮੇ ਰੁਖ ਨਿਖਰੇ, ਅਪ ਦਿਰਕਾਰ ਛੇਕ ਕਰਕੇ ਤੋਰੀ
 ਨਾਮ ਸਤ ਪੜੇ ਪੌਰੇ ਨਿਖਰੇ ਯਨ, ਅਤੇ ਦਿਸਤਰੇ ਕੈਚ (ਕੈਚ)
 ਬਨਾਵੇ ਯਨ। ਉਹੀ ਦਿਰ ਤੇ ਅਯਕਰੇਸ ਦਿਰ ਤੁਰ ਰਖਤਰੀ
 ਛਿਜ, ਨਿਸ਼ਨੁੰ ਤੇਜਪੜ ਆਖਦੇ ਯਨ, ਦਰਤਦੇ ਯਨ। ਦਿਸਨੁੰ
 ਤੇਜ ਦਿਰ ਤੇ ਕਰਕੇ ਘੋਰਾ ਕਰਕੇ ਯਨ, ਨਿਸ਼ਨਾਜ ਪੜ
 ਜਖਤ ਤੇ ਜਾਫ਼ ਤੋਰਾ ਤੇ। ਪੜਿਆਂ ਪੂਰ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕ
 ਤੋਰੇ ਯਨ। ਪੜੇ ਗਜ਼ਰ ਜਮੇ ਅੰਕ ਗਿਣਤੀ ਤੋਰੇ ਯਨ।
 ਸਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਕਰੇ ਕਰਕੇ, ਕਪੜੇ ਦਿਰ ਜਪੇਟਕੇ ਦੇ ਪਈਆਂ
 ਦਿਰ ਰਖਕੇ ਤੋਰੀ ਨਾਮ ਬਹੁ ਦੇਂਦੇ ਯਨ। ਇਹ ਪੰਥੀ ਅਖਾਂਰੀ
 ਹੈ। ਹਿਠੀ ਰਪਠੀ ਤੀ ਦਿਸੇ ਕੁਰਜ ਪੜ ਪਰ ਤੀ ਨਿਖਰੇ ਯਨ॥

“ਰਾਜਤ ਤੇ ਕਿ ਤਿਉਆਂ ਦੀ ਦਰਦਮਾਜਾ ਪਹਿਲੇ ਜੋਪ
 ਤੋਰੀ ਸੀ, ਅਰ ਕੁਰ ਕੁਰੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਸਰੀ ਘਰਾ

* ਇਹ ਦਿਰ ਕਾਗਜ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਕਸਮੀਰ ਦਿਰ ਬਨਨ ਜਗਾ
 ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ^{ਸੀਰੀ ਨਾਂ ਸੀਰੀਆਪੁਰ ਤੇ} ਸਿਆਰਕਟ ਦੇ ਪਾਸ ਅੰਕ ਨਾਮੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦਿਰ।

ਨਹੀਂ ਜੀ। ਪਿਛੋਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸਾਸੁਰ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਅਖਰਾਂ
ਦੀ ਦਰੁਸਤਾ ਕਰ ਲਈ।

“ਕਈ ਨੌਕਰ ਅਖਰੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ
ਪਹਿਲੇ ਬੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਦੁਪਰੀ ਗਈ। ਇਹ
ਮੰਤਰ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਾਨਦਾ ਹਾਂ।
ਜੁਨਾਈ ਦਰੁਸਤਾ ਪਹਿਲੇ ੧੬ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਸੀ,
ਫੇਰ ਦੀ ਹ ਮਤੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਸੁਰਗਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ੨੪ ਅਖਰਾਂ
ਦੀ ਬਣੀ।

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਰੁਸਤਾ ਦੇ ਅਖਰ ਬਹੁਤ ਉਨ੍ਹੇ ਦੇ
ਮਬਬ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋ ਇਹ ਅਖਰ ਲਈ, ਜਿਸਦੇ
ਪਿਛੇ ਲਗਾਅੰਢਰੀ ਹੈ, ਦੁਬਾਰਾ ਬਿਨੁ ਸੁਰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਝੀ ਇਹ ਦੁਆਰਾ ਅਖਰ ਦਿਤਾ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਉਹ ਕਿਸੇ ਬੋਝੀ ਇਹ ਨਹੀਂ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੀ ਬੁਝਾ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਮਕਰੇ, ਮਾਰ ਨਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਾਨਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ॥

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੁਨਾਈਆਂ ਦਾ ਅਖਰ ਬਿਥੜੇ ਮੇਰੇ ਨੂੰ ਜਿਖਦੇ ਹਨ,
ਮਾਰ ਜੀਵ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਿਖਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਅਖਰ ਦੇ ਮਿਰ ਪਰ
ਜੀਵ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖਰ ਹੇਠਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਿਰਾਸ਼
ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਨਕੀਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਖਾਨੀ ਨਗਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ
ਹਨ।

“ਮੇਰੇ ਨੂੰ ਦੁਪਰੀ ਪਰ ਜਿਤ ਜਿਥੀ ਸਿਪਾਹਿਰਾਂ
ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਿੱਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਕਿਉਂਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨੌਕਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ

ਦੁਸ਼ਮਣੀ (ਬਲਾਸ) ਦਿਹ ਦੀ ਦਰਤੀਰੀ ਤੀ। ਇਹ ਸੁਰ (ਬਲਾਸ)
ਮਤੇ ਕਸਮੀਰ ਤਿਹਮਾਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰਜਾ ਸੁਭ ਤਨ। ਮਧ
ਦੇਸ ਜਾਂ ਕਲਿੰਗ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦੇਸ ਦਿਹ ਦੀ ਦਿੱਤਾ ਆਖਰ
ਤਨ॥

“ਮਾਜਦੇ (ਉਜੀਤੀ) ਦਿਹ ਤੋਰ ਜਿਪੀ ਤੇ ਜਿਪੁੰਡੇ ‘ਨਿਗਰ’
ਆਖਦੇ ਤਨ, ਜਿਪਰਾ ਉਪਰ ਰਖੀ ‘ਜਿਪ ਮਾਤਿਰਾ’ ਨਾਂ ਨੇ
ਮਾਖਰਾਂ ਰੀਸਾਂ ਸੁਭਰਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਤੇ। ਫੇਰ ਇਕ
‘ਮਰਪਤਕਰੀ’ ਜਿਪੀ ਤੇ ਜੋ ਉਪਰ ਰੀਸਾਂ ਦੇ ਤੇ ਦੇ
ਮੇਰ ਤੋਂ ਬਣੀ ਤੀ। ਇਹ ਭਾਈਜ ਦੇਸ ਮਾਂ ਸਿੰਧ ਦੇ
ਕੁਰੂ ਤਿਸਿੰਘਾ ਦਿਹ ਦਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ॥

“ਭੋ ਦਰਦੁਆਲਾ ਇਹ ਤਨ:—
‘ਮਜ਼ਦਾਰੀ’ ਜੋ ਮਜ਼ਦਾਰੀ ਦਰਿਆ ਰਖਦੀ ਸਿੰਧ, ਸੁਭਰ
ਦੇ ਕੰਢੇ ਦਰਤੀਰੀ ਤੀ। (ਮਜ਼ਦਾਰੀ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦਾਰੀ)
‘ਸਿੰਧ’ ਜੋ ਬਰਮਹੁਦਾ (ਬੁਰਮਹੁਦਾ) ਜਾਂ ‘ਮਜ਼-ਮਜ਼ਦਾਰੀ’*
ਦਿਹ ਦਰਤੀਰੀ ਤਨ।

* ਮਾਰਬੀਸਾਂ ਨੇ ਜਦ ਮੁਗਲ ਬਿਨ ਕਾਸਮ ਦੇ ਮਾਤੁਤ ਸਿੰਧ ਦੇਸ
ਨੇ ਸਨ ੭੧੨ ਈਸਵੀ ਦਿਹ ਫਤੇ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਇਸਦੇ ਦੇ ਸੁਬੇ ਬਨਾਏ, ਉਸੀ
ਸਿੰਧ ਤੇ ਰਖਦੀ ਸਿੰਧ। ਉਸੀ ਸਿੰਧ ਦਾ ਦਰਸਾਇਆ ਸੁਭ ਤਨ ਸੀ ਮਤੇ
ਰਖਦੀ ਦਾ ਸੁਭਰਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਨਾਂ ਸਿੰਧ ਮਜ਼ਦਾਰੀ, ਜੋ ਉਸ
ਜਗ ਪਰ ਦਰਿਆ ਕਿਸਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਮੁਗਲ ਕਾਸਿਮ ਨੇ ਜੰਮੀ ਸਨ
ਨੇ ਉਂਜ ਰਿਤੀ ਸੀ। ਤਦ ਇਹ ਦਰਿਆ ਮਾਂ ਤੇ ਗਿਆ ਤੇ ਦਿ ਮਜ਼ਦਾਰੀ ਕਿਥੇ ਸੀ॥

‘ਕਰਹਾਟ’ ਜੋ ਕਰਹਾਟ ਜਾਂ ਕਾਨਜੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਰੋਸ
ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

‘ਅੰਧਰੀ’, ਇਹ ਅੰਧਰੇ ਰੋਸ ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

‘ਦਿਹਾਨੀ’ (ਦੁਹਿਤੀ) ਦੁਹਿਤ ਰੋਸ ਦੀ ਨਿਧੀ।

‘ਜਾਗੀ’ ਜੋ ਜਾਗ ਰੋਸ (ਜਾਂ ਜਾਟ ਰੋਸ) ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

‘ਕੋਹੀ’ ਜੋ ਕੋਹ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਰੋਸ ਦਿਹ ਹੈ।

‘ਭੋਕਸ਼ੁਕੀ’ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਰੋਸ ਦੇ ਉਤਰ ਪਰ ਦਿਹ ਵਰਤੀਦੀ
ਹੈ। ਇਹ ਬੁਧ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਨਿਧੀ ਹੈ।

“ਉਤਪਤਾਨ ਦੇ ਅਠ ਅਠ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਆਖਰਾਂ
ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਠ ਅਠ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਅੰਕਾਂ ਜਾਂ ਤਿਰਸਿਆਂ
ਦਿਹ ਦੀ ਫਰਕ ਹੈ॥”

ਇਹ ਜੇਥੇ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਦਾ, ਸਾਥੇ ਹਜ਼ਾਰ ਵੱਡਾ ਪਹਿਲੇ
ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿਆਣ ਨਾਸਤ ਪੜ੍ਹੇ ਜੋਗ ਹੈ।
ਉਸਨੇ ਜਾਗਾਂ ਨਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬਢੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿਨ ਵਖਰ
ਰੋਸ ਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਠ ਉਤੀ ਤਿਰ ਦੀਆਂ। ਜੋ ਨਾਮ ਅਸਾਂ
ਅਨਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਤਿਤ ਨਿਧੀਆਂ ਹੁੰਦੇ ਹਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਸਿਵਾਏ
ਮੰਦਰ (ਦਰਵੇ, ਕੋਈ ਭੀ ਉਸਨੇ ਨਹੀਂ ਨਿਖਿਆ। ‘ਨਾਗਰ’ ਨਾਮ
ਪ੍ਰਤਖ ਦਿਹ ਉੱਤੇ ਹੈ ਜੋ ਅਨਕਰਨ ‘ਨਾਗਰੀ’ ਜਾਂ ‘ਦੇਵਨਾਗਰੀ’ ਬਨ
ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਨਿਧੀ ਨੂੰ ਬੀਰੂਨੀ ਨੇ ‘ਨਾਗਰ’ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ
ਹੈ, ਉਹ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ‘ਨਾਗਰੀ’ ਆਖਦੇ ਹਾਂ।
ਪ੍ਰਸਾਦੀ ‘ਨਾਗਰ’ ਨਿਧੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ‘ਨਾਗਰੀ’ ਦਿਹ ਵਰਤ
ਫਰਕ ਹੈ। ਜਾਗ ਦੀ ਪਰੀ ਦਿਲੁਸੀ ਦੇ ਮੁਕੁ ਦਿਹ ਮਹਾਤਮਾ ਬੀਰੂਨੀ

ਦੇ ਆਖੇ ਦੇ ਲਿਖੇ ਸਿੱਖ ਲੇਖ ਤੋਂ ਮਾਜ਼ਦ ਦੇਖ ਜਾਂ ਉਜ਼ਰ ਦੇਖ ਤੋਂ
 ਮਿਲੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਧ ਅਖਰ: ਵ, ਘ, ਙ, ਤ, ਪ, ਬ,
 ਮ ਤੇ ਖ, 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਲਿਪੀ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਕ
 ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਮਾਜ਼ਕਲ ਦੀ ਵੇਦ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ
 ਮਿਲਦੇ।

'ਸਿੱਖ ਮਾਤਿਕਾ' ਉਹੀ ਲਿਪੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਾਜ਼ਕਲ 'ਮਾਤਿਕਾ'
 ਜਾਂ 'ਕਸ਼ਮੀਰੀ' ਅਖਰ ਆਖਦੇ ਹਾਂ; ਵੇਰਵੇ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੀ ਕੁਝ
 ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਹਨ। ਬੀਰੂਨੀ ਨੇ ਇਸ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮਾਰੇ
 ਗੰਗਾਮਾਲ ਦੁਆਬ, ਕਲੰਜ ਆਦਿ ਤੇ ਪਹੁੰ ਪੁਰਬ ਦੇਸ ਦੇ ਬਲਰਸ
 ਸਹਿਰ ਦਿਰ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਲਿਪੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਮਾਏ ਇਸ ਕਲ
 ਦਾ ਕਾਰਣ ਭੀ ਦਿਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਬਲਰਸ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ
 ਮਾਤਿਕਾ ਲਿਖਾ ਜਾਣਾ ਹਨ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਜ਼ਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ
 ਤਿੰਨ ਸ਼ਤਾਬਦਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਜੀ ਰਿਹਾ, ਤੁਸੇਂ ਉਥੇ ਦੀ ਲਿਪੀ
 'ਨਾਗਰੀ' ਜੀ, ਆਖਦੇ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਮਾਰੇ ਅਖਰ ਦੇਸ ਤੇ
 ਪੁਰਬ ਦਿਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭੱਗਈ। ਨਾਗਰੀ ਦਿਰ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ
 ਬੀਰੂਨੀ ਨੇ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ,
 ਉਹੀ ਮਾਜ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ 'ਸਿੱਖ ਮਾਤਿਕਾ' ਲਿਪੀ ਦਿਰ ਲਿਖੀਆਂ
 ਉਹੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਭੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਲਿਪੀ ਜੋਗੀਆਂ
 ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਇ ਦਿਰ ਮਾਂਝੀ ਸੀ। ਤੇ ਇਸ ਦਿਰ ਸਿਰੀ ਮਾਤ੍ਰ ਪੁਰੀ ਮਾਤ੍ਰੀ
 'ਕਰਵਾਰ', 'ਮੱਧਰੀ', 'ਦੁਗਰੀ' ਪ੍ਰਤਖ ਦਿਰ ਉਹ ਲਿਖੀਆਂ
 ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਜ਼ਕਲ ਅਸੀਂ ਕਾਨਹੀ, 'ਤੁਸੇਂ' ਤੇ 'ਤੁਸਿਤ'
 ਆਖਦੇ ਹਾਂ। 'ਦੁਗਰੀ' ਅਤੇ 'ਤੁਸਿਤ' ਅਖਰ ਦਿਰ ਇਕੋ ਜੀ

ਲਗਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਜੋਕ', 'ਜੋਨ' ਜਾਂ
 'ਭਈਆਂ' ਦੇ। ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸੀ, ਇਹ ਉਸ
 ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਮੁਗ਼ਲੀ ਤਾਮਿਲ ਲਿਪੀ
 ਅਖਾਂ ਮਾਰਹੀ ਛ: VI ਦਿਖਾ ਦਿਤੀ ਹੈ॥

'ਲਾਟੀ' ਤੇ 'ਗੋਰੀ' ਓਹੋ ਨਾਮ ਹਨ ਜੋ ਅਜਕਲ 'ਗੁਜਰਾਤੀ' ਤੇ
 'ਬੰਗਲਾ' ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

'ਮਲਹਰੀ' ਤੇ 'ਮੈਂਪਦੀ', ਜੋ ਅਜਕਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ, ਓਹਨਾਂ ਦੀ
 ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਸਭ ਉਸ ਕਾਲ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਕਿ
 ਉਹੀ ਦੁਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਉਪਰਲੇ ਸਥਾਨੇ ਪੁਰਾ
 ਰਾਹ ਤੋਂ ਕਲਾਤ, ਕਲਾਤ ਕਲਾਤ ਹੋਵੇ, ਪਾਰਸ ਦੇਸ਼ ਜੰਘ, ਬਾਬਰ
 ਸਭਿਰ ਮਾਪਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਜੋਕ ਓਥੋਂ ਹੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਮਾਖਰ
 ਲਿਖਾਏ ਸਨ। 'ਮਲਹਰੀ' ਤੇ 'ਮੈਂਪਦੀ' ਬੰਗਲੀ ਹੀ ਦੇ ਕਹੀਆਂ ਸਨ॥

'ਭੁਕਮੁਰੀ' ਨਾਮ 'ਪਿਪ ਮਾਫਿਕ' ਦੰਗ ਬਲਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਮਾਧੀ ਕੁਰਮਖਾਂ ਦੇ ਦਰਤਨ ਦਿਖਾ ਮਾਫਿਕਾਨੀ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
 'ਗੁਰਮੁਖੀ'। 'ਭੁਕਮੁਰੀ' ਓਹੋ ਲਿਖੀ ਜੀ ਜੋ ਬੰਧ ਭਿਖਮੁ ਦਰਤਨੇ
 ਸਨ। ਨਾਨਕ, ਤੰਗਿਨਾ ਮਾਰਿ ਬੰਧ ਦਿਗਰਾਂ ਦਿਖਾ ਇਹ ਮਾਖਰ
 ਲਿਖਾਏ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ। ਨਾਨਕ ਹੀ ਬੀਰੂਨੀ ਦਾ ਇਹ ਕਹਨਾ
 ਕਿ ਇਹ ਮਗਤਮ ਬੁਧ ਦੇ ਦਰਤਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ
 ਉਸਦਾਨ ਬੁਧ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤਕ 'ਬਾਗਮੀ' ਲਿਖੀ ਜਲਮ 'ਭੁਕਮੁਰੀ' ਸੀ।
 ਇਸ 'ਭੁਕਮੁਰੀ' ਲਿਖੀ ਦੇ ਮਾਖਰ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ
 ਨਾਮਕਰ, ਮਿਦਾਰਿ ਇਸਦੇ ਕਿ ਮਾਧੀ ਅਜਕਲ ਦੀ ਬੰਗਲੀ ਲਿਖੀ
 ਹੁੰਦੀ ਇਹ ਨਾਮ ਦੇ ਲਈ ਹੈ॥

ਤਾਰਾ ਜਿਥੇ
 ਰਾਹ, ਛੇ
 ਨਾਂ ਭੱਟੀ
 ਕਿਰੇ ਗੁਰ
 ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਕੇ
 ਹੀ ਗੁਰਮਤ
 ਰੇਖਾ ਸਤਾਂ
 ਸਤੇ ਫੀਸੇਖਰ
 ਜਿਥੇ ਭੱਟੀ
 ਦੁਆਰਾ

(iii) the *Lārdā*, which according to Bühler, "appears since about A.D. 900 in Kashmir, and in

Original with:
Anup Singh, Noida
Digitized by:
Panjab Digital Library

[illegible]

North. Eastern Punjab (Kangra and
Bhambla)"

(IV) ^{the} North-Western. "The alphabet has not as yet (1919 A.D.), obtained proper recognition. It is to be found on the coins of the Hindu kings (of the Sakhi dynasty) of Kabul and Ghind, and in certain 9th or 10th century inscriptions discovered by Sir Harold Deane, which have not been properly dealt with as yet." (J. A. S. B. 1898 pt 1. page 6, pl. VII 55). It may be termed the Trans-Indus alphabet of the 9th or 10th centuries A.D., which died away after the Muhammedan occupation of the Country. It may be noticed, however, that it survived till the earlier part of the 11th century A.D. when we find it on the little known silver coins, with Sanskrit legends, issued by the famous conqueror, Sultan Mahmud of Ghazni (S. L. Poole's Oriental Coins)

ਉਪਰੀ ਦੋ ਦਿਹ 'ਮਾਰਾਂ' ਤੇ 'ਧਰਮੀ' ਨੂੰ ਦਿਕ
 ਰਿ ਨਿਯਾ ॥ ਮੇਰੇ ਮਾਰੂਰ ਕਲੀ ਦੇ ਜਿਵੇਂ ਪੁਰ
 ਦੇ ਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮੀ ਲਿਖਿ ਕਲਾ ਰਿਤਾਂ ॥
 ਧਰਮੀ ਵਿਸਮ ਦਿਹ ਦਰਸਨ ਨਾਮੀ ਦੇ ਨਾਮ
 ਕਲੀ ਪੰਨਾਬ ਮੇਰੇ ਨਾਮੁ ਤੇਰੇ ਸੀ ਦਿਕ ਲਿਖੀ

ਨਾਮੁ ਰਾਮ, ਪਿਛਰਿ ਇਸਰੁ ਕੁ ਮਾਯਾ ਮਨੁ ਕਰੈ ਹੀ ਬਿਯੋਗੁ (ਰਾਮਾ)
ਨੂੰ ਇਹੁ ਨਾਮੁ ਦੇ ਜਾਈਏ॥

ਗਿਨੀ ॥ ਦਿੱਤੀ ਜਿਧੀ ॥ ਜਿਸਨੂੰ ਅਲ-ਬੀਰੁਨੀ ਨੇ
 'ਅਰਧ-ਨਾਗਰੀ' ਕਿਹਾ ॥ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ॥ ਕਿ
 ਇਸਦਾ ਮੁਕਾਮੀ ਨਾਮ ਦਰਤਨ ਦਾਨਿਸ਼ਾਂ ਦਿਖ 'ਭਟਛਰੀ'
 ਸੀ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਾਠਿਓਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਉਲਾਰ
 ਉਠਿਤਾ ਆਦਿ 'ਭਾਟੀਯ' ਅਰਥਾਤ ਉੱਚੀ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ
 ਦੇ ਰੋਸ਼ ਦਿਖ ਰਹੀ ਸੀ।

'ਨਾਗਰੀ' ਬਾਬਤ ਕਰਤਰ ਬੁਗਤਰ (Epi. Ind. Vol.
 VIII, app 1 and 4) ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

"In Northern & Central India, the Nagari
 appears first on the Copper plate of the
 Mahārāja Vināyakaśāh of Mahodaya."
 The date of this grant is V.E. 988, corres-
 ponding to A.D. 931; (137 years after the foundation

ਦਿੱਤੀ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਨਾਦੀ
 ਪਦੀ ਦੀਸ਼ਦੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮਿ ਉੱਚੀ ਉੱਚ ਦਿਖ ਕਾਇਮ
 ਰੀਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਦਿੱਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਜੋਕੇ ਮਾਸਤਰ
 ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਤਕ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਜੋਕੇ ਬਿਪਿਸ਼ਾਹਤ
 ਤਕ ਦੋ ਸਿਸ਼ਾ ਉਦਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਪਰ, ਇਸ ਨਾਗਰੀ ਨੇ ਕੋਈ
 ਅਪਰ ਬੰਗਾਲੀ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ ਪੂਰ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ।
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਦਾਕਸ਼ੀ ਆਪੋ ਦਿੱਤੀ ਬਹੁਤ ਸਾਂਝੇ ਰਖਰੀਆਂ
 ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਰੀ ਅਠਦੀ ਪਦੀ
 ਦੀਸ਼ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੁਣ ਦਾਨੀਆਂ ਪਕਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਥਾ।

* ਬੰਗਾਲੀ ਲਿਪੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ-ਬਾਸ਼ਤਰੀ ਪਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀ ਇਕ
 ਪੁਰੀ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਬਣੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਮਹਿਮੁਦ ਤੇ ਬੰਜਾ ਸਿਰ ਸੀ ਪਹਿਲੋਂ
 ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਉਦਿਓਂ ਤੇ ਜਾਗਿਓਂ ਉਠਕੇ ਪਹਾਏ

ਜਾਂਕਿ ਇਸਦਾ
 ਨਾ ਸੇਖ
 ਨੇ ਮਾਖਰਾਂ ਦਿੱਤੀ
 ਸੀ ਨੂੰ ਸਿਖ

ਉਚੀ ਦੀ ਦਸੀ
 ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ
 ਦਾ ਉਹੀ ਕਹਿੰਦਾ
 ਸਿਨਾਰੇ ਬਣੀ
 ਦੇ ਜਾ ਹੁਣ

ਨਾਦਾ ਜਿਥੇ
 ਪਹੁੰਚ, ਉੱਚੀ
 ਨਾਂ ਉੱਚੀ
 ਕਿਸੇ ਹੁਣ
 ਸਥਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਕੇ
 ਦੀ ਹੁਕਮਤ
 ਰੋਸ਼ ਸਥਾਂ

ਅਤੇ ਫੀਸੇਖਰ
 ਜਿਥੇ ਉੱਚੀ
 ਦਰਸਾਰਾ

ਨਰਨ ਦੀਆਂ ਦੇ
 'ਰੀਸ' ਤੇ ਦੇ। ਮਾ
 ਜਮੇ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੇ
 ਮਮਾਂ ਮਾਰਹੀ ਨ
 'ਲਾਈ' ਤੇ
 'ਬੰਗਲਾ' ਬਨਾਏ
 'ਮਲਹਰੀ' ਤੇ
 ਉਸ ਮਮੇ ਮਲਹਰ
 ਤਿਰੀ ਰਪਾਹੀ ਮਮ
 ਰਹਾ ਤੇ ਕਰਾਤ, ਕ
 ਮਹਿਰ ਮਾਪਹਰੇ ਮਾ
 ਤਿਮਾਏ ਮਨ। ਮਲ
 'ਉਰਮੁਰੀ' ਨਮ
 ਮਾਪੀ ਕਰਮੁਖਾਂ ਦੇ
 'ਗੁਰਮੁਖੀ'। ਉਰਮ
 ਮਨ। ਹਾਨੰਦਾ, ਤੱਕ
 ਮਿਖਾਏ ਪਲਾਏ ਜਾਂ
 ਕਿ ਇਹੋ ਮਗਤਮਾ ਹ
 ਉਮਾਨ ਬੁਪ ਦੇ ਦੇ
 ਇਸ ਉਰਮੁਰੀ ਲਿਖੀ
 ਨਾਮਕਰ, ਮਿਖਾਇ ਇ
 ਨੇ ਇਹ ਨਮ ਦੇ ਲਈਏ॥

ਪਾਗਾ ਮਾਮਕਰਨਾ ਬਿਕਰਮ (ਰਮਾ)

ਜਾਂਕਿ ਇਸਰਾ
ਨਾ ਜੇਖ
ਨੇ ਸਾਖਗੇ ਦਿਹ
ਮਿ ਹੁੰ ਸਿਖ

ਹੁਲੀ ਦੀ ਰਸੀ
ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਦੇ
ਟਾਕੀ ਕਹਿਰਾ
ਮਿਠਾਕੇ ਬਲੀ
ਦੇ ਜਾ ਹੁਲ
ਕਾਰਾ ਜਿਥੇ
ਪਹ, ਓ
ਨਾਂ ਭੱਈ
ਕਿਸੇ ਹੁ
ਸਤਾਂ ਨ ਜਿਤਰੇ
ਦੀ ਹੁ ਮਤ
ਮੇਧ ਮਤਾਂ
ਮਤੇ ਫੀਸੇਧਰ
ਮਿਥੇਂ ਭੱਈ
ਦਰਸਾਰਾ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਈਆਂ ਰਾਜੀ। ਮਹਿਮਰ ਤੋਂ ਬੋਝਾ ਜਿਹੀ ਪਹਿਲੋਂ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਜ ^{ਕੁਝੇਰੇ} ਮਹਿਮਰ ਤੋਂ ਦੇ ਜਾਗਿਓਂ ਉਠਕੇ ਪਹਾੜੇ

ਲਗਨ ਦੀਆਂ ਦੇ
 'ਹਈਆ' ਦੇ। ਅ
 ਸਮੇ ਦੇ ਜੇਥਾਂ ਤੇ
 ਅਖਾਂ ਧਾਰੀ
 'ਲਾਟੀ' ਤੇ
 'ਬੰਗਲਾ' ਬਠਾਏ
 'ਮਨਦੀ' ਤੇ
 ਉਸ ਸਮੇ ਸੋਜੇ
 ਤਿਰੀ ਦੁਆਰੀ ਸਮੇ
 ਰਹੇ ਤੇ ਕਰਾਤ, ਕ
 ਸਹਿਰਾ ਧਾਰੀ ਸਮੇ
 ਲਿਖਾਏ ਸਨ। 'ਮਨ
 'ਉਰਦੀ' ਨਾ
 ਅਜੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ
 'ਗੁਰਮੁਖੀ'। 'ਉਰਦੀ'
 ਸਨ। ਨਾਨਕ, ਤੰਗ
 ਲਿਖਾਏ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂ
 ਕਿ ਇਹੋ ਮਗਤਕ ਬਾ
 ਤਮਾਨ ਬੁਧ ਦੇ ਦੇ
 ਇਸ 'ਉਰਦੀ' ਲਿਖੀ
 ਨਾਨਕ, ਲਿਖਾਏ ਇਸ
 ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਮ ਦੇ ਲਈ॥

੪੬

Read here interleaved pages:

ਬੀਰੁਨੀ ਨੇ ਟਾਕਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਜਾਂਕਿ ਇਸਦਾ
ਰਿਵਾਜ ਉਸਦੇ ਦੇਸ਼ੇ ਦੀ ਆਮ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ
ਬੰਸ ਨਾਮ, ਕਾਂਗੜਾ, ਪਿੰਜਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ
ਜਿਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਯਾਦਿਕ ਬੀਰੁਨੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਜਿੰਦੀ ਹੁੰ ਸਿੱਖ
ਅਭਿਰਾ' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਤੇ ਸਮਝਿਆ ਤੇ।

ਯਾ ਸ਼ੁਨੁੰ ਇਸ ਪੱਖੀ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਦਾਸਤਾ ਬੀਰੁਨੀ ਦੀ ਸਮੀ
ਅਰਥਨਾਮਾ' ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਭਾਰੀਯ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ
ਕੁਝ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਉਹੀ ਕਹਿੰਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਉਹ 'ਸਿੱਖ ਅਭਿਰਾ' ਅਤੇ 'ਨਗਰ' ਦੇਸ਼ਾਂ ਹੁੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
ਸੀ। ਇਹ ਭਾਰੀਯ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਤੇ ਵਿਖੇ ਸੀ ਉਸਦੇ ਨਾ ਹਨ
ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਧਿਆਰੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿਥੇ
ਉੱਤਰੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇਸ਼ੇ ਸਨ ਤੇ ਜਾਪੀਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਰਾ ਸਨ, ਉੱਤਰੀ
'ਭਾਰੀਯ' ਦੇਸ਼ ਸੀ। ^{ਉੱਤਰੀ} ਉੱਤਰੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਉੱਤਰੀ
ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਪਾਤਿਰ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
ਤੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਦੇ
ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰਾਜਪੂਤੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਰਮਤ
ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ। ਸਾਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜਿਥੇ ਅਕਾਲ ਸਿੱਖ ਰਿਸ਼ਾਬ ਤਾਂ
ਪਟਿਆਲਾ, ਲਾਹੌਰ, ਜੀਂਦ ਕਾਇਮ ਹਨ; ਪਟਿਆਲੇ ਅਤੇ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
ਦੇ ਜਿੰਦੇ, ਦੁਆਬਾ ਜ਼ਾਲੰਧਰ ਦਾ ਰਾਜ ਨਗਰਾ ਸਿੱਖਾਂ, ਜਿਥੇ ਉੱਤਰੀ
ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚ ਤੀ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੀਨੀ ਬਾਰ ਇਹ ਸਾਰਾ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਬੇੜਾ ਜਿਹੀ ਪਾਤਿਰ
ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਜ ਦੇਸ਼ ^{ਉੱਤਰੀ} ਉੱਤਰੀ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਉੱਤਰੇ ਪਯਾਦੇ

ਜਾਂਤੈ ਦਿਨ ਆਵੇ ਸਲ। ਸੰਗਤ ਬਾਰ ਦਿਨ ਭੱਟੀ ਪਿਛੇ ਗਏ ਜਨ,
ਸੋਤ ਤੋਰ ਤੀ ਪਿਛੇ ਪੁਰੀਆਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਗਜ਼ਦੇ ਮੁਕ
ਦਿਨ ਜਨਮਪੁਰ ਤੇ ਪਿਤੀ ਕੁਰੀਆਂ ਵਸਾਏ ਹਨ।

ਇਸ ਭਾਰੀਯ ਦੇਸ ਦੇ ਲਾਲ ਨਗਰ ਉਤੀ ਸਿੰਧ ਰਾ ਓ ਤਿਥੇ
ਜੀ ਨੇ ਅਜਕਤ ਗਿਆਸਤ ਬਹਾਦਰਪੁਰ ਤੇ ਉਸਤੇ ਉਪਰ ਮੁਰਤਨ
ਦਾ ਇਕਰਾ ਹੈ। ਗਿਆਸਤ ਬਹਾਦਰਪੁਰ ਦਿਨ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਗਤ
'ਉੱਤ ਮਘਰਾਂ' ਜਾਂ 'ਉੱਤ ਪਰੀਛ' ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਰਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਰਜਿਸ਼ਾਂ
ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਮੁਰਤਨ ਵਾਂਗ ਇਥੇ ਤੀ ਇਕ ਮਧੁਰ ਮੰਦਰ ਉਸਾ ਦੇਵੀ
ਦਾ ਹੈਰਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਤੋਂ ਲਮ ਉਸਾ ਜਾਂ ਉਤਮਾ ਵਜਰਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ
ਸਥਿਰ ਉਸਾ ਤੇ ਫੇਰ ਦਸਿਆ। ~~ਭੇ~~ ਧਾਤਸੀ ਗਏ ਅਕਤ ਹੈ ਇਥੇ ਇਕ
ਕਿਰਾ ਬਠਾਇਆ ਸੀ ਜੋ ਮਹਮਦ ਬਿਨ ਕਾਸਿਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।
ਤੋਹਰੀ ਸਦੀ ਦਿਨ ਏਥੇ ਦਾ ਗਰਮ ਦਿਨ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ ਨਜ਼ਦ
ਸੀ ਜਿਸਨੇ ~~ਲਮ~~ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾ ਉਸਾ ਤੋਂ ਬਦਲਕੇ ਦੇਵਗੜ ਰਖਾਇਤਾ
ਸੀ। ਇਸ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਸਭਨ ਜਨਮ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਪੁਰਾਣੇ

* ਦੇਖੋ ਖਿਲਾਫ ਦਿਨ 'ਤਿਥੀ' ਦੇਵਗੜੀਯੋ ਉਸੇ ਮੁਸਤਾਫੇ ਮਿਲੇ ਸਿੱਕੇ ਬਾਬਤ।
* ਉਹ ਵਲਾ ਜਾਂਤੈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਹਮਦ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਮੰਦਰ ਹੈ,
ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਮਹਮਦਪੁਰ ਹੈਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਵਲੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਥਾਂ ਕਈ
ਗਲੀ ਹੈਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਧਾਮ ਜੀ ਕਿਸਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਅਤੇ ਗਦੀ ਤੇ ਧਰ
ਉੱਚ ਦਾ ਪਤੰਨ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਥੇ ਅਪਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਦਿਨਾਂ
ਦਿਨ, ਇਸ ਸਥਿਰ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਸਿਰੇ ਵਸਾਇਆ, ਮੰਡੀਆਂ ਮਹਲੇ ਅਧਿ
ਬਲਾਏ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਥਿਰ ਦਾ ਓ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਂਤੈ ਵਲ ਸੀ
'ਜਾਂਤੈ' ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਹਾਇਆ, ਜਿਹਨ ਜਾਨਗਲ ਬਾਰ ਦਾ ਓ ਦਰਵਾਜ਼ਾ

ਸਨ ੧੮੩੨ ਚਿਨੀ (ਪੁਰਾਣਾ ਸਨ ੧੮੩੫ ਈ.) ਦਿਨ

ਉਹੋ ਥਾਂ ਪਰ ਹੁਣ ਹਨ ਕਸਬਾ/ਦਫਤਰੀਆਂ ਜੀ। ਮਗਰੋਂ
 ਹੋਰ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਵੇਰੇ ਕੁਝ ਜੀ ਕਿਹਿ ਕਸਬਾ ਉਜਰ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਸਗਲਪਰ
 ਰਿਸਾਇਤ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੁਕਮਤ ਦੀ ਤਬੇਰੀ ਕਬੂਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਬਰ
 ਕਿਸਾ। ਸਨ ੧੮੩੯ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਮੁਸਾਮੀ ਮੁਜਰ ਸਮੀ ਮਾਥਾ ਦੀ
 ਤਿਨੋਂ ਬਖਤੀਆਂ (ਉਹੋ ਬਖਾਸੀ, ਉਹੋ ਗੋਲਾਸੀ, ਤੇ ਉਹੋ ਮੁਗਲਾਂ) ਦੀ ਸਰੋ
 ੧੮੬੦ ਜੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਹੋ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਭੀ ਘਟ ੧੭੪ ਸਨ।

ਪਰ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਦਫਤਰੀਆਂ ਵੇਰੇ ਹੋਰ ਕਰਕੇ ਵੇਰੇ ਦੇ ਅਖਰੀ
 ਦਖਰੀ ਤੀ ਬੋਲੀ, ਅਤੇ ਦਖਰੀ/ਲਿਪੀ ਹੋਰੀ ਜੀ। ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਮੁਜਰਮਾਨੀ
 ਮਾਥਰ ਹੋਰਾਂ ਮੁਜਰਮਾਨੀ ਦਿਨ ਖਪ ਗਈ, ਪਰ ਅਖਰ ਹੁਣ ਭੀ ਹਨ
 ਤੇ ਵੇਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲਿਪੀ ਹੁਣ ਮੁਜਰਮਾਨ 'ਉਹੀ ਉਹੀ' ਜਾਂ 'ਉਹੀ
 ਮਾਥਰ' ਸਰਦੇ ਹਨ। ਸਮੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਲਿਖਿਤਾਂ ਦਿਸੇ ਲਿਪੀ ਦਿਨ
 ਹੋਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਥਰ ਮੁਜਰਮਾਨੀ ਤੇ ਸੀਸਮ ਪੁਰੀ ਨਾਨੋ ਕੁਝ,
 ਦਖਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੰਢੇ ਦੇ ਸਗਲੀ ਮਾਥਰਾਂ ਅਤੇ 'ਕੁਰਮਾਖੀ'
 ਨਾਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਪਸੇਟ ਨੰ: ੧੮੬੬ ਇਹ ਮਾਥਰ ਦਿਸਾਂਗੇ।
 ਕੁਰਮਾਖੀ ਦੇਸ ਅਤੇ ਇਸ ਉਹੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿਨਾਵੇ ਦੇ ਮਾਥਰਾਂ
 ਹੁੰਦੀ ਬੀਰੁਸੀ ਨੇ 'ਮਾਥਰ-ਨਾਗਰੀ' ਨਾਮ ਹਿਠਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ॥
 ਜੇ ਬੀਰੁਸੀ ਦੇ ਕੋ ਮੁਜਰਮਾਨ ਉਥਰ ਦਫਤਰੀਆਂ 'ਸਿੱਖ ਅਭਿਕਾਰ' ਅਤੇ ਦਖਰ
 ਦਫਤਰ 'ਨਾਗਰ' ਲਿਪੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਥਰਾਂ
 ਉਥਰ ਦਿਸਾ ਹੈ ਉਹ 'ਨਾਗਰ' ਲਿਪੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਮਾਥਰ ਕੁਰਮਾਖੀ ਨਾਨ
 ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕੁਰਮਾਖੀ ਦੇਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਥਰਾਂ ਨਾਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਜੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦਿਲੀ ਦਫਤਰੀ 'ਦਿਲੀ ਦਫਤਰੀ' ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਮਾਧੀ ਅਗੇ ਠਕੇ ਰਿਹਾਨੇ, ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਮੇਲ ਤਾਂ
 ਮੇਲੇ ਦਾ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਭੇਵਿ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰੀਜ ਅਖਰਾਂ
 ਤੇ ਉਹੀ ਅਖਰਾਂ ਦਿਖ ਕੁਝ ਫਰਕ ਹੈ, ਮਾਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੀਰਨੀ
 ਦੇ ਦਿਤੇ 'ਮਾਰਪ ਨਗਰੀ' ਨਾਮ ਹੇਠਾਂ ਕਈ ਲਿਪੀਆਂ ਦਿਖਾ ਦਿਖਾ ਕੇ
 ਦੀਆਂ ਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਦੋ ਮੁਖ ਲਿਪੀਆਂ 'ਸਿਪ ਮਾਇਰਾ' ਤੇ
 'ਨਗਰ' ਦੇ ਦਿਖਾਏ ਸਨ। ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਪੁਰਾਣੀ 'ਨਗਰ'
 ਅਤੇ 'ਸਿਪ ਮਾਇਰਾ' ਨਾਮ ਕੁਝ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਰਬਪ ਹੈ।

ਜੇ ਮਾਧੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਦਾਖਲੇ 'ਸਿਪ ਮਾਇਰਾ'
 ਦੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸਕਨ 'ਸਾਰਾ', ਅਤੇ 'ਨਗਰ' ਦੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸਕਨ
 'ਨਗਰੀ' ਨਾਮ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਪੀਆਂ 'ਲਕਰੀ' ਅਤੇ
 'ਮਾਨਸੀ' ਨਾਮ ਹੈ॥

ਪੰਜਾਬ ਦਿਖ ਪੂਰਲਿਤ

ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਮਾਧੀ ਦਿਖ ਲਕਰੀ

ਸਾਰੀ ਨੰਬਰ ਦਿਖ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਬਰਾਬਰ
 ਬਰਾਬਰ ਕਾਨਾਂ ਦਿਖ ਰਖੇ ਰਿਖਾਈਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਧੀ
 ਦਿਖ ਲਕਰੀ ਹੈ।

'ਮਾਨਸੀ' ਦਿਖ ਤਿਨ ਸੂਰ (੪੦੦੦) ਅਤੇ ੨੭ ਵੇਰਨ
 (੪੦੦੦੦੦) ਹਨ। 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਿਖ ਤਿਨ ਸੂਰ ਤੇ ੩੨ ਵੇਰਨ।
 ਹੇਠਾਂ 'ਸਾਰਾ' ਤੇ ਲਕਰੀ ਦਿਖ ਹਰ ਹਰ ਸਿਨ ਸੂਰਾਂ ਦੇ
 ਅਤੇ ੩੨ ਵੇਰਨਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਨਗਰੀ ਦਿਖ ੧੬ ਸੂਰ ਤੇ ੩੬
 ਵੇਰਨ ਮਾਧੀ ਹਨ। ਪਰ ਸੂਰਾਂ ਦਿਖ ਮਨਸੂਰ (ਦਿਪੀ) ਅਤੇ

IX

Table X

Alphabets of the Punjab
Alph compared

the Punjab
compared

ਅ

ੲ

ੳ

ੴ

ੵ

੶

੷

੸

੹

੺

੻

੼

੽

੾

੿

੺

੻

੼

੽

੾

੿

੺

੻

ਦੇ ਨਸ਼ੇ

ਜੇ ਨੇੜੇ

ਤੇ ਉਰ

ਦੇ ਰਿ

ਈਆਂ

ਨਾਗ

ਮਾਤੇ

ਦੀ ਤ

ਨਾਗ

ਮਾਤਾ

ਬਰ

ਦਿ

(੯੦)

ਏਸ

ਮਾਤੇ

ਦੁਨੀਆਂ

Table IX

Gijranwala Sarafi
 Mebchi
 Habamvau
 Bhatachari
 & Jermukhi

३५७

१०

५

सिवाह

१०

१

३५, ८०

३

१००

१०

१

१५०

१०

३

३

३

१

५३०

३

१

ਦੇ ਨ
ਮੇ
ਤੇ ਉ
ਦੇ ਨਿ
ਦੀਸ
ਨਗ
ਮਤੇ

ਦੀ
ਨਗ
ਮੇ

ਬ
ਦਿ

ਦੇ
ਮੇ
ਮਤੇ

ਦੁੱਖਾਂ

Table 1

Information
about
the
study
area

ਦਿਸਰਗ (ਦੇ ਬਿੰਦੇ) ਮਾਸਨ ਦਿਓ ਦੁਜੰਜਨ ਅਖਰ ਹਨ, ਮਾਰ ਕੋਈ ਦਖਰੇ
 ਮਾਖਰ ਨਹੀਂ ਗਿਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਨ' ਅਰ 'ਤ' ਦੀ ਥਾਂ ਪਰ
 ਹਨ। ਦੋਸੀਆਈ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਪਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਤਰਜਮੇ
 ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਮਨ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣ
 ਵਾਸਤੇ ਜੋ ੨੬ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਜੁਗੋਪੀਅਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ
 ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਮਨਸੂਰ ਤੇ ਦਿਸਰਗ ਨੂੰ ਦੁਜੰਜਨਾਂ
 ਵਿਚ ਹੀ ਥਾਂ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਚਾਰ ਸੂਰ ਜ਼, ਜ਼,
 ਲ, ਲੂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਫੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹ
 ਥੋੜੇ ਬਹੁਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਜਕਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਰੇ ਭੀ
 ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਬੁਝਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰ
 ਅਤ੍ਰ ਅਤ੍ਰ ਜੋੜੀ ਅਤ੍ਰ ਅਤ੍ਰ ਤਕਾਂ ਪਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਚਾਰ ਢਾਂਗ
 ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਰਕ ਹੈ, ਬੰਬਈ ਵਲ
 ਇਕ ਤਕਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉੜੀ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹੀ ਤਕਾਂ। ਪਰ
 ਸਭ ਥਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ
 ਜੋੜਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ
 ਇਹ ਸੂਰ ਬਣੇ ਹਨ। 'ਅ' ਨੂੰ 'ਹਿ' ਤੇ 'ਗੀ' ਜਗਾਰੇ ਪਾਠੇ ਦੇ
 ਸੂਰ, ਅਤੇ 'ਸ਼' ਨੂੰ 'ਹਿ' ਤੇ 'ਗੀ' ਜਗਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਦੇ ਸੂਰ
 ਬਣੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਲਿਪੀ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੂਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ
 ਇਹ ਚਾਰ ਭੀ ਛੋਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। 'ਏ' ਤੇ 'ਔ' ਇਕ ਹੋਰ ਸੂਰ
 ਨਹੀਂ, ਦੂਹੇ ਸੂਰ (diphthongs) ਹਨ, ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਭੀ ਪਾਠਿੰ
 ਮੰਜਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਗਾਰੇ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਦੋ
 ਭੀ ਛੋਟੇ ਰਿਖੇ। 'ਔ' ਜਿਸਦਾ ਉਚਾਰ 'ਅ' ਤੇ 'ਓ' ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ

ੴ, ਇਸਦਾ ਤੀ 'ਐ' ਦਰਗਾਹਾ ਹੈ; ਇਸ ਨਦੀ ਵੇਈ ਦੁਆਰਾ
ਠਿਨੁ ਨਹੀਂ। 'ਐ' ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਅਤ ਠਿਨੁ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਉਚਾਰ
'ਅ' ਅਤੇ 'ਐ' ਦੇ ਦਿਸ਼ਾਨੇ ੴ, ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਰਗਾਹਾਂ
ਜਿਥੀਆਂ ਵਿਚ 'ਐ' ਭੁੰਗੀਯਾਗ ਨਗਾਰੇ ਇਹ ਸੂਰ ਬਨਦਾ ੴ। ਜੇ ਅਸਲ
ਵਿਚ 'ਦੇ' ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਸੂਰਾਂ ਨਦੀ ੧੬ ਦੀ ਥਾਂ ਸੋਭੇ ਰਾਹ ਅਤੇ
ਅਤ ਠਿਨੁ ਹਨ:

'ਅ' ਸੰਘਰਾ, 'ਐ' ਤਾਜ਼ਰਾ, 'ਓ' ਤੋਠਾਂ ਰਾ ਤੇ

'ਐ' ਸੰਘ ਤੇ ਤਾਜ਼ਰਾ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾ ਸੂਰ॥

ਅਸਲ ਗਲ ਇਥਿੰ ੴ, ਕਿ ਸੰਘ ਸ਼ਿਤ ਦੇ ਦੁਆਕਰਾਈਆਂ ਨੇ, ਦੁਲ
ਦੀ ਧਲ ਲਾਂਹਦੇ ਸਮੇ, ਜਿਥੇ ਕਈ ਇਕ ਦੁਜੰਗਲ ਅਖਰ, ਓਹਨਾਂ
ਦੇ ਉਪਨਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕੇਨ ਦਾਨੀਆਂ ਆਦਨਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਨ
ਤੇ, ਬੈਠੇ ਹੋ ਜੀ ਬਨਾਨ ਸਨ, ਤਿਥੇ ਜੀ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਸੂਰ ਆਦਨਾਂ
ਬਾਬਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਨ ਨਦੀ ਅਸੀਂ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ
ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਨਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਮੇਤ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇ ਹਾਂ:—

ਸੰਘ ਦੇ	ਦੂਸਰ	ਅ ਅਤੇ	ਦੀਰਘ	ਆ
ਤਾਜ਼ ਦੇ	"	ਐ ਅਤੇ	"	ਐ
ਦੰਦਾਂ ਦੇ	"	ਲੁ ਅਤੇ	"	ਲੁ
ਜੀਭ ਦੇ	"	ਸ਼ ਅਤੇ	"	ਸ਼
ਤੋਠਾਂ ਦੇ	"	ਓ ਅਤੇ	"	ਓ
ਸੰਘ ਤੇ ਤਾਜ਼ ਦੇ	"	ਐ ਅਤੇ	"	ਐ
ਸੰਘ ਤੇ ਤੋਠਾਂ ਦੇ	"	ਓ ਅਤੇ	"	ਓ

ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਦੁਜੰਗਲ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਸੰਯੋਗਤ ਦੁਜੰਗਲ (Conjunct)

consonants) ਹਨ, ਅਰ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰੁ ਭੀ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਵਜੋਂ ਸਿਰੁ
 ਤੋਂ ਜੋੜੇ ਪੈਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਿ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਮਿਲੇ ਦਿੱਤ ਜਾਣ
 ਹਨ, ਅਰਥਾਤ 'ਖ' ਅਖਰ 'ਕ' ਅਰ 'ਗ' ਨੂੰ ਮਿਲਾਏ; ਅਰ 'ਜ' ਅਖਰ 'ਜ' ਅਤੇ 'ਨ' ਨੂੰ ਮਿਲਾਏ। ਜਿਥੇ 'ਦ' ਅਤੇ 'ਨ' ਦੇ ਉਚਾਰ
 ਮਿਲਾਨ ਨਾਨ ਦੁਨਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਣ, ਬਜਾਏ 'ਜ' ਅਰ 'ਨ' ਦੇ,
 ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮਹਾਸ਼ਵਰ ਦਿਨ ਓਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਦੁ' ਅਰ 'ਨ' ਮਿਲੇ
 ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, 'ਦੁ'। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਤੋਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ
 ਜਾਂਦੀ ਦਿਨ ਦਰਤਿ ਮਾ, ਮੈਂ ਭੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ। ਦਿਹਾਨਾਂ ਸੰਬੰਧਤ
 ਵਜੋਂ ਨਾਂ ਕਰਕੇ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ੩੩ ਵਜੋਂ ਹਨ। ਨਾਗਰੀ
 ਵਾਤੁ ਦੀ 'ਸ਼ਾਬਦ' ਦਾ ਹਾਸ ਹੈ, ਓਸ ਦਿਨ ਦੀ ੪ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ੩੩ ਵਜੋਂ
 ਦੀ ਰਚਿਤਾ ਹਨ। 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਿਨ ਦਿਨ ਅਖਰ 'ਨ' ਹੈ, ਜੋ
 ਨਾਗਰੀ, ਸ਼ਾਬਦ, ਦਰਤੀ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਸ਼ਾਬਦੀ ਤੇ ਚੰਡਿਆਂ
 ਦਿਨ ਹੈ। ਦਿਸ਼ਨਾਂ ਸਾਂਝੇ ਰਖਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਵਜੋਂ, ਨਾਗਰੀ
 ਸ਼ਾਬਦ ਅਤੇ ਦਰਤੀ ਦੇ ੩੩ ਦੇ ਦਰਤੀ ਪਰ ੩੯ ਰਚਿਤਾ ਹਨ;
 ਤੇ ੪ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਿਰੁ ਦੀ ਥਾਂ ੩ ਸ਼੍ਰੇਣੀ। ਦੋ ਵਜੋਂ 'ਸ਼' (ਜੀਭਰ) ਅਤੇ
 'ਖ' (ਤਾਜ਼ਰ) ਅਰ ਦਿਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਿਰੁ 'ਸ਼' ਪਾਰ ਹਨ। ਮੈਂ 'ਸ਼' ਦੀ
 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਨ ਜੋੜ ਨਹੀਂ, ਇਸਦਾ ਉਚਾਰ ਫੇਰ ਬੋਲੀ ਦਿਨ
 'ਸ਼' ਦਾ, ਜਾਂ 'ਖ਼' ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਘ ਦਾ sibilant, ਅਤੇ
 ਤਾਜ਼ ਦਾ aspirated ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਸ਼ਾਬਦਾਂ ਹਨ। ਅਜਕਲ
 'ਸ਼' ਦੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੇ ਅਤੇ 'ਸ਼' ਜਿਥੇ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ
 ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਿਨ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ
 ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਖ਼' ਦਾ ਉਚਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਨ ਅਕਸਰ ਖ(ਖ਼) ਦਾ

ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੁ(ਛ)ਰਾ ਤੇਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਿਨੁ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ ਮੰਜੂਰ ਹੈ,
ਖਾਜੀ ਉਪਰੋਂ ਖੁਲਾ ਹੈ। 'ਸ' ਜਦੀ ਅਤ੍ਰ ਸਿਨੁ ਤੇਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਤੇ
ਤੋਰ ਕਿਤਨੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਵੀ
ਤਿਨ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਨ ਸਿਨੁ ਜ਼ਬਰ ੨, ਜੇਰ ੨, ਅਤੇ
ਪੇਸ਼ ੨ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਜਿਫ, ਜੇ ਤੇ ਵਧੇ ਨਾਨ ਸਿਨੁ ਕੇ ਵੀਰਘ ਸ਼ੁਰੂ
ਬਨਾਨ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਛਿਨਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ।

ਜੋ ਸਿਨੁ ਇਹ ਨਿਰਨਿਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਤਕ ਲਿਪੀ ਦੇ ਸਿਨੁ ਦੀ
ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬੀ ਲਿਪੀਆਂ
ਨਾਗਰੀ, ਸਾਰਫ, ਦਾਕਰੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਕੋਈ
ਸਾਜਿਫਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਾਬਿਲ ਨਿਰਕਰ ਤੇ ਵੀ। ਸਿਨੁ ਸਵਾਲ
ਹਿਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਹਰਫਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਫਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਜ਼ੀ ਨ: ੨
ਨਿਰਕਰ ਨ: ੨ ਸਾਜ਼ੀ ਰਖਣੇ॥

I- ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਖਰਾਂ ਦਾ 'ਨਾਗਰੀ' ਨਾਨ ਦਾਕਰਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ
ਸਾਰੇ ਸਿਨੁ ਹੋਰੀਆ ਹਨ:—

(੧) ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਾਖਰ ਸਾਂਝੇ ਹਨ:— ਟ ਤੇ ਠ।

(੨) ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਸਾਖਰ ਸਿਨੁ ਹਨ:— ਓ(ੳ); ਖ(ਖ);

ਗ; ਜ; ਛ।

(੩) ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਹੋਰਾਂ ਸਾਖਰ ਕੁਝ ਕੁਝ ਸਿਨੁ ਹਨ:— ਅ;

ੲ(ੲ ਨਾਨ); ਕ; ਘ; ਙ; ਚ; ਛ; ਥ; ਦ; ਪ; ਮ;

ਯ; ਰ; ਸ।

(੪) ਇਹ ਹੋਰਾਂ ਸਾਖਰ ਨਹੀਂ ਸਿਨੁ ਹਨ:— ਝ; ਞ; ਟ; ਠ; ਤ;

ਪ; ਠ; ਢ; ਬ; ਭ; ਲ; ਲ; ਹ; ਵ।

ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਟ, ਠ, ਠਾਕਰੀ ਨਾਲ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਰਦਾ ਤੇ ਉਹੀ
ਉਹ ਵੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸਭ ਨਿਪੀਆਂ ਨਿੱਕੀ ਭੀ, ਇਹਨਾਂ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।
ਅਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਖੌਤੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਖੌਰ
ਦੇ ਵੇਲੇ ਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ, ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਹਰਫਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਨਿਰਦੀਆਂ
ਹਨ॥

ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਖਰ, ਜੋ ਠਾਕਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ
ਠਾਕਰੀ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਤੀਜੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਜੋ ਠਾਕਰੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੇ
ਹਨ, ਉਹ ਅਖੌਰ ਠਾਕਰੀ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਜੋ ਠਾਕਰੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਅਖੌਰ ਨਹੀਂ
ਮਿਲਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ ਕਈ ਠਾਕਰੀ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਅਰ ਕਈ
ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

II. ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਠਾਕਰੀ, 'ਠਾਕਰੀ' ਨਿਪੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ
ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਨਿਰਦੀਆਂ ਹਨ:—

(੧) ਇਹ ਅਖਰ ਵੇਹਾਂ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:— ਓ; ਖ; ਗ; ਘ; ਟ;

ਠ; ਡ; ਤ; ਥ; ਪ; ਫ; ਵ (ਠਾਕਰੀ 'ਬ'); ਭ; ਕ; ਙ।

(੨) ਇਹ ਅਖਰ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ:— ਚ; ਛ; ਜ; ਝ; ਲ।

(੩) ਇਹ ਅਖਰ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:— ਕ; ਛ; ਜ; ਝ; ਮ; ਬ।

(੪) ਇਹ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ:— ਅ; ਏ; ਓ; ਏ; ਏ; ਨ

ਬ; ਸ।

ਸਾਰਦਾਤ ਪੰਕਤੀ ਅਖਰ ਵੇਹਾਂ ਨਿਪੀਆਂ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪੰਜ ਮਿਲਦੇ
ਤੇ ਛੇ ਕੁਝ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਖਾਲੀ ਅਠ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ॥

ਸਿਰਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਰੇਵਨਾਗਰੀ ਨਾਨੇ 'ਫਰੀ' ਨਿਪੀ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਨਾਨ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸ਼ਬਦ
 ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਤਨੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਖੇਤਰ
 ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਨਾਨੇ ਦੇ ਹਨ ਦੋ ਇਤਨਾ ਫਰਕ ਹੈ
 ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀਆਂ। ਕੁਝ ਮਾਧਰ ਦਿਨਾਂ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰ
 ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦੂਰ
 ਦਾ ਸਾਫ਼ ਹੈ॥

III- ਹੁਣ ਜੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਦਰਜਾ 'ਸਾਰਾ' ਨਾਨ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਪਤਾ
 ਨਿਕਲੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਦਰਜੀ ਨਾਨੇ ਨਾਗਰੀ ਨਾਨ ਤੋਂ
 ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਨ ਇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਕਿ
 ਜਿਤਨਾ ਦਰਜੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਾ, ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਨਾਨੇ ਵਧੀਕ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ
 ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮਾਧਰ ਸਾਂਝੇ, ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਸਾਰਾ
 ਨਾਨ ਵਧੀਕ ਮਿਲਨ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਡਾਕਟਰ ਕੀਰਪਾਲ
 ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਣੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚ ਕਿਰਪਾਲ ਦਿਖ
 ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਮਾਧਰ ਸਨ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ
 ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੇਵਨਾਗਰੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵੱਡੀ ਨਿਪੀ ਬਣੀ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ
 ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਿਨ ਨਿਪੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਨਾਨੀ ਸਾਂ। ਇਸ
 ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਾਰਾ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਰਜੀ ਤੇ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਸਾਂ, ਪੈਰਾ ਹੋਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਨਿਪੀਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਦਿਨ
 ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਕਸ਼ੇ ਨੰ ੪੧ ਵਿਚ ਇਕ ਬਿਰਸ ਦੇ ਦਰਨ ਦਰਜੀਆਂ
 ਦੀ ਸਰਲ ਦਿਤ ਨਿਖਾਇਆ ਹੈ॥

ਮਿਟਾ

ਨਾਮ ਬਹੁਤ

ੴ। ਇਹੋ ਹੈ

ਉਂ ਨਿਰਕੀਆ

ਰਿ ਉਸ ਦਿਨੇ

ਮਿਲਦੇ ਹਨ

ਹਾ ਮਾਰੇ

III

ਨਮਾਹ ੴ ਕਿ

ਦੁਪੀਰ ਮਿਲ

ਜਿਤਨਾ ਰਾਕ

ਮਾਤੇ ਨਾਮ

ਦੇ ਸੱਤ ਮਾ

ਨਾਮ ਦੁਪੀਰ

ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ

ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਉਂ ਇਕ ਪਾ

ਪਾਸੇ ਪੰਜਾ

ਫੇਰਦੀ ਤੋਂ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਸੀ

ਦੇ ਸਰਬੰ

ਦੀ ਧਰਲ

ਇਸਰਾਹੀਲਿ ਉਗਰ ਦਿਕ ਸਿਨ ਦੇ ਜੁਧੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਸਿਨ ਹੀ ਅਧੇ
 ਦਿਕ ਰੁਤ ਕੁਤ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਸਨ। ਨਸ਼ੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਬੁਧੀ ਸਿਪੀ
 ਦੇ 'ਊ' ਤੇ 'ਏ', 'ਏ' ਅਰ 'ਠ'; 'ਠ' ਤੇ 'ਥ'; 'ਏ' ਤੇ 'ਨ'; 'ਥ' ਤੇ 'ਛ'; 'ਛ' ਤੇ 'ਹ';
 'ਪ' ਤੇ 'ਫ'; 'ਸ' ਤੇ 'ਖ'। ਦੇਸੇ ਤਕਾ ਹੁਣ ਦੇਣ ਨਾਗੀ ਦਿਕ 'ਕ' ਤੇ 'ਕ';
 'ਜ' ਤੇ 'ਜ'। (ਜੋ ਪੁਗਾਏ 'ਜ' ਦਿਕ ਖਾਨੀ ਇਕ ਟੰਗ ਦਪੀਰ ਲਗਾਨ ਲਾਨ
 ਬਨਿਆ ਜੀ)।

'ਏ' ਸਿਨ ਨਾਨ ਤਿਨ ਸੂਰ ਦਿਖਾਏ ਜਾਏ ਹਨ: ਇ, ਈ, ਤੇ ਏ, ਅਤੇ
 'ਏ' ਘਾਛ ਘਾਛ ਪੁਗਾਏ 'ਏ' ਤੇ ਬਨਿਆ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

'ਏ' ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਨਾਗੀ ਦੇ 'ਏ' ਨਾਲੋਂ ਪੁਗਾਈ ਹੈ। ਖਾਨੀ
 ਅਖਰ ਦੇ ਸੁਰ ਦਾ ਸਜੇ ਖਬੇ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਦੇਸੇ ਤਕਾ ਦਾ ਸਜੇ ਖਬੇ
 ਦਾ ਫਰਕ ਤੋਰ ਕਈ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਗਾਈਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਦਿਕ ਦੇਖਿਆ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਡ, ਛ, ਹੁ ਦਿਕ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਕ 'ਛ' ਤੇ 'ਛ' ਪਾਠਿਓ
 ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਬਰਨ ਮਾਏ ਹਨ।

'ਏ', 'ਨ' ਤੇ 'ਬ' ਦੀਆਂ ਸਭ ਪੁਗਾਈਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਮੌਜੂਦ
 ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੰਘਕੇ ਇਹ ਤੁੱਥੀ ਤੁੱਥੀ ਬਣੇ। 'ਏ' ਦਿਕ ਖਾਨੀ
 ਇਕ ਪੁਗਾਈ ਸ਼ਕਤ ਦਾ ਰੁਖ ਪਤਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਕਰ ਪੁਗਾਏ ਸਮੇਂ
 ਤੋਰ ਕਈ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਸ਼ੇ ਲਈ ਬੁਧੀ ਦੇ
 'ਏ', 'ਏ', 'ਤ' ਅਰ 'ਥ' ਦੇਖੋ। ਦੇਸੇ ਤਕਾ ਸਾਰਾ ਦਾ 'ਜ' ਅਰ 'ਕੁ'
 ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਟਾਰਕੀ ਦੇ 'ਏ' ਭੀ, ਉਲਟਕੇ ਬਣੇ। ॥

ਤਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਬਨਿਆ ਸਿਧ
 ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਸਭ ਪੁਗਾਈਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਤਕਾ ਬਣੇ
 ਹਨ। ਸਿਨ ਇਕ 'ਏ'। ਇਹ ਅਖਰ 'ਏ' ਨਾਲ ਉਗਰ ਦਿਕ ਮਿਲਦਾ

Table XII

Genealogy of
Jurmukhi Characters

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਮੂਨੇ

ਸਦੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ

ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ

ਲਿਆ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ

ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ

ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ

ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ

ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ

ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ

ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ

ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ

ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ

ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ

ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਹ

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ

ਇਸਰਾਹਿਲੀ
ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ
ਹੈ 'ਬ੍ਰ' 'ਤੇ' 'ਦੁ'
'ਪ' 'ਤੇ' 'ਫ' 'ਤੇ' 'ਸ'
'ਜ' 'ਤੇ' 'ਨ' (ਜਿ
ਬਨਿਆਮੀ)।

'ਦੁ' ਜਿਨ੍ਹ
'ਦੁ' ਧਾਛ ਧਾਛ
'ਫੁ' ਦੀ
ਮਾਧਰੇ ਪੁਰ
ਦਾ ਫਰਕ ਤੋਰ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹ
ਨਾਂਵਾਂ ਕੁਝ ਬ.

'ਦੁ', 'ਨ'
ਤਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿ
ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ
ਤੋਰ ਕਈ ਮਾ
'ਏ', 'ਏ', 'ਤੇ'
ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮੁਖ
ਤਾਂਤੇ ਤ
ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ
ਤਨ। ਜਿਨ੍ਹ

੧, ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਤ ਤੋਂ ਘੁੰਠੀ ਬਲਨ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਠਾ
ਜਗਾਏ ਬਲਦਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਮਾਖਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ
ਪੁਰਾਣੀ ਵਰਤਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਕੁਝੇਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸ਼ਕਤ ਦਾ
ਕਰ ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ, ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਵਲਾਗੀ
ਨਾਨੇ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ॥

ਨਾਨਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਮਾਖਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਖਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ,
ਜਿਹਨਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਵਲਾਗੀ ਦੇ ਸਿਲ੍ਹੇ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਹੀ ਹਨ।
ਮਾਖਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਦੇ ਵਲਾਗੀ ਨਾਲੋਂ
ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਾਖਰਾਂ ਪੁਰ ਉਕਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਖਰਾਂ
ਨਾਲ ਦਾਕਰਾ ਕਰਨ ਪਰ ਮਾਖੀ ਦੇਸ਼ ਸਿਰੇ ਪਰ ਮਾਖਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
“ਮਾਖਰ ਦੇ ਮਾਖਰਾਂ ਮਾਖਰ:-

ਅ, ਓ, ਛ, ਠ, ਟ, ਤ, ਪ, ਫ, ਰ, ਲ ਤੇ ਹ
ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਓਹਨਾਂ ਹੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਦਾਕਰੀ ਦੇ ਤੇਰਾਂ ਮਾਖਰ:-

ਅ, ਓ, ਛ, ਜੋ, ਝ, ਞ, ਤ, ਪ, ਨ, ਫ, ਰ, ਅਤੇ ਲ
ਪਾਣੀਨ ਮਾਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।” ਇਹ ਗਲ ਪੰਡਿਤ
ਗੋਰੀ ਸ਼ੇਕਰ ਜੀ ਛਿਨ ਮਾਖਰੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਪਾਣੀਨ ਲਿਖੀ ਮਾਖਰ’
ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।

ਤਿਥੇ ਹੀ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਦਾਕਰੇ ਪੁਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਤੇਰੇ ਹਿੱਤੇ
ਸਤਾਰਾਂ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕਦੀਆਂ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਓਹਨਾਂ ਹੀ ਮਾਖਰਾਂ

ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹਨ:-

ਘ, ਙ, ਛ, ਢ, ਝ, ਞ, ਤ, ਥ, ਦ, ਪ,

ਨ, ਟ, ਬ, ਮ, ਯ, ਰ, ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੰਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਰ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਕਸੀ ਹੋਏ ਹਨ।
ਹੁਣ ਬਚੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਅ, ਓ, ਸ, ਜ,
ਕ, ਈ, ਬਾਹਰੀ ਤੇ ਹਰੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਦਿਖਾਏ ਹਨ॥

ਦੋਸੇ ਤਕਾਂ ਜਗਾਂ ਜਾਂ ਸੂਰ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਦਾਕਸ਼ੀ ਦੇ
ਸ਼ਾਕਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਵੇਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਜੋ ਦੁਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਆ
ਦੋਸੇ ਤਕਾਂ ਤੇ ਹੋ ਤੇ ਕਨ੍ਹੇ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਨੇੜੇ
ਹਨ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮਾਂ
ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦਾਕਸ਼ੀ ਨਾਲੋਂ ਅਸਰ ਮੁੜ ਦੇ ਵੀਰ ਨੇੜੇ ਹਨ, ਅਤੇ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਦਾਕਸ਼ੀ ਓਹ ਭੀ ਨੇੜੇ। ਤਾਂਤ ਪ੍ਰਤਖ 'ੴ' ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ
ਪੁਰਾਣੀ ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਹੈ; ਜੋ ਫਰਕ ਤੇ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ।

ਜਿੰਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਜਾਂ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ, ਤਿੰਦੇ
ਛਾਨਾਂ ਦੀ, ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਜਾਂ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਫਰਕ
ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਦਰੁਸਤਾਨਾ ਵਿਚ ਵੰਡ, ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪੰਕਤਾਂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇਈ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਅਖਰ 'ਸ' ਤੇ
'ਹ' ਅਤੇ ਤੇ ਰੁਕ ਕੇ ਤਿਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਵਿਚ ਰਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ,
ਜਿਸ ਲਾਜ਼ ਪਹਿਲਾ ਦਰੁਸਤ ਪੰਜਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਰਾਮ ਹੈ ਅਤੇ
ਸੱਤਾਂ ਦਰੁਸਤਾਂ ਦੇ ੩੫ ਅਖਰ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ 'ਸ' ਤੇ 'ਹ' ਜਦੀ

ਦਰਬਾਰਾ ਦਿਹ ਦਿਹ ਥਾਂ ਮੁਕਰਾ ਤੇ ਨੀ ਦੀ ਗਰਮਾਖੀ ਦਿਹ ਕੋਈ
 ਨਹੀਂ ਗਜ਼ ਨਹੀਂ, ਮਤੇ ਨਾ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੁਪਾ ਜੀ ਕੋਈ ਮਨੋਖੀ
 ਹੈ। ਬਹਿਸਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂ ਉੱਚ ਦਰਤ ਨਹੀਂ, ਮਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ
 ਰਕਾਂ, ਖੱਖਾ, ਗੱਗਾ

ਪੁਰਾਣੇ ਨਾ ਮਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਪਾਸੀ ਮਖਰਾਂ ਨਾਨ ਸਾਂਝੇ ਨਾ,
 ਭੇਦੇ ਦੇ ਦਲਗੀਰੀ ਦਿਹ ਮਖਰਾਂ ਨੂੰ

ਰਾ, ਖਾ, ਗਾ ਮਾਰਿ

ਬੁੱਠਾਂ ਦੇ ਨਾ ॥ ਉਪਰਲੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨੇ 'ਓ' ਨੂੰ ਤੋਂ ਦਿਹ ਮਾਓਠ ਕਰਕੇ ਪਾਠੇ
 ਕੀਆ ਹੈ, ਤੇ 'ਓ' ਤੇ 'ਓ' ਮਿਠੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਪਾਸੀ ਮਖਰਾਂ

ਮਨੋਰਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਖਰਾਂ ਨਾ ਦਲਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਪਾਸੀਆਂ
 ਦਿਹ ਕਰੀਮ ਤੇ ਦਲਾ ਮਾਂਓਰਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ
 ਜਾਂਦੇ ਨਾ, ਕੁਝ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਦਰਤਾ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਪਰ ਜਿਥੇ ਉਹ ਦਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨਾ, ਜਿਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦੀ (ਤੰਡੀ ਪੱਤੀ ਕਰਨਾ); ਮਾਯਕੀ (ਦੇਵੇ ਦੁਪਾਸੀ); ਖੋਜਾ;
 ਮਾਂਓਰਾ; ਮਾਦਾਸੀ; ਮੁਜਤਾਨੀ; ਬਹਾਦਰਪੁਰੀ; ਪਰਦੀ (ਪੁਰਾਣਾ
 ਦਾ ਇਨਕਾਰ); ਉੱਡੀ; ਰੋਹੜੀ; ਸਿਪੀ; ਸਾਰਿਕਾ (ਭੋਗ ਸਾਜੀਆਂ ਨਾ ਤੇ
 ਭੋਗ ਇਸਾਈਆਂ); ਬਜੀ; ਕੀਰਕੀ ਦਗੈਰਾ ਕਰੇ ਕਰੇ ਮਖਰਾਂ
 ਦੀ ਸਰਜ ਤੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੁੜੀਆ ਮਰਚਾਤ ਮੋੜੀਆਂ
 ਦੋਸੇ ਮਖਰਾਂ ਪਰ ਦਿਹ ਸਾਂਝਾ ਨਾਮ ਨੇ ਦਿਹਾਂ ਦੁਪਾਸੀ ਮਖਰਾਂ
 ਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਰਾਂ ਤੇ ਮਾਝਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕਰਕੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦਿਹਾਂ

ਨੂੰ ਚੰਡੇ ਜੰਡੇ (ਮਤਲਬ ਦੁਆਰੇ) ਮਾਖਰੇ ਹਨ। ਗਾਇਲਪਿਤੀ ਦੇ
ਮਾਨਸੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬੀ' ਵੀ ਮਾਖਰੇ ਹਨ।

ਇਹ ਮਾਖਰ ਖਾਂਧੇ ਦੁਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ, ਪਗੜਿਆਂ
ਤੇ ਤੁੰਡੀ ਪੇਂਡੇ ਦੇ ਹਥਾਬ ਮਸੇਤ, ਬਿਖਾਂਦੇ ਮੁਢ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਖੜੀਆਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ
ਮਸੀਤੇ ਜਾਕੇ ਜਾਂ ਮੀਏ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਤਾਂ ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਦੇ
ਸਨ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਮਾਰਥਾਤ ਖਤ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਦੇ ਤੇ
ਮਸੇਰੇ ਬਹਾਲ ਹਾ ਵਜ਼ ਬਿਖਰੇ ਸਨ॥ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾਹਿਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਸਿਬ
ਕਿਸਾਬ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਬਾਨੀ, ਕਾਰਟਰ ਜਾਇਦਾਦ ਨੇ
~~ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ~~ ਉਦਾਹਰਨ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰੇ ਜਾਨ
ਦਾਨੇ ਦੁਪਾਰੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਦਿਖਾਏ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ
ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੋਝਾਂ ਦੇ ਮਾਖਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ
ਵਿਚ ਹਰੇ ਜਾਨ ਦਾਨੇ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਖੀ ਤਿਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਰਜਾਂ
ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਬ ਦਖਣ ਦੀ ਨੌਕਰ/ਦਿਲੀ, ਕਰਨਾਲ,
ਮਾਂਬਾਨਾ, ਹੁਤਕ, ਕਾਂਗੜਾ ਆਦਿ ਥਾਂ ਦੇ ਜੰਡੇ ਦੇ ਦਰਜਾਗੀ ਨਾਲ
ਦੁਪਾਰੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਂਧੇ ਜੰਡੇ ਦੇ ਦਸ ਮੁਲਤਾਨ, ਡੇਰਾ ਜਾਤ,
ਮਟੋਰਾਗੀ, ਮਿਕਰਾਮਰ ਆਦਿ ਦੇ ਜੰਡੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਾਖਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
ਦਿਲੀ ਦੇਸ ਦੇ ਜੰਡੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ
ਕੁਝ ਮੇਲ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦਰਜ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਧਰ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ
ਠੇਥੇ ਦਰਜ ਮੋਟੋਰਾਗੀ ਨਾਲ ਵੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਨਾ ਦੇਸ ਗੁਰਮੁਖੀ
ਕਾ ਘਰ ਸੀ॥

ਸਾਰਣੀ

ਨਕਸ਼ਾ ਨੰ: XXXA ਵਿਚ ਮਾਖੀ ਦਿਖਾਏ ਦੇਸ ਦੇ ਜੰਡੇ ਦੇਵੇ ਹਨ,

XIII

Lundastof
The Central Punjab

ਸੇਯਾਨਕੋਟ,

ਜਾਂਦੇ

ਗਮਖੀ

ਰਭੀ

ਜਾਂਦੇ

ਗਤ

ਜੀ,

ਸੇ

ਗਮਖੀ

'ਜਿਥੇ

ਜੀ ਸਹ

ਸਮੇ

ਦਿਹ

ਪ'

ਦੀ

ਦਾਸ

ਜੀਰ

ਪੀ

ਜੀ

ਦਿਹ

ਨੂੰ ਚੰਡੇ ਜੀਤੋ (

ਮਹਾਨਲੀ ਸਾਖਰ

ਦਿਹ ਸਾਖਰ

ਤੇ ਤੁਹੀ ਪੇਤੋ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕ

ਸਸੀਤੇ ਜਾਕੇ ਨ

ਸਹ ਮਾਤੇ ਫਾ

ਮਸੇ ਬਨਾਲ

ਕਿਸਾਬ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦ

~~ਇਹ ਕਿਤਾਬ~~

ਦਾਨੇ ਦਪਾਰੀ

ਜਿਖੀਏ, ਜਿਖ

ਦਿਹ ਦਰਤੇ ਜਾ

ਦਿਹ ਦਿਹ ਸਕੇ

ਸਾਂਬਾਲਾ, ਹਰ

ਦਪੀਰ ਮਿਲੇ

ਮਟੇਰਮੀ, ਮਿ

ਦਿਲੇ ਦੇਸ

ਕੁਰ ਮੇਲ

ਠੇਥੇ ਦਰਮ

ਰਾ ਪਾਰ ਪੀ

ਮਾਹੀ

ਨਕਸ਼ੇ

ਜੋ ਕੁਸੁਗਾਂਢਾਜੇ, ਜਾਗੋਰ, ਅਮਿਤਸਰ, ਕੀਰੋਜਪੁਰ, ਗੁਜਗਤ, ਸਿਆਲਕੋਟ,
 ਜੁਪਿਆਲਾ, ਤਸਿਆਲਪੁਰ ਆਦਿ ਇਹਾ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿਚ ਦਰਤੇ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ। ਦਾਕਸ਼ ਕਰਨ ਪੁਰ ਆਪ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤੇ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਨਾਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਜਗਾਂ ਅਤੇ ਆਡਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਛੱਡ ਦਿਓ।
 ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਕੁਸੁਗਾਂਢਾਜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਦਫਾਰੀ ਆਖਰ ਰਚਦੇ ਜਨ, ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਨ ਬਹੁਤ
 ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਕੋਊ ਵਿਓਹ ਇਥੋਂ ਭੀਜ ਨਾ। ਗਿਹਤੀ,
 ਦਰੁਮਾਨਾ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਚਿਨ੍ਹ ਕਿਸੇ
 ਗੱਲੋਂ ਭੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ। ਦਾਪੁ ਆਖਰ 'ਤ੍ਰ' ਭੀ 'ੜ' ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਪੀ'ਤੀ ਲਿਖਦੇ ਜੋ ਕਦੇਕਦੇ, ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਦ੍ਰਵਿਜਨ 'ਤ੍ਰ' ਲਿਖਦੇ
 ਹਨ, ਓਹ ਭੀ ਕੁਸੁਗਾਂਢਾਜੇ ਦੀ ਪੀ'ਤੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਗਾਂ ਭੀ ਜਨ
 ਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਦਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਨ। 'ਪ' ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ
 ਦੋ ਬਿੰਦੀਆਂ ਦੇਕੇ ਇਥੋਂ ਲਿਖਦੇ ਜਨ 'ਪੰ', ਅਤ ਨਰ ਇਹ
 ਇਕਾਓਹ ਦਾ ਜੀ, ਕਿ ਇਹ ਆਖਰ ਉਧੋਂ ਖੁਲਾ ਹੈ, 'ਪ'
 ਦਾਗੇ ਬੰਦ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰਲੀ ਬਿੰਦੇ ਦੀ
 ਆਡਾ ਦਾ ਰਜਾਹੁ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਆਖਰ ਕਿਸੇ ਆਜ਼ਾਦੀ
 ਦਰੁਮਾਨਾ ਦਿੱਤੇ ਦਫਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ *short hand*
 ਲਈ ਬਨਾਏ ਜਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰਥਾਂ ਦੇ ਬਿੰਦ ਪੁਰ ਦੀ ਲੀਕ
 ਤੇ ਸੁਰਤਿਨੁ ਜਾਂ ਨਗਾਂ ਹੋਰੀਆਂ ਜਨ। ਓਹ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ
 ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਆਖਰ ਬਨਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਤਖ ਵਿਚ ਓਹ ਲਿਪੀ ਸੀ
 ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਜਕਲ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ।

ਫੇਰ ਇਹ ਆਖਰ ਓਹ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ

‘ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ’ ਜਾਂ ਨੀਸਾਹਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਹਨ। ‘ਹੁਕਮਨਾਮੇ’ ਭਿੰਨ
ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਧੀਕ ਦਰਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਹੁਕਮਨਾਮੇ’ ਸਾਰ
ਭੇਦ ਸਿੱਖ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦੇ
ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਾਧੀ ਅਗੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਨੀਸਾਹ, ਸਾਧੀ ਦਰਸਨ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

ਦਿਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਮਪੁਤਰਾਂ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਦਿਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

‘ਸਮਾਜ’ ਜਾਂ ਕੁਝ ਤੋਰ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਨੀਸਾਹ, ਸਮਾਜ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
Manual’ ਹਨ। ਸਾਧੀ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ
ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ

XIV

Tracing of G. folioid
 English Hukamnama
 in Patna

ਮਧਦੀ

ਤੁਹੇ
 ਸੁਰ

ਮਤੀ

ਮਤੀ

ਮਤੀ

ਮਤੀ

ਮਤੀ

ਮਤੀ

ਮਤੀ

XV

Tracing of G. Jagh Bala
 Hukamnama

XIV

Tracing of XV(a) Jagh Bala

Tracing of G. Arjan das

Mishan

1. from Harjand

3. from Hari Rai

ੳਕਸਰ

ਨੋ ਕਰਿ

ਮੇਰਿ

ਜਿਥੇ

ਲੀਯਾ

ਮਾਯਾ

ਰੀਤ

ਦਿਤੇ

ਦਿਛ

ਸਾਹਿ

ਉਤਾਰੇ

ਮਸਮ

ਲੀਯਾ

ਮਾ

ਗਾਹ

ਗਾਹ

ਜਿਨ੍ਹ

ਪੈਰ

ਇਕਸਰ

ਮੀ,

ਪੈਰ

ਪੈਰ

ਪੈਰ

Table IX as IX

Mercantile
mercantile guyan
Vachasacta
Bhatasari

(1) Hapawala-

(2) Hapawala-

(3) Hapawala-

(4) Hapawala-

मोपही

उठने
मुक्ति

मोती

मो

उठने

मो

उठने

मो

उठने

मो

ਗੁਰਮਤ

ਨੋ ਕਰਿ

ਗੋਬਿੰਦ

ਜਿਥੇ

ਲੀਯਾ

ਮਾਯਾ

ਰੀਤ

ਦਿਤੇ

ਦਿਤ

ਸਾਹਿ

ਉਤਾਰੇ

ਮੁਸਾ

ਲੀਯਾ

Ma

ਗੁਰ

ਗੁਰ

ਜਿਨ੍ਹ

ਪੰਥ

ਇਕ ਸਭ

ਸੀ,

ਪੰਤ

ਪੰਤ

ਪੰਤ

ਪੰਤ

ਪੰਤ

ਪਰੀ ਨਿਖੀ

ਕੀ ਬਾਈ

ਮਤੇ ਦੂਰ

ਠੇਕੇ। ਚਿਨ

ਦੁਰੀਆਂ ਬਨ

ਭਾਵਨ

ਮਾਖਰੀ ਨਿਰ

ਠੀਂ ਬਨ, ਵਿ

ਭ, ਏ, ਏ,

ਨਿਰ ਜੋਰ

ਜੀ ਕਰਤੇ ਜਾ

ਰਾਜ ਨੀਂ ਦਿ

ਪਰੀ ਸਿਖੀ' ਦੇ ਸਿਰਲਾਹੇ ਹਿਠ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬ ਦਿਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਖੌਤੀ
 ਹਲੀ ਬਾਈ ਤੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਇਹਨੇ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਤੁਹਾਨੇ,
 ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਫਾਰਸੀ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹ। ਜਾਂ ਲਗਾਂ ਆਕਾ ^{ਅਸਲ ਨਾਂ ਸੋ} ਦਿਹ ਤੇ ਸੋ
 ਤੁਹਾਨੇ। ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹ ਬਾਬਾ ਦੇ ਪਹੁੰਚ ਰੀਸਾਂ ਪੱਖੀਆਂ ਤੀ
 ਹੋਰੀਆਂ ਸਨ।

ਡਾਕਟਰ ਨਾਇਰਨ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੇਖਰਾ ਨਮੂਨਾ ਇਹਨਾਂ
 ਅਖਰਾਂ ਦਿਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਅਖਰ 'ਚੰਡੇ'
 ਨਹੀਂ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰਿਕ ਅਨੁਨਾਸਿਕ ਅਖਰ
 ਚ, ਦ, ਟ, ਨ, ਮ ਇਸ ਪੱਤੀ ਦਿਹ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਡੀਆਂ
 ਦਿਹ ਜੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਖਾਨੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇਸ਼ਾਰਤ ਨਿਖਰ ਜਾਈ
 ਜੀ ਦਰਤੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਡਾਕਟਰ ਨਾਇਰਨ ਨੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਚੰਡੇ'
 ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ *mercantile characters* ਕਹਾ ਹੈ॥

ਸੂਰਚਿਨ੍ਹ ਜਾਂ ਲਗਾਂ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਅਜਕਲ ਬਾਗਾਂ ਸੂਰਚਿਨ੍ਹ ਵਿਸਤਰ ਪੂਰ ਹਨ:—

ਕ ਕਾ ਕਿ ਕੀ ਕੁ ਕੁ

ਮਕਤਾ ਕੱਠਾ ਸਿਧੀ ਬੀਧੀ ਮੱਕੜ ਟੈਲੋਕੜੇ

ਕੇ ਕੇ ਕੇ ਕੇ ਕੇ ਕੇ

ਛਾਣ ਟੈਲਾਨਾਂ ਠੋਠਾ ਕੋਠਾ ਰਿਪੀ ਬਿਧੇ

ਇਹ ਸੂਰਜਾਂ ਸੂਰਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ
ਉਂਦੀਆਂ। ਨਕਸ਼ੇ ੪੦ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਤਰਾਂ ਸਾਧੇ
ਸਾਧੇ ਇਹ ਸੂਰਜਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੇ ਬਕੀਏ
ਹਾਨੀ ਤੀ ਕੰਥ ਸਾਧਿਓ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਬੀਧਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ
ਦੇ 'ਤੁਕਸਾਨਸਿਆਂ' ਤੇ 'ਲੀਧਾਵਾਂ' ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

'ਕ' ਤੋਂ ਜਦ ਕੋਈ ਨਕਸ਼ਾ ਨਾ ਲਗੀ ਹੋਵੇ, 'ਮਕਤਾ' ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ^{ਮਕਤਾ ਦੁਜੰਗ} ਅਖਰ ਬਿਨਾ ਸੂਰਚਿਨ੍ਹ ਦੇ ਸਦਾ ਮਕਤਾ ਮੀ ਹੋਂਦ
ਹੈ, ਪਰ ਮੱਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੁਜੰਗ ਅਖਰ ਕਦੇ ਮਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦ
ਸਭ ਨਾਨ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੂਰ ਜਗਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ

'ਕ' ਤੋਂ ਅਸੀਂ 'ਮਕਤਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਮੱਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਓਥੇ ਹੀ ਨਾਨ ਰੂਸਦ ਸੂਰ
'ਅ' ਨਾਨ ਜਗਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ 'ਜ਼ਬਰ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਰੂਸ ਤੋਂ Rāma ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਛੇਕਰਨੇ

'ਕ' ਦਾ ਮਤਲਬ, ਦੇਸੇ 'ਜ਼ਬਰ' ਜਾਂ ਰੂਸਦ 'ਅ' ਦੇ ਵਿਖਾਠ ਦਾ ਹੋਂਦ ਹੈ।

ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੱਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਕੋਈ ਦੁਜੰਗ ਅਖਰ

ਸੁਰੀਸੁਰੀ ਮਕਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਤੋਠਾਂ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਣਾ ਮੰਦਾਂ ਹੈ,

Table XVI

Development of Vowel Signs

गुरु-

ॐ,

अकार

अकार

रा ॐ

सी

गुरु

र

विषय

जिन्ने

गी,

व

नदु

बउ

नंत

सी

ठ

हुं

हुं

री

हाला

न

ॐ;

ਗੁਰਮੁਖੀ

ਕ

ਮਕਾ

ਕੇ

ਨਾਨ

ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ

ਤੁੰਦੀਆਂ। ਨਕ

ਸਮੇਂ ਇਹ

ਗਾਨੀ ਤੀ ਕ

ਕੇ 'ਤੁਕਸਾਨੀ

'ਕ' ਤੁ

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ

੫, ਪਰ ਸਮ

ਸਤ ਨਾਨ ਕੇ

'ਕ' ਨੂੰ ਅਸੀ

'ਅ' ਨਾਲ ਚ

ਅੰਕੌਲੀ ਮ

'ਕ' ਦਾ ਮਤਲ

ਜਦ ਕਿਸੇ

ਸ਼ਬਦੀ ਮੁਲ ਮ

XVI

ਰਸ

ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਪ੍ਰ' ਦਿਹ (= ੭੦)। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਹ ਬਿਠਾ ਰਿਖੇ ਸ੍ਵਰ-
 ਚਿਨ੍ਹ ਦੇ ਛੇਕਰਨੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮਾਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੁਕਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
 ਪਰ ਜਿਥੇ ਵੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮਾਖਰਾ ਮੰਨੇ ਪਿਛੇ ਮਾਓਨ ਤਦ ਪਹਿਲਾ
 ਮਾਖਰਾ 'ਜ਼ਬਰ' ਵਾਲਾ ਮਹਿਸੂਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕਰ ਪਹਿਲਾ ਮਾਖਰਾ
 ਸੁਕਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵੇਗਾਂ ਹੁੰਦੇ ਜੋੜੇ ਲਿਖਣ ਦਿਹ ਵਜੋਂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਨਾਮੀ ਮਾਖਰਾ ਹੁੰਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਕਰਨ ਦਿਹ ਵੇਖੋ ਮਹਿਸੂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ
 ਹੁੰਦੀ। ਸਰਬ ਦਿਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾ ਦੀਆਂ ਸਕਰਾਂ ਸੁਰ
 ਤੋਂ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਜਾਂਦਾ ਰਹੀਆਂ ਮਾਓਨਾਂ ਹਨ, ਕਿ ਵੇ ਮਾਖਰਾ
 ਮਾਓਨੀ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜੋੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਪ੍ਰ' (sway) ਲਿਖਣ
 ਹੋਵੇ ਤਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾ ਦਿਹ ਦਿਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ 'ਸਪਤ' ਲਿਖਾਂਗੇ, ਜਿਸਤੇ
 'ਪ' ਅਰ 'ਤ' ਦੇ ਦਿਹਾਜੇ ਹੁਸਦ 'ਸ' ਜਾਂ ਜ਼ਬਰ ਮਾਓਨੇ ਹੀ,
 ਮਾਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਉਹਰ 'ਸਪਤ' Sapat. ਮਾਓਨੇ, ਜਿਸਤੇ ਅਰਬ
 ਸੱਤ (seven) ਦੀ ਥਾਂ ਸੱਤ (ਸਪਤ) ਦੇ ਮਾਓਨੇ। ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ
 'ਸੁਪ੍ਰ' ਦਾ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਹ 'ਸੱਤ' ਸੁਰ ਬਨਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ
 ਘੱਟ ਮਹਿਸੂਸ ਦੇ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਹ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਵੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ
 ਮਾਖਰਾ ਹੁੰਦੇ ਜੋੜੇ ਹੀ ਜੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਾਮੀ ਮਾਖਰਾ ਹੁੰਦੇ ਜੋੜੇ ਨਹੀਂ
 ਸਕਦੇ। ਇਸ ਮਾਓਨ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਦਿਹ ਨਹੀਂ ਚਿਨ੍ਹ
 ਵਰਤਣ ਦਿਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਵੇਗਾਂ ਮਾਖਰਾ ਦੇ ਉਪਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੇ
 ਜੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਜੀਵ ਪਾਏਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਕਰ ਵੇਗਾਂ ਹੁੰਦੇ
 ਜੁੜੇ ਕਰਨ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਕਾਂ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਏਂਦੇ ਹੀ
 ਹੈ, ਯਥਾ: 'ਸਪਤ'। ਉਪਰ 'ਸੱਤ' ਦਿਹ, 'ਤ' ਹੁੰਦਾ ਦੁਹਰਾ ^{ਤਸੀਰ ਵਾਲਾ} ਦਿਖਾਨ
 ਨਹੀਂ ਜੋ 'ਅਰਬ-ਵਰ' ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ੬੦ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੀ ਚਿਨ੍ਹ ਹੈ;

ਭਰੇ ਪਿਥੇ ਕੰਥ ਜਾਪਿਥੇ ਦਿਹ ਦਿਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਿਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਰਤਿ ਨ
ਏ। ਨਾਮੀ ਦਿਹ 'ਸੱਤ' ਹੁੰ ਭੀ 'ਸੁਨ' ਦੀ ਨਿਖਰੇ, ਅਥਾਤ ਦੇ
ਤੋਂ ਜੋੜੇ ਨੇ ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਹਨ ਦਿਹ ਮੁਖਰ ਰਸਰੀ ਏ ਕਿ ਦਿਹ ਦੇ ਨਾਮੀ
ਮਾਖਰਾਂ ਨਾਂ 'ਦੁਹ' ਦੇ ਨਿਖਰੇ ਹੋਏ ਨ, ਮਾਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇ ਪੰਨੇ ਹੋਏ ਮਨ, ਜਦ
ਮੰਜਰਤ ਦੁਜਨ ਮਾਖਰ ਬਹੁਤੇ ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਜਾ ਰੁਕੇ ਮਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਸ਼ਿਤਾਂ
ਦਿਹ ਹੋਇਆ ਏ, ਜਿਥੇ ਸੁਝਰ ਤੇ ਸੁਝਰ ਜਾਂ ਮੁੰਗੀ। ਮੰਜਰਤ
ਮਾਖਰਾਂ ਦਿਹੋ ਪਾਸ਼ਿਤ ਮਾਖਰ ਮਿਥੇ ਦੁਜਾ ਦੁਹਾ ਜਾਂ ਤਪਰੀਦ ਦਾਨ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਾਖਰਾਂ 'ਰ', 'ਖ' ਦੇ, ਜਿਥੇ ਦੁਜਾ ਮਾਖਰ
ਕਿ ਕਾਂਦਾ ਏ, ਜਿਥੇ 'ਪ' ਕੁ' ਦ 'ਪ' ਕੁ'। ਪਿਛੇ 'ਜ' ਮਾਖਰ' ਦੀ
ਮਿਥਾਏ ਨ।

'ਕਾ' ਕੱ। ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤ ਦਿਹ ਨਿਹ ਦੀ ਬਿਰੀ ਸੀ, ਜੋ 'ਉਕ-
ਨਾਮਿਥਾਂ' ਮਾਖਰ ਦਿਹ ਰਾਇ ਏ। ਬਿਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਦਿਹ ਮਾਣੀ ਜੀਵ ਨੇ
ਏ ਜਾਣੀ ਏ। ਪਰ ਦਿਹ ਨੂੰ 'ਕੱ' ਕਿਥੇ ਕੱਢੇ ਨਹੀਂ ਕੱਢੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਹੀ।
ਸਾਹਿਬ ਮਿਥੇ ਨਾਨ ਦਿਹ ਪਾਸੇ ਜਾਏ ਹੋਨ ਕਰੇ 'ਕੱ' ਮਾਖਰ
ਏ।

'ਕਿ' ਸਿਧੀ ਤੇ 'ਕੀ' ਬੀਧੀ। ਦਿਹ ਸੁਰਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਛੇਤੀ ਸੀ
ਦਿਹ ਸੁਰਤ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤਾ ਦੀਆਂ ਮਨ, ਪਾਸ਼ਿਤ ਦਿਹ ਮਾਖਰ ਦੇ ਉਪਰ ਨਾਮੀਆਂ
ਮਨ। ਨਿਖਰ ਦੇ ਨੇ ਹੁਣ ਭੀ ਦਿਹ ਨਾਨ ਦੀ ਕਾਰ ਰਲੀ ਮਾਖਰੀ ਏ;
ਨਾਮੀ ਦਾਨੇ ਦਿਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਾਂਦੇ ਸਾਥੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਹ ਦੀ ਦਿਹ
ਕਰੇ ਦੇ strokes ਦਿਹ ਬਹੁਤੇ ਨ: ਿ ੧।

ਮੁਖਰ ਲਿਖੀ
ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤੀ ਦਿਹ ਸਿਧੀ ਲਈ ਤੇਥਾਂ ਬਿਰੀ ਜਾਂ ਛੇਤੀ ਸੁਰਤ ਦੀ ਜਾਏ
ਮਨ। ਏ ਭੀ ਕਰੇ ਹੋਏ ਮਨ।

‘ਕੁ’ ਅੰਕੁ ਤੇ ‘ਕੁ’ ੨ ਨੰਕੁ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਖਤ ਦੇ ਕੁਝ
ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਤੇ ‘ਗੁਰਮਤਿਸਿੰਘਾਂ’ ਤੇ ‘ਨੀਲਾਚਾਰੀ’ ਦਿਖਾਇਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਕਤ
ਅੰਕੁ ਨਾਂ ਅਕੇਸ਼ ਦੀ ਈ ਹੈ। ਜੰਡਿਆਂ ਦਿਖਾਓ ਅੰਕੁ ਜੀ ਬਠਾਇਆ
ਤੇਰਾ ਤੇ ਕਿਥੋਂ ਇਸਦੇ ਨਿਖਤ ਦਿਖਾਓ ਪਟ ਦਰਤ ਨਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਖੀਆਂ
ਜੇਹੜੀਆਂ ਜੀਕਾਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਰਤਨ ਦਿਖਾਓ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ
ਹੁਣ ਛਾਪੇਖਾਹਿਆਂ ਜਦੀ ਦਾਈਪ ਬਰਨ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ
ਕਰਦਿਤਾਂ ॥

‘ਕੁ’ ਜਾਂ ਤੇ ‘ਕੁ’ ੨ ਨੰਕੁ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕੁਝ ਕੁਝ ਮੁਰ
ਤੋਂ ਜੀ ਦਿਖਾਓ ਦੇ ਰੁਝੇ ਗਾਏ ਹਨ। ‘ਜਾਂ’ ਦੇ ਅਰਥ ਰਸੀ ਦੇ ਹਨ।
‘ਕੁ’ ਤੇ ‘ਕੁ’ ੨ ਨੰਕੁ ਹੈ। ਕੁਝ ਇਸਤਰਾਂ ਤੇ
ਬਰਾਂਦੇ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਿਖਾਓ ਦੇਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ
ਨਿਸ਼ਾਨ ਜੁਰੂਰ ਕੰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਕਤ ਦਾ ਸੀ। ਨਾਗਰੀ ਦਿਖਾਓ ਇਹ ਦੇਵੇ
ਚਿਤ੍ਰ ਤੋਂ ਜੀ ਤਰਾਂ ਬਰਾਂਦੇ ਹਨ; ਯਥਾ: ੧, ੨। ਨਕਦੇ ਤੋਂ ਪਤਾ
ਨਕਸਾਏਗਾ ਕਿ ਇਹ ਚਿਤ੍ਰ ਕਦ ਤੇ ਕਿਸਤਰਾਂ ਦਰਕਸਿਰ ਤੋਂ ਗਏ।

‘ਕੁ’ ਅਤੇ ‘ਕੁ’ ਦਾ ਉਚਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਖਾਓ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ‘ਕੈ’ ਅਤੇ
ਕੌ ਨਾਂ ਬਹੁਤ ਖੁਲਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਇਉਂ ਜਿਥੇ ਸਕ੍ਰ: ਦੇਵਤਾਂ
ਤੇ ‘ਮੌਲਿਕ’ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦਿਖਾਓ ਨਿਖੇੜੇ ਤੇਰੇ ਤਾਂ ਸਿਖਾਂਗੇ:
‘ਬੀਦਤ’ ਅਤੇ ‘ਮਊਸਿਕ’। ਇਸਦੇ ਉਚਾਰ ‘ਬੀਦ’ ਤੇ ‘ਕੰਨ’ ਨਾਗਰੀ
ਦਿਖਾਓ ਨਹੀਂ ਸਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਅਸਲ ਦਿਖਾਓ ਇਹ ਚਿਤ੍ਰ ਮੁੜਮੁੜ
ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਕੁ’ ਦਿਖੀ। ਨਿਖਤ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਿਖਾਓ ਸੁਦਿਰੀਕਿਤੇ
ਦਿਖੀ ਵਰਤੀ ਤੇਵੇ, ਅਤੇ ਨਾ ਇਸਦੀ ਥਾਂ ‘ਗੁਰਮਤਿਸਿੰਘਾਂ’ ਅਖਰੀ

'ਕੁ:' ਬਿਏ। ਇਹ ਬਿਏ ਜਪਤਿ ਤੇ ਦਿਸਰਗਾ ਦੀ ਥਾਂ
 ਪੁਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਨ ਇਹ ਆਦਤ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਗੁਰਮਤੀ
 ਨਿਪਟਰਾ ਦੇ ਇਹ ਨਿਰੁਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਰਤਦੇ, ਪੰਡੀ ਦਿਨ ਆਪਣੇ
 ਨਕਲ ਹੋਰ ਰਚਾ ਆਦਿਸਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਚੰਦ ਦੇ ਪਿਛੇ 'ਹ' ਦੀ
 ਮਾਦਾ ਨਹੀਂ, ਤਦ 'ਹ' ਨਿਖਰੇਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਦਿਸਰਾ
 ਕਰੋ ਬਨਾਵੇਂ ॥
 ਆਪ ਦੇਖੋ ਕਿ ਸ੍ਰੋਤ-ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹਨ।

Punctuation ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਉਹੀ ਨਿਖਾ
 ਦਿਖ ਰਹੀ; ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਖੜੀ ਜੀਵ ਦੇ, ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਟੈਪ
 ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ 'ਵਿਸ਼ੇ' 'ਵਿਸ਼ੇ' ਚਲਦੇ ਹਨ। ^{ਉਹੀ ਨਿਖਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ}
 ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਠੀਕ ਰਕਮ ਸਹੀ ^{*} ਦਰਤਨ ਦਿਖਾਅ ਰਿਹਾ
 ਪਏ ਹਨ।

ਸਾਖ ਦੇਰ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਹੋਰ ਨਾਹਿਲੇ ਜਾਂ ਖਾਸ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ
ਸੀ, ਜਦੋਂ ਦੇ syllables / ^{ਮਾਂ} ਇ ^{ਮਾਂ} accent / ^{ਜਾਂ} ਇ ^{ਮਾਂ} ਦੇਰ ਦੇ
ਮਾਂ

* , ; : • , " " , () , [] , - , — , : - , ! , ? *

ਤਿੰਦਸੇ ਜਾਂ ਅੰਕ

ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ 'ਤਿੰਦਸਾ' ਨਾਮ ਅਰਬੀਆਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ
 ਅਤੇ ^{ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ} ਇਹ ਪਾਤ ਦਿਤਾ ਰਖਕੇ ਵਰਤੀਆਂ ~~ਵਰਤੀਆਂ~~ ਤੇ ਵਰਤੀਆਂ ਰਕਮਾਂ
 ਲਿਖਨ ਦਾ ਢੰਗ ਅਰਬੀਆਂ ਨੇ ਤਿੰਦਸਤਾਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪੂਰਬ
 ਦਾਸ਼ਿਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤਿੰਦਸੇ ਅਤੇ ਦਸਕਿਸ਼ਾਂ ਨਾਮ
 ਗਿਣਤੀ ਰਚੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਣਾਂ ਸਾਰੀ ਵਰਤੀਆਂ ਪੁਰ ਇਕ
 ਸਮਾਨ ਹਨ। ਅਤੇ ਤਿੰਦਸਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਪਾਤ ਦਿਤਾ ਰਖਣ ਨਾਲ ਥਾਂ ਸੁਫਲ ਵੀ ਮਿਲ
 ਸਕੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤਿੰਦਸੇ ਅਤੇ ਦਸਕਿਸ਼ਾਂ ਨਾਮ
 ਅੰਕ ਜਾਂ ਤਿੰਦਸੇ ਅਖਰਾਂ ਤੇ ਬਨਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਅਖਰ
 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਮਿਲਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ ਜਾਂ ਆਖੋ ਪੁਰਾਣੀ 'ਗੁਰਮੁਖੀ'
 ਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਰਕਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਦਸਿਆਂ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਮਾਨ ਦਿਤਾ
 ਬਾਗ਼ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਜੇਤਿਸ਼ ਦੀਆਂ
 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਿਤਾ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਰਾਮੀ ਦਿਤਾ ਵਰਤਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ
 ਹੈ, ਜਦ ਹਾਲੀ ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਂ ਦਿਖਾਨ ਨਵੀ ਬਿੰਦੁ ਜਾਂ ਸਿਫਰ ਦੀ
 ਕਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਗਿਣਤੀ ਦਸਤ ਤੇ ਰਕਮਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਈ
 ਜੋਗ ਕਈ ਢੰਗ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਕਪਾਤੀਆਂ
 ਬਨਾ ਰਖੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਕੰਧ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕਈ
 ਅੰਕਪਾਤੀ ਨਕਲ ਕਰ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ 'ਲਿਖਾਰੀ' ਨੂੰ
 ਉਸਦੀ ਸਮਝ ਆਈ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਾਨਪੁਰ) ਵਾਲੀ
 ਬੀੜ ਦਿਤਾ ਵੀ ਇਕ 'ਅੰਕਪਾਤੀ' ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਫਾਰਸੀ ਦਿਤਾ
 ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਿਤਾ 'ਅਬਜ਼ਾਰ' ਦਾ ਹਸਾਬ ਸੀ; ਜੇ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ
 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਲਿਖਣੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਜਾਇਜ਼ ਹੋਵੇ 'ਅਬਜ਼ਾਰ' ਦੇ ਹਸਾਬ ਨਾਲ

ਕਰ ਅਖਰ ਤੁਨੇਰੇ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਬਨਾਏ ਅਧਿਕ ਬਨਾਏ
 ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਓਹ ਜਨਮ ਦਰਤਾ ਸੀ। 'ਅਖਰ' ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ
 ਕਿਹਿਰੀ ਦਰਤਾਨਾ ਦੇ ^{ਬਾਈਸ} ਅਖਰਾਂ ਹੁੰ ਤਰੀਬ ਦਰ ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਰੇ ੪੦੦
 ਤਕ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਮਾਰਬੀ ਦੇ ਖਾਸ ਫੇ ਅਖਰਾਂ ਹੁੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੫੦੦ ਤੋਂ ੧੦੦੦
 ਤਕ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੁਲਾਨੀ ਤੇ ਰੋਮਨ ਦੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਜ
 ਗਿਣਤੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਰੋਮਨ ਨੌਗ ਪਹਿਲੇ ਠਾਰ ਮਾਰਦਾਂ ਜੋ ਠੰਢੇ
 ਹੁੰ ਬਹੀਸਾਂ ਜੀਕਾਂ ਨਾਜ ਦਰੇ ਸਨ, ਪੰਜ ਨਈ ਅਖਰ V; ਦਸ ਨਈ
 ਅਖਰ X, ਪੰਜਾਹ ਨਈ ਅਖਰ L, ਸੌ ਨਈ C; ਪੰਜ ਸੌ ਨਈ D ਅਤੇ
 ਹਜ਼ਾਰ ਨਈ M ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਖਰ ਇਹਨਾਂ ਰਕਮਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੇ
 ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਖਰ ਸਨ; ਜਿਵੇਂ ਅਜੀ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਰਕਮਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੇ
 ਨਈ ਅਖਰ ਪ, ਦ, ਫ, ਸ, ਪਸ, ਅਤੇ ਤ ਦਰਤ ਨਈਏ।

ਉਹ ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਰੰਗ ਰਕਮਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਨਾਦੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ
 ਤਕ ਕ੍ਰੀਬ ਕ੍ਰੀਬ ਉਤਰਿਆ ਸੀ, ਰੂਪੇਂ ਬੰਪਾਂ ਤੇ ਜੀਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਇਹ ਬਾਹਰੀ ਤੇਰੀ ਸਦੀ ਤਕ ਪੁਰਾਣੇ ਰੰਗ ਮੁਜਾਬੀ ਰਕਮਾਂ ਲਿਖੀਂਦੀਆਂ
 ਸਨ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਸਕੇ ਦੇਂਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਖਰ ਅਤੇ
 ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਸਕੇ ਦਿਸਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿੱਛੇ ਮਾਓਨ ਹੋਏ ਲਿਖਾਰੀਆਂ
 ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਸਤਕ ਨਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਬਾਤ ਹੁੰ ਨਾ ਸਮਝਦੇ
 ਅਖੀ ਬਾਏਂ ਅਖੀ ਮਾਰੇ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਇਹ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਨਕਸ਼ ਕਰਨ ਇਹ ਭੁਲਾਂ ਤੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ॥

(੯) ਉਹ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕ੍ਰੀਬਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਕ੍ਰੀਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਕਾਈਆਂ,
 ਦਹਾਈਆਂ, ਸੌ ਕਰੋੜ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦਸਤੇ ਚਿਨ੍ਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸਨ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ
 ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਨਾਏ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕ ਨਾਜ ਹੁੰ

ਕਰਮ ੯੯੯੯੯ ਤਕ ਦੀਆਂ ਕਰਮਾਂ ਨਿਖੀਆਂ ਜਾਮਕ ਦੀਆਂ
ਸਭਾ ਵਿਖੇ ਉਪਰ 'ਜਥੇ' ਕੋਲ ਮਾਰਿ ਨਿਖਦੇ ਤੇਨ ਤੇ ਜਥੇ ਵਿਖੇ
ਨਿਖਦੇ ਤੇਨੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾ-ਜੇਥਾਂ ਵਿਖੇ ਵੀ ਵਡੀਆਂ
ਕਰਮਾਂ ਨਿਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਅਧਾਤ ਜਦੀ ਜੇ ੪੩੫ ਨਿਖਦਾ
ਉਹ ਜੀ ਤਕ ਜੇ ਦੇ ਨਿਤ ਨਾਨ ਨਾਹ ਦਾ ਨਿਤ ਜੇ ਕੋਲੇ ਉਪਰੇ
ਪਿਛੇ ਵੀ ਦਾ ਨਿਤ ਤੇ ਕੋਰ ਪੰਜ ਦਾ ਨਿਤ ਬਾਹਰੇ ਸਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ:-

ਅਨੁ

੪੦੦, ੩੦, ੫

ਇਹ ਨਿਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸ, ਰ, ਲ ਤੇ ਪ ਤੇ ਬਲੇ ਉਪਰੇ ਹਨ॥

(੨) ਦੂਜਾ ਵੀਕਾ ਖਾਲੀ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਹਰਤਨ ਦਾ ਜੀ, ਜੇ ਖਾਸ ਖਾਸ
ਕਿਹੜੀ ਵਸਤੇ ਪੁਰਕ ਕੀਤੇ ਤੇ ਜਨ, ਮਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਨ 'ਬਿਰੀ'
(ਸਿਫਰ) ਤੇ ੧, ੨, ੩ ਤੇ ਜੇ ਕੀ ਤੇ ਜਨ, ਮਤੇ ੫੦, ੬੦ ਤੇ ੯੦
ਜਦੀ ਖਾਸ ਨਵੇਂ ਨਿਤ ਸਨ॥ ੧੫੩ ਨੂੰ ਉਪਰ ਨਿਠਾਂ ਵਿਖੇ ਨਿਖਦੇ ਸਨ:-

ਸ = ੧੦੦

੬ = ੫੦

੩ = ੩

(੩) ਏਸੇ ਦੂਜੇ ਵੀਕਾ ਤੇ ਅੰਕਾਂ ਤੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ (ਦਰ ਕਰਕੇ
ਕਰਮਾਂ ਨਿਖਦਾ ਦਾ ਵੀਕਾ ਨਿਰਲਿਖਾ। ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਤਰਤੀਬ ਉਚਰਤ ਹੋਈ
ਜੀ, ਇਕਾਈਆਂ ਖਬੇ, ਉਸੇ ਤੇ ਜੇ ਦਰ ਰਹਾਈਆਂ, ਮਤੇ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਤੀਬ
ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ। ਆਰਥ ਰੁੱਟ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਦਰ ਇਹ ਤਰਤੀਬ
ਉਚਰਕੇ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਜੇ ਹਰ, ਤੇ ਉਸੇ ਤੇ ਖਬੇ ਦਰ ਰਹਾਈਆਂ, ਸੰਕੇਤ
ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕਰੀ, ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਕਰਦੀ। ਆਪ ਜੋਰਾਂ ਵਿਖੇ ਇਹ ਨਹੀਂ

ਤਰਤੀਬ, ਜੋ ਹੁਣ ਦੀ ਕੁਰਬੀ ਹੈ ਕਿਤੇ ਬਤੀ ਮਾਰੀ ਪਰੀ ਦਿਲੁਸੀ ਦਿਲ
ਦਰਤੀਨ ਨਹੀ।

(੪) ਜੋਤਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਰਿਤਾਂ ਦਿਲ ਪਰ-ਰਹਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ
ਸਾਰੇ ਅੰਕ ਸਿਮਾਇਆਂ ਕਠਿਨਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ
ਕੋਝਤੀਆਂ ਨੇ ਕਿਤੇ ਜੀ ਅੰਕਾਂ ਨਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨਹੀ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਸੁਕਰ
ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਸਮਝ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਦਾ ਦਿਲ ਖਾਸ ਗਿਣਤੀ ਦਿਲ
ਤੁਰੀ ਤੁਰੇ, ਉਸ ਗਿਣਤੀ ਸਮਝੇ ਸੁਕਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਵ,
ਸਮੁੰਦ, ਦਰੁਹ, ਯੁਗ, ਕੋਈ ਤਰਿਕਾ ਸਮਝਾ, ਸਭ ਸਾਰ ਸਾਰ ਤੁਰੇ,
ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਭੀ ਸਫਲ ਸਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀ ਦਰਤੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਨ ਨਹੀ ਗੁਣ, ਕਾਨ, ਜੋਰ, ਕੁਦਰ, ਮਾਰਿ; ਪੰਜ ਨਹੀ
ਪਾਂਡਰ, ਤੁੱਛ, ਇੰਦ੍ਰੇ ਮਾਰਿ; ਛੇ ਸਮਝੇ (ਖਟ) ਰਸ, (ਖਟ) ਦਰੁਹ,
ਦਰੁਹ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੌਦ੍ਹ ਜਾਂ ਪੰਜਾਹ ਤਕ ਨਹੀ ਸ਼ਬਦ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਸਨ।
ਜੋ ਸੰਬਤ ੨੬੨ ਲਿਖਤਾ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਲਿਖਦੇ ਸਨ:-

‘ਗੁਣ-ਕਾ-ਦੁਸ਼ਮਿਤ’
੩ ੬ ੨

ਇਹ ਦੰਗ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਖਾਸੀ ਜੋਤਿਸ਼ *Astronomy* ਦੀਆਂ
ਰਿਤਾਂ ਦਿਲ ਦਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਕੁਝੇਂ ਬੁਨਕਸਾ ਦੇ ਕਈ ਹੁਣ ਤਕ
ਦਰਤਦੇ ਸਨ ਮਾਰੇ ਸਨ। ਪਿਆਰ ਕਰਨੇ ਕਿ ਦਿਕਾਈ ਦਾ ਅੰਕ ਖੰਬੇ
ਖਾਸੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਦਰਾਈ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਰ ਦਰ ਉਸਦੇ ਸੋਝੇ ਹਨ॥

(੫) ਹੁਣ ਦਿਲ ਸਮਝੀ ਸੱਸਤ ਲਿਖਤ ਨਹੀ ਤਿਨ ਸਫਲ
ਲਿਖਦੇ ਪਏ ਤੇ ਖਾਸੀ ਤਿਨ ਉਂਗਲ ਜਗਾ ਕਰ ਗਏ। ਜੋ ਦਿਲੁਨੂੰ
ਸੁਖਾਂ ਵਲ ਨਹੀ ਦਿਲ ਮਾਰੇ ਪਾਈ, (ਜਿਸਨੂੰ) ਪਹਿਲੀ ਖੜੀ

ਪਾਤਰੇ ਮਾਖਰਾਂ ਤੋਂ 'ਕੁਟਪਯ' ਘਟੇਗਨ) ਬਨਾਈ, ਜਿਸਦੀ ਮਰਦ
ਨਾਨ ਇਕ ਮਰਿ ਜਾਈ ਇਕ ਮਾਖਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ,
ਤੇ ਸਾਰੀ ਰਕਮ ਇਕੋ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਜਿਖੀ ਜਾ
ਸਕਦੀ ਸੀ। ਰਸ ਤਿੰਨ ਸਿਮਾਂ ਜਾਈ ਰਸ ਖਾਠੇ ਬਨਾਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਠੇਠਾਂ ਪਿੰਡੀ ਦੇ ਮਾਖਰ ਇਸਤਰਾਂ ਜਿਖ ਸਿੰਝੇ ਜਾਨ:-

੧	੨	੩	੪	੫	੬	੭	੮	੯	੦
ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ	ਚ	ਛ	ਜ	ਟ	ਠ
ੲ	ਠ	ਤ	ਢ	ੳ	ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ					
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ਸ਼	ਖ਼	ਸ	ਹ	ਛ=ੜ	

ਯੇਹਦੇ
ਇਸ ਮੁਜਬ ਰਕਮ ਜਿਖੀ ਜਾਏ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਮਾਖਰ ਤੋਂ ਇਕਾਈ,
ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦਹਾਈ, ਤੀਜੇ ਤੋਂ ਸੌਰਾ ਪੁਰਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਸਮਤਰਦ
ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਜਿਖਿਆ ਜਾਏਗਾ ਬਪਰ; ਪਰ ਅਰਬਦਲਾ ਜਗ੍ਹਾ ਬਨਾਨ
ਜਾਈ ਜਿਖਦੇ ਨਗੇ ਬਪਰ। ਮਦਗਸ ਅਗੇਤ ਇਕ ਇਕ ਸਿਖਾਣੁ ਮੀਰੋ ਤਿਰ
ਟੱਥ ਉਤੇ ਸੰਸਤ ਦੋਜੋਂ ਜਿਖਿਆ ਹੈ 'ਕੁਟਤਿ'। ਉਪਰਲੀ ਅੰਕ ਖਾਸੀ ਦੇ
ਦੇਖਣ ਤੋਂ 'ਤ' ਦੇ ੪, 'ੲ' ਦੇ ੪, ਅਤੇ 'ਤ' ਦੇ ੬ ਬਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾ ਤੇ
ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਸਿਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਦੇ ਰਸਤੂ ਮੁਜਬ ਪਾਤਰ ਇਕ ਰਖਿਆਂ
੪, ੪, ੬ ਬਨਾ ੧੬ ਅਰਬਾਤ ਚਾਰ, ਚਾਲੀ, ਤੇ ਛੇ ਸੀ। ਜੇ ਸੰਸਤ ਨਿਕਰਿਆ

* ਅਜਕਲ ਤੀ ਭੇਰ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਜਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਕ ਪਾਸੀਆਂ
ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ, ਤੇ ਤਿੰਨ ਸਿਮਾਂ ਦੀ ਮਾਖਰ ਜਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ *number* ਘਟਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਤੇ ਕਿ ਇਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਗਰਮਾਖੀ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਈਂ ਦੇਖੋਂ ਹੇਠ ਦਿਤਾ ਨਕਸ਼ਾ:—

ਵਿਕਸੰਬਾਦੇ	੩	ਗਰ	ਪੰਜ	ਛੇ	ਨਾਮ
੯	੨	੩	੪	੫	੬ (ਗਰਮਾਖੀ) ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰ
੧	੨	੩	੪	੫	੬ ਅੰਕ
੯	੮	੭	੬	੫	੪ ਗਰਮੀ ਅਖਰ

ਸਤੰ	ਅਠ	ਨੌ	ਸੁਨਾਮ*	ਨਾਮ
੭	੮ (t)	੯ (੮)	(ਗਿਨ੍ਹ)	(ਗਰਮਾਖੀ) ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰ
੭	੮	੯	੦	ਅੰਕ
ਸ	੮	੯	—	ਗਰਮੀ ਅਖਰ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਛੇ' ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਲਫਜ਼ 'ਥਟ' ਜਾਂ 'ਥਤ' ਤੇ, ਪਰ ਇਸ
ਜਾਂ ਅੰਕ 'ਥ' ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਛਾ' ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।
ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅਠ' ਦਾ ਇਰਸਾ 'ਅਸਟ' ਦੇ 'ਅ' ਜਾਂ 'ਅਠ' ਦੇ 'ਅ' ਤੋਂ
ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਛੇਕੜੇ ਅਖਰ '੮' ਤੋਂ, ਜੋ ਮੁਖਲਾ ਸੀ ਤੇ ਭੁਲੇਖੇ
ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਸੀ।

'ਨੌ' ਲਈ ਇਰਸਾ ਦੇ ਸਰਲ ਰੂਪ '੯' ਅਤੇ 'ਨ'। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਰਲਾਂ
ਜਾਂ ਗਿਨ੍ਹ ਗਰਮਾਖੀ ਦੇ '੯' ਅਤੇ 'ਨ' ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ। '੯' ਦੀ ਆਵਾਜ਼
ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਖਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ੇ 'ਨ' (ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਨਾਸਿਕ) ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ, ਯੇਥੇ ਤੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ '੯' (ਤਾਜ਼ ਦਾ ਅਨੁਨਾਸਿਕ) ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਰਮੀ ਵਿਚ 'ਨੌ' ਦਾ ਇਰਸਾ ਤੋਂ ਤਕਾਂ ਤੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ '੧'
ਨੂੰ ਪਾਸ ਪਾਉਂਦੇ '੧' ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਥੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪਾਸ ਮੁਕਾਬਲਾ
ਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗਰਮਾਖੀ' ਤੇ 'ਨੀਸਾਣਾਂ' ਵਿਚ ਵਧੇ
ਅਖਰ ੯, ੨, ੩, ੪, ੬, ੭, ੮, ੯ = ੯, ੨, ੩, ੪, ੬, ੭, ੮, ੯, ਸ,

ਸਤੰ	ਅੱਠ	ਨੌ	ਸ਼ੁਨ੍ਯ*	ਨਾਮ
੭	੮ (t)	੯ (੮)	(ਚਿਨ੍ਹ)	(ਗੁਰਮਤੀ) ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰ
੭	੮	੯ ੦ ੧	੦	ਅੰਕ
ਸ	੮	੯	—	ਗੁਰਮਤੀ ਅਖਰ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਛੇ' ਨਿਵੇਤੀ ਜਾਣੀ ਜਾਣਕਾਰ 'ਬਟ' ਜਾਂ 'ਬਤ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਜਾਂ ਅੰਕ 'ਬ' ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਵਾਂ 'ਛੇ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ।
 ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅੱਠ' ਦਾ ਇਰਸਾ 'ਅਸਟ' ਦੇ 'ਅ' ਜਾਂ 'ਅਠ' ਦੇ 'ਅ' ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ, ਸਗੋਂ ਛੇਕੜੇ ਅਖਰ '੮' ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਧਾਨਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸੇ ਤੋਂ ਖਾੜੀ ਸੀ।

'ਨੌ' ਜਾਣੀ ਇਰਸਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ '੯' ਅਤੇ 'ਨ'। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਚਿਨ੍ਹ ਗੁਰਮਤੀ ਦੇ '੯' ਅਤੇ 'ਨ' ਤੋਂ ਬਣੇ ਹਨ। '੯' ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਖਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਰਖੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੀ ਆਦਿ ਜਾਂ 'ਨ' (ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਨਾਸਿਕ) ਨਿਖੜੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ '੯' (ਤਾੜ ਦਾ ਅਨੁਨਾਸਿਕ) ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤੀ ਵਿਚ 'ਨੌ' ਦਾ ਇਰਸਾ ਤੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਿਖੜੇ ਹਨ, ਮਾਥਾਤ '੧' ਨੂੰ ਪਾਸਾ ਪਾਤਰੇ '੧' ਬਣਾਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਮੇਂ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪਾਸਾ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਪ ਦੇਖੋ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰ' ਤੇ 'ਨੀਸਾਹਾਂ' ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਅਖਰ ੮, ੮, ੩, ੮, ੬, ੭, ੮, ੯ ੦ ੧ (= ੮, ੮, ੩, ੮, ੬ ੦ ੬, ੮, ੮, ੮, ੯) ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਾਪ੍ਰਕਾਰ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹਨ॥

* ਗੁਰਮਤੀ ਵਿਚ ਸਿਫ਼ਰ ੦ ਦੇ ਰੂਪੀ ਅਰਥ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਦਾ, ਪਰ 'ਸ਼ੁਨ੍ਯ' ਨਾਮ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ ਇਕ ਖਾਸ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣਾਤ ਖਾੜੀ ਜਾਂ ਦਸ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਰਬੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦੀ ਹਿਲਾਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪਿ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪਿ ਦਾ ਨਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪੰਡਿਤ ਗੋਰੀ ਸੰਕਰ* ਦੀ ਉਸ
ਆਪਣੇ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪਿ ਸਾਗਰ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ
ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:-

“ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੇ ਅਖਰ ਦੇ ਵਲਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੇ
ਹੈਂ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬ ਸੇਂ ਬਹੁਤਾ ਮਹਾਨ ਹੀ
ਲਿਪਿ, ਜੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਸੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬੀ, ਅਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਪੁਸਤਕ ਲਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੀ ਹੁਈ ਏਕ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ ਸੇਂ
ਲਿਖੇ ਜਾਤੇ ਬੇ। ਮਹਾਨ ਹੀ ਲਿਪਿ ਅਪੁਰਾਣੇ ਸੇ ਉਸੇ
ਲਿਖਾਤਾ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਸਕਤਾ, ਇਸ ਲੀਏ ਗੁਰੂ
ਅੰਗਦ ਨੇ ਪਹਲ ਪੁਸਤਕ ਕੇ ਲੀਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ
ਕੀ ਲਿਪਿ ਸੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਬਣਾਈ। ਇਸੀ
ਲੀਏ ਇਸਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ॥”

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਉਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ* ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪਿਤਾਂ ਦੇ
ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬ ਸਿਆਹਣੇ ਸਜ਼ਾਨ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ

* ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਮੀਰਾਂਗਾਈ ਦੇ ਸਾਈ ਗਜਾਤ ਚੁੰਡੇਰੇ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੋਰੀ ਕੁਲ
ਉਸਦੀ ਮਾਂ 'ਮੋਹਤਰੀ ਜੀ' ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਮੋਹਤਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ
ਕਰਕੇ, ਮੀਰਾਂਗਾਈ ਬਾਬਤ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੁਜਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ
ਹੀ ਕਈ ਤਾਮੀਖੀ ਗਜਾਤ ਉਦੇਪੁਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਤਾਮੀਖ ਵਿਚ ਰਹੇ ਹਨ॥

੬੬ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੇ ਆਖਰ ਦੇ ਦਲਾਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੇ
 ਸਿੰ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬ ਸੇਂ ਬਹੁਤਾ ਸਭਾਜੀ
 ਲਿਪਿ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸੇਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਥੀ, ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
 ਪੁਸਤਕ ਲਗੀ ਸੇ ਮਿਲਤੀ ਹੁਈ ਏਕ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ ਸੇਂ
 ਲਿਖੇ ਜਾਤੇ ਥੇ। ਸਭਾਜੀ ਲਿਪਿ ਅਪਰੰਪਰ ਤੇ ਸੇ ਉਸੇ
 ਲਿਖਾਤਮਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਜਾਸਕਤਾ, ਇਸ ਲੀਏ ਗੁਰੂ
 ਅੰਗਦ ਨੇ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਕੇ ਲੀਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਕੀ ਲਿਪਿ ਸੇ ਦਰਸਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਬਣਾਈ। ਇਸੀ
 ਲੀਏ ਇਸਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ॥”

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਉਘੇ ਵਿਦਿਆਸਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ
 ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਆਣੇ ਸਨੌਨ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ

* ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੀਗੰਬਾਈ ਦੇ ਸਾਈ ਗਜਾਤ ਛੁੰਡੇ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੋਕੀ ਕੁਲ
 ਉਸਦੀ ਅੱਲ ‘ਸੋਹਣੀ ਜੀ’ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਸੋਹਣ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ
 ਕਰਕੇ, ਸ਼ੀਗੰਬਾਈ ਬਾਬਤ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਗੁਜਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਤੇ। ਓਹ
 ਭੀ ਕਈ ਤਾਰੀਖੀ ਗਜਾਤ ਉਦੇਪੁਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਿਚ ਚਠੇ ਹਨ॥

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਦਿ ਸਤਕਾਰ ਜੋਗ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਕੁਝ ਅਖਾਂ ਉਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਲਿਖੀ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਦਿਖ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਨ ਨੂੰ
 ਸ਼ੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ, ਗੁਰ ਮੰਗਿਦ ਜੀ ਨੇ (ਜਾਂ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
 ਨੇ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਾਂ ਦੇ ਬਨਾਨ ਦਿਖ ਕੁਝ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ
 ਨੇ ਲਿਖਾਂ ਦਿਖ ਅਰੁੰਨ ਜੀ ਰੁਜ ਪਈ ਇਕ ਬੇਬੁਤਯਾਰ ਗਲ ਨੂੰ, ਬਿਨਾਂ
 ਧੋਨ ਪਹੁੰਚਾ ਕੀਤੇ ਦੇ ਦੁਹਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਭੀ ਮਨ ਦੇ
 ਹਨ ਕਿ "ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਨਾਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੀ ਹੁਈ ਇਕ ਪਗਾਈ
 ਲਿਖੀ ਮੇਂ ਲਿਖੇ ਜਾਤੇ ਥੇ" ਅਰ ਕਿ ਇਹੀ "ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕੀ
 ਲਿਖੀ ਸੇ ਦਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਬਣਾਈ ਗਈ।" ਇਹ ਲਿਪਿ
 ਸਾਰਾ ਅਤੇ ਟਕਸੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਪੰਡਿਤ
 ਜੀ ਨੇ ਅੱਠ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਲ-ਬੀਰੁਨੀ ਦਾ ਜੋਖ ਭੀ, ਜੋ ਅਖਾਂ ਉਪਰ
 ਉਪ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚਾਰੇ ਭਾਟੀਯ ਅਰਥਾਤ ਭੁੱਈ ਗਲਪੁਤਾਂ
 ਦੇ ਦੇਸ ਦਿਖ ਜਾਂ ਕੌਰੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਅਪ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਤੇ
 ਸਿੰਧ ਦੇ ਉੜੀ ਹਿਸੇ ਦਿਖ ਇਕ ਲਿਪਿ 'ਅਰਧ ਨਾਗਰੀ' ਨਾਮਦਾਰੀ
 ਦੇ ਹੋਨ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ 'ਮਾਜਵ'
 ਜਾਂ ਉਜੌਨ ਦੇਸ ਦਿਖ ਪੁਰਲਿਤ ਲਿਪਿ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਨਾਗਰ' ਕਿਹਾ
 ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਨਾਮ ਬੀਰੁਨੀ ਨੇ ਵੀ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਪੀ,
 ਅਜਕਲ ਦੀ 'ਨਾਗਰੀ' ਜਾਂ 'ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਿਪਿ
 ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਭਿੰਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਰ, ਅਜਕਲ ਦੀ
 ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਵੱਖਰੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਇਕ
 ਅੰਕੌਰ ਦਿਖਾਨਾਂ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਾਂ ਨਾਲ,
 ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਾਹਨਾਂ ਦਿਖ ਪਖਾਂ ਪਰ ਉਕਰੇ

ਨੇਕਾਂ ਦਿਨ ਮੰਜਰ ਹਨ, ਸਿਜਰੇ ਦੇਖਕੇ ਇਸ ਬਾਤ ਪਰ ਸੁਰ
 ਰੀਤਾ ॥ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਦੀ ਬਨਾਈ ਲਿਖੀ ਏ। ਮੈਂ ਸਾਨੂੰ
 ਇਸ ਕਾਜ ਦੇ ਮੱਠ ਜੈਨ ਦਿਨ ਕੋਈ ਧੰਨੋਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ
 ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਇਕ ਕਿਤਾਬੀ ਲਿਖਿ
 ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਉਹੀ ਰਾਜੀਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਧੰਨੋਰ
 ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਲਿਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਉਤ
 ਦੇ ਪੁਰਾਣੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਉਥੇ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਿਖ ਮਸ਼ਿਕਾਂ
 (ਹੁਣ ਸਾਕਾ) ਤੇ 'ਰਾਕਸੀ' ਅਤੇ ਰਖਿਣ ਦਿਨ ਮਾਨਦੇ ਤੇ ਹੁਣ ਪੁਰਾਣੇ
 ਦਿਨ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਿ 'ਲਗਰ' ਦੇ ਦਿਨ ਦਿਗਾਏ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ
 ਪੁਰਾਣ-ਰਖਣੀ ਨਕਰ ਦਿਨ, ਉਹੀ ਸਿਖ ਦਿਨ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਿ 'ਉੱਚੀ'
 ਲਿਖੀ ਲਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਰਖਦੀ ਸੀ॥

ਹਿਰਾ ਲਮ ਦਾ ਸ਼੍ਰਾਵਣ। ਪੰਜਾਬ ਲਮ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰਬਰ
 ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਓਹਿਲਾ ॥ ਅਤੇ ਉਹੀ ਕੋਈ ਸਨ ੧੫੪੦ ਦੇ ਕ੍ਰੀਸਟ ਦਾ,
 ਜਾਂ ਧੰਨਤ ੧੬੪੦ ਦੇ ਦਸ਼ਮੇ। ਜੋ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ, ਧੰਨੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਦੀ ਲਿਖਿ ਦਾ ਲਮ 'ਪੰਜਾਬੀ' ਤਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ; ਅਤੇ ਨਾ ਸਾਧੇ
 ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਓਹ ਲਮ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ॥ ਜੀ! ਪੰਜਾਬ ਦੇ
 ਹਿਸਾਬਾਂ ਦੇ ਲਮ ਅੰਤ ਅੰਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਲਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਰਖਣੀ ਰਾਸਤਾਗਾਂ ਦੇ ਲਮਾਂ ਪੁਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਪੁਰਾਣਾ ਰਸਤਾ
 ਦੇਰਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਰਾਜ ਮਾਂਓਰਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜਕਲ ਦੀ ਕੁਝ ਲਮ
 ਬਜਾਤ, ਖਖਰਾਨ, ਦਿਗਾਇਤ, ਮਾਰਿ ਰਖੇ ਮਾਂਓਰੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਦਾ ਲਮ 'ਗੁਰੀਯ' ਸੀ। ਅਲ-ਬੀਰਨ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਲਮ
 ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆਂ ਉਪਰ ਛੱਡੇ ਹਨ

ਕਰਕੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਸੀ। ਉਹ ਨਾਮ ਹੁਣੇ ਉਚਰੀ ਥਾਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਹੋਕੇ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਮੰਗਤ ਜੀ ਦੇ, ਇਹ ਸਾਖਰ ਬਹਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿ ਕੁਰ ਹੁੰਦੀ, ਇਹਨਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਬਾਨ ਸਾਜੀ ਅਯੋ ਕਰਕੇ ਰਿਸਾਏ। ਅਜੀ ਇਹ ਲਾਗੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਾਕਟਰ ਸਾਰ. ਕੁਬਲਾ. ਕਾਇਰਲਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਤਾਜਪਾਲ ਦੇ ਚਲਿਏ ਤਾਇਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਬਾਬਤ ਕੀਤਾ ਸਾਖਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਪਣੀ ਰਿਤਾਬ "History of Indigenous Education in the Punjab" ਦੇ ਸਫੇ ੩੧-੩੨ ਪਰ ਲਿਖੇ

ਲਿਖੇ ਹਨ:-

"Gurmukhi, however, is not a name for a mere character, as is supposed both by the natives, including now even the Sikhs themselves, and by Europeans. Etymologically and historically it is the name of the language, which flowed from the mouth of the Guru Nanak, and although his sayings were committed subsequently to writing by Arjan, the characters, though not the name, existed before Nanak. For example at Athur, in the Ludhiana district, there is a mausoleum, so Sirdar

Atar Singh, the Chief of Bhadaur
tells me, on which there is an inscription
dated 50 years before the advent of Guru
Nanak, written in Characters which are
evidently the same as the present Gur-
mukhi, though the difference between
these and the earlier Sikh writings, and
between these writings and the present
Gurmukhi is somewhat greater."

ਜਿਸ ਜਿਖਿਤਰ ਜਿਕਰ ਉਪਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਮਤ ਦਿਕ੍ਰਮੀ
 ੧੪੭੬ (ਸਨ ਈਸਵੀ ੧੪੧੬) ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਸੀ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਕਤ
 ਦੇ ਸਕਤਰ ਸਕਤ ਉਦਿਆ ਸੀ।

ਸਕਤਰ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਸਥਿਤ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਪਿਛਾ ਸਕਤਰ ਤਿਹਰਾ
 ਸਕਤਰ ਦੇ ਨੇ ਸਕਤਰਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਥਿਤ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਕਤਰਾ ਉਦਿਆ
 ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਸਰੀ ਦਿਕ ਬਾਹਰੀ ਬਜ਼ੀ (suburb) ਸੀ।
 ਸਕਤਰ ਸਥਿਤ ਹੈ ਸਨ ੧੮੭੧ ਦਿਕ ਸਕਤਰ ਦੇ ਸੀ। ਇਹ ਸੇ ਸਕਤਰੀ
 ਵੇਸ਼ਾਨ ਦਿਕ ਇਸ ਸਕਤਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਕਤਰ ਪੁਰ ਦਿਕ ਸੇ ਸਕਤਰ
 ਸੀ। ਉਸਦਿਕ ਸੰਮਤ ੧੫੩੨ ਦੀ ਦਿਕ ਸੇ ਜਿਖਿਤਰ ਜਿਕਰ
 ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਥੇ ਸਕਤਰ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੇ ਸੇ ਉਤੇ ਜਿਖੀ ਉਸੇ ਨੂੰ
 ਸਿਖੀ, ਜੋ ਜਿਖਿਤਰ ਸਕਤਰ ਸਕਤਰ ਸਕਤਰ ਦੇ ^{ਸਕਤਰ} ~~ਸਕਤਰ~~ ਤੇ ਸਕਤਰ ਦੇ
 ਪਿਛੇ ਸਕਤਰੀ ਹੈ। ਸੇ ਸਕਤਰੀ ਦੀ ਸਨ ੧੮੭੧ ਦੀ ਸਿਖੇਰ ਦਿਕ
 ਉਸ ਸੇ ਸਕਤਰਾ, ਜਿਖਿਤਰ ਜਿਖੇ ਦੀ ਸਿਖੇਰ ਕੇ ਸਕਤਰ ਦਿਕ

23 :-

The following is an account taken from a Hindi (meaning Gurmukhi) paper by the late Sir Atar Singh, K.C.I.E., Chief of Bhadaur, of M. Athur, a village which lies a little north of Bhadaur, and 8 Cos south of Jagran (R.A.S. Bengal, 1871 Proceedings):—

"In old times, Athur was inhabited by Rajputs of the Bramara clan. Many of the inhabitants were killed when the Mohamaddans invaded the district, and many emigrated. Among the fugitives were also several families of Brahmans, and hence it is that certain clans, as for example the Kaligotra Brahmans of the hills of Chintpurni look upon Athur as their original domicile."

The Siridar then mentions several legends of Rai Firoz, under whom Athur flourished. His tomb still exists, and in one of its

* M. = Mauza

inscriptions the year 1532 Samvat is legible. The old tank called Ranigana near Athar is frequented by numerous pilgrims. People say that the ancient name of the place is Abhi-Chhatta, and that its ruler, Raja Budhamati, composed a work in Prakrit entitled 'Dharma Katha' which is still used by the Reja tribe (an ascetic sect of the Jains) in the District. In the 15th Chapter of this book, it is mentioned that a former prince of the city, named Kanak Ketur reigned at the time of Mahavira Swami the 24th incarnation of Buddha. Under him, Bhadaur and the adjoining village were the suburbs of Auer.

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬਿਸਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਨ ਨਦੀ ਦਿਹ ਰਸ ਨ ਕਰੀਓ ਕਿ ਓਥੇ ਦੇ ਸਾਹਬ
 ਹੁਣ ਹੀ ਪੁੰਦਰ ਰੂਪ ਦੇ ਭੁੱਟੀ ਰਸਪੁਤੀ ਹਨ, ਮਾਤੇ ਦਿਹ ਸਾਹ
 ਦਿਸਾਰਾ ਭੁੱਟੀ ਰਸਪੁਤਾਂ ਦਾ ਹੈ। 'ਮਾਜੀਫਰ' ਨਾਮ ਰਸਪੁਤੀ ਦਿ

* Auer ਸਾਹਬੀ ਨਾਮ ਸਾਹੁਰੂ ਨੂੰ ਸਾਹੁਰੂ ਪੁੰਨਾਮ ਬਿਸਾਹ ਸਾਹੁਰੂ।

ਇਹ ਸਾਹਿਬ ਪੁਗਾਏ 'ਲਗ' ਜਾਂ 'ਤਕਾ' ਜਾਂ 'ਰਕਾ' ਜਾਂ 'ਲੋਕਾਂ' ਰਾਸੀ।
 ਭੈਬੀਸਦਾਂ ਤੀਰਚੰਕਰ ਮਗਦੀਰ ^(ਤਕਾ) ਛੇਦੀਂ ਮਰੀ ਕਬਜ਼ ਮਧੀ
 ਦਿਰ ਤੇਇਆ 'ਤੇ; ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਤੇ ਤੀਰ ਪੰਤੀ ਦੁਕੇ ਦੁਕੇ ਸੀ।
 ਬਿਆਨ ਤੇ ਵਿਸਰਾ 'ਤੇ' ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਏਥੇ ਬੁਧ ਪਰਮਾ ਪਰਮਾ
 ਸੀ, ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਜੈਤੀ 'ਪੁਜਾਂ' ਰਾ ਪੁਰਾਣ ਦੁਪੀਰ ਤੇਇਆ।
 ਸਨਾ ਬੁਧਮਤੀ ਦੀ ਸਿਖੀ ਕਿਤਾਬ 'ਪਰਮ ਕਥਾ' ਅਤੇ ਤੋਰ
 ਪੁਸਤਕ ਜੈਤੀਆਂ ਤੇ ਮਿਸ਼ਨਾਰਨ* ਤਕ ਸਾਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ
 ਕਿ, ਉਹ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖਰਾਂ ਦਿਰ ਸਿਖੇ ਤੇਏਹਨ। ਜੇ 'ਪਰਮ ਕਥਾ'
 ਸਾਸੀ ਦੀ 'ਪੁਜਾਂ' ਧਾਮ ਸੰਜੋਰ 'ਤੇ, ਤਕ ਤੇਸਕਰਾ 'ਤੇ' ਕਿ ਤੋਰ
 ਪੁਸਤਕ ਤੀ ਤੇਹਾ ਖੰਗ।

ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਦੋ ਬਿਆਨ ਪੜ੍ਹਕੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ
 ਪੁਰਾਣ, ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕੌੜੇ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੁਕੇ ਸਾਖਰਾਂ
 ਦਿਰ ਅਜਿਹੀ ਪੁਗਾਈ ਸਿਖਿਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਖੀ ਦੇਖਦਾ।
 ਸਰਬ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸਤੋਰ ਦੁਕੇ ਪੁਗਾਏ ਤੇਰੇ ਸਨ, ਸਾਸ
 ਤਾਂ ਪਪਟ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬਿਆਨ ਸਾਜ਼ਮਾਈ ਜਾਈ ਮਾਨੂ
 ਪਹੁੰਚਾ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਰਸਮਬਰ ੧੬੬੬ ਦਿਰ, ਤੇ ਫੇਰ ਤਯਾਰ ਤੇਰੇ
 ਫਰਵਰੀ ੧੬੮੦ ਦਿਰ। ਰੋਸਰਾ ਸਿਆ, ਟੋਰਸਿਆ ਪੇਪਰ ਸਿਆ,
 ਅਤੇ ਸੁਪਰਨਹੰ ਭੰਟ ਸਾਰਕੋਜੋਰੀਕਰ ਤੀਪਾਰਟਮੇਂਟ ਤੇ
 ਰਸਮੀ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਡਿਕਰੀ ਤੇਸਰੀ ਸਿਆਜੀ ਜਾਈ, ਅਤੇ ਖੂਹ ਦਿਰ
 ਉਤਾਰਨ ਜਾਈ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦੁਕਰਾ ਸਾਖੀ ਸਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨੂੰ ਰਸਿਆ

* ਸਾਹਿਬ ਭਾਵਟਰ ਬਲਰਸੀ ਰਾਸ ਦਿਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਾ ਪਤਾ ਕਰ
 ਸਕਦੇ ਹੋਨ।

ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਖੁਹ ਦਿਓ ਜੱਗਾ ਜਿਹਾ ਬੇਖ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ
 ਦਿਓ ਹੈ, ਜੋ ਪੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਕੋਸ਼ਿਕਾ ਦਾ ਫੋਕਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਂ
 ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਤੇ ਲਿਖਿਤਾਂ ਸੀ ਡੀਆਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸਨ ਕਿਹਾ ਤਾਂ
 ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫੋਟੋ ਲਿਆ ਜਾਸਕਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਦੇਸ਼ਿਕਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ।
 ਲਿਖਿਤਾਂ ਪੁਰ ਤੇ ਸੀ ਪੈ ਪੈ ਕੇ ਰਬੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ
 ਨੇ ਪੌਰਾ ਪਾਇਤੋਂ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ
 ਉਥੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ਰਾਫ਼ ਨਾ ਮੁੜਿਆ। ਭੰਗੇ ਕੁਝਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦਿਕ
 ਲਿਖਿਤਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਾਏ ਨਕਲ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਉਹ ਦੋ ਨਵਿਸ਼ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਦਾਰ
 ਨਾਈਟਨਰ ਅਤੇ ਗਵਿਲ ਮੈਗਇਟੀ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਸਮਝਾਤ ਸੰਮਤ
 ੧੪੭੬ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫੩੨ ਦੇ ਤਾਂ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਉਹ ਕੋਈ ਸੱਤ ਕੁ
 ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੬੪੪ ਤਕ ਦੇ ^{ਦਿਹਾਜ਼ੇ ਦੇ} ਨਕਲ ਕਰ ਚੁੱਕੇ; ਇਹ
 ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਪਸੰਦ ਦਿਓ ਦਿੱਤੇ ਹਨ॥

ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਨੇ ਜੀ
 ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫੪੭ (ਸਨ ੧੪੬੦); ਸੰਮਤ ੧੫੫੪ (ਸਨ ੧੪੬੭);
 ਸੰਮਤ ੧੫੫੮ (ਸਨ ੧੫੦੧), ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫੭੩ (ਸਨ ੧੫੧੬) ਸਭ ਉਹਨਾਂ ਦੇ
 ਜੀਵਨ ਦਿਨ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਿਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫੭੬ ਦਿਓ ਸੁਲਤਾਨ
 ਖ਼ਾਨ ਸੇਫੀ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੋ ਛਾਈ ਦੋ ਮੇਰੀਘਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉਦਾਸ
 ਪਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਨਵਿਸ਼ਤਾ ਸੰਮਤ ੧੬੪੪ ਮਿਲੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ,
 ਇਹ ਭੀ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਕੁਝ ਨਾਜ਼ੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਦੇ ਬੀੜ
 ਬੜੀ ਸੰਮਤ ੧੬੪੮ ਦਿਓ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਸਕਬਰ ਉਸਦੇ (ਸਨ ੧੫੮੭) ਜਨਮ
 ਤੇ ਗਿੰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਗਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦਿੱਤੇ ਨਵਿਸ਼ਤਿਆਂ

ਦਿਨ

(ਦਿਨ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ੪/੫/੧੧) ਤੇ ਦਿਨਾਂ ਸਮੇਤਾਂ ਦਿਨ ੨੫੩੪੩

ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ੫॥

ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ੧੪੭੬
 ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ੧੪੭੬

Plate XVIII

ਪਾ ਕੇ ੧੪੭੬ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ੧੪੭੬
 ਜਵਾਨ ਚਰ ਛਰੀ ਲਿਖਿ ਦਿਨ ੨੫੩੪੩ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ

ਅਧਿਕਾਰ ਸਿਨ੍ਹ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ੨੫੩੪੩ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਤਾਂ ੧੪੭੬

ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ

* 'ਦੁਨੀ ਗਏ' ਸਮੇਤਾਂ ਸਮੇਤਾਂ ਸਮੇਤਾਂ

ਦਿਹ

ਇਕ ਕਿਸੇ ਮੁਸਜਾਨ ਦਾ ॥ ਜੋ ਦਿਹਾਂ ਮਾਖਰਾਂ ਦਿਹ ਰਸਤਖਤ
 ਰਸਤਾ ॥ ਸਾਏ ਮੁਸਜਾਨ ਤੇ ਕਾਪ ਦਾ ਹਮ ਆਇਓਂ ਦਾ ॥

ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ ਤੋਰ ਕੀ ਮਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀ ਤਿਆ. ਸੰਸਤ ੧੪੭੬
 ਤੇ ੧੫੩੨ ਦੇ, ਤੇ ਸਾਇਰ ਉਸਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਕੀ ਕੋਈ ਨਤ ਘੋਲੇ,
 ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਤਨਬ ਨਈ ਦਿਹ ਸਤ ਬਹੁਤੇ ਮਨ। ਇਕ ਥਾਂ ਅਰਬੀ
 ਜਵਾਨ ਦਿਹ ਇਕ ਹੁਬਾਲੀ ਨਿਖੀ ਸੀ। ਤੋਰ ਥਾਂ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਬੰਤ
 ਆਇ ਮਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਹੋਂ ਇਕ ਦਾ ਮਨ ਸੀ।

نوشته بجا من شیان و اور

ਇਕ ਰਸਤਖਤ ਮਨ ੧੩੧੨ ਹਿਜਰੀ ਦਾ ਵੀ ਸੀ। ਤੋਰ ਥਾਂ ਫਾਰਸੀ
 ਮਾਖਰਾਂ ਦਿਹ ਖਾਨੇ ਬਨਾਕੇ ਜੰਤ ਦਿਤੇ ਮਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਹ ਤੋਰ ਸਿਆ
 ਵੀ ਥਾਂ ਮਾਖਰ ਭਰੇ ਮਨ।

ਦਿਹਾਂ ਸੰਸਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਠੀਕ ਸੈਦਿਹ ਦਿਹ ਸਮਝਨ ਲਈ
 ਇਹ ਰਸਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਠੂਰ (ਜਾਂ ਹਠੂਰ ਸੀਫ਼) ਮੰਤੂ ਹਾਜ਼ਪੁਤਾਂ ਦਾ
 ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਸਜਾਨ ਤੋਂ ਗਏ ਹਨ। ਮੰਤੂ ਹਾਜ਼ਪੁਤ ਭਰੀਆਂ ਦੇ ਇਕ
 ਵਸ ਜਾਂ ਕੁਲ ਦਾ ਹਾਸ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਥੇ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਤਦੋਂ ਗਦਿ ਅਮਰਨਾ
 ਥਾਂ ਮਾਨਕ ਵ ਜਿਸੀਦਾ ਸੀ। ਅਠੂਰ ਦੇ ਦਿਹਾਂ ਹਾਜ਼ਪੁਤਾਂ ਦੇ ਮਿਹਾਸੀ
 ਸੀਆਂ ਹੁਸੈਨ ਬਖਸ਼ ਤੋਂ, ਜੋ ਰੰਗਾ ਖ਼ਾਨਾ ਸੁਖਸ ਸੀ, ਅਤੇ ਗਦਿ ਅਮਰਨਾ
 ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬੇਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹਾਜ਼ਪੁਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਕਿ ਦਿਹਾਂ ਦਾ
 ਮੈਸਿਏ-ਆਲਾ ਦੀਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਤੁਹਾਨਕ ਦੇ ਸੁਰੂ ਅਹਿਰ ਦਿਹ ਅਠੂਰ
 ਮਾਇਆ। ਉਸਦੀ ਸੋਚਾਕ ਦਿਹ ਗਏ ਰਨਾਂ (ਗਏ ਰਸਤਖਤ) ਮੈਦਿਆ।
 ਇਸ ਸਹਿਤਰ ਦਿਹ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਮਨ। ਗਏ ਰਨਾਂ ਦਾ ਬੇਰਾ ਗਏ

* 'ਰੁਲੂ ਗਏ' ਮਾਮ ਨਾਮ ਤੁਰਾ ਸੀ।

ਕਮਾਨੁਰੀਨ*, ਅਤੇ ਗਾਇ ਕਮਾਨੁਰੀਨ ਦਾ ਬੋਟਾ ਗਾਏ ਪਰੋਕ (ਗਾਏ ਫੀਰੋਕ)
 ਸੀ। ਗਾਏ ਫੀਰੋਕ, ਗਾਏ ਕਲੁਭੇ, ਗਾਏ ਸਾਰੰਗ ਇਕ ਵਕਤ ਤੇਏ ਤਨੁ
 ਅਰਥਾਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ। ਗਾਇ ਫੀਰੋਕ ਬਹੁ ਜਬਰਦਸਤ ਜਿਗੀਫਿੰਗ ਸੀ।
 ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਅਨੁਰ ਦਿਖ ਇਹਨਾਂ ਜੋਕਾਂ ਚਈ ਇਕ
 ਰਸਮਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਜੋਕ ਤੇ ਗਿਰਾਨਿਯਾ ਦੇ ਜੋਕ ਬਹੀ ਇ ਜੱਤ
 ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਜ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਮਕਬਰਾ ਦੇ ਮਨਜ਼ਰਾ ਤੇਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ
 ਉਤੇ ਦੱਗ ਗੁੰਬਰ ਸੀ, ਜੋ ਸਿਖ ਮਿਸਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਤੇਯਾਂ ਮਾਰਕੇ
 ਗਿਰਾਨਿਤਾ (ਗਾਇਕ ਬਾਬਾ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੇਦੀ ਨੇ)

ਗਾਏ ਦੱਗਾ ਦੀ ਭੈਣ 'ਬੀਬੀ ਦੱਗੀ' ਸੀ, ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ
 ਬਹੁ ਚੌੜਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ 'ਬੀਬੀ ਦੱਗੀ' ਨੇ ਨਿਰਮਾਣਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ
 ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਥਰ ਨੇਕੇ ਤੇਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕੁਝ ਕਤਬੇ ਉਕਰੇ ਸਨ, ਜੋ
 ਪੜ੍ਹੇ ਠੀਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਪਥਰ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਜ ਤੇਯਾਂ ਡਿਗਦੇ
 ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਫੁਜਾ ਜੋ ਉਪਰ ਵਾਰ ਹੈ, ਉਸਤੇ ਅਰਬੀ ਹਰਫਾਂ ਦਿਖ
 ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਇਬਾਰਤ ਦਿਖ ਮੁਹਸਤ ਦਾ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੧੦੪੦ ਲਿਖਿਆ
 ਹੈ। ਸਨ ੧੦੪੦ ਹਿਜਰੀ, ਮੁਤਾਬਕ ਸਨ ਈਸਵੀ ੧੬੩੦-੩੧ ਦੇ ਬਨਰਾ
 ਹੈ, ਜਦ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੂੰ ਬਾਰਸਾਤ ਬੇਨ ਤਿਨ ਕੁਝ ਵੇ ਤੇਏ ਸਨ।

XVII
 ਮਕਬਰੇ ਦਾ ਪਲਾਨ ਸਮੇਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵੇਖਾਂ ਖੜੀਆਂ ਹਨ। ਉਪਰ
 ਡੁਬਿ ਭਾਗ ਗੁੰਬਰ ਤੇਰਾ ਸੀ, ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੇ ਫੁਰ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਚੌੜੀਆਂ ਹਨ।
 ਰਖਵੇਂ ਇਕ ਖੁਸ਼ਾ ਮਹਿਤਾਬਰਾ ਰਹ ਹੈ। ਉਤ ਦੀ ਵੇਖ ਦਿਖ ਖੜੀਆਂ

* ਕੰਥ ਮਹਿਤਾਬ ਦਿਖ ਜੋ ਇਕ ਪੁਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: 'ਗਾਏ ਕਮਾਨੁਰੀ ਮੰਜਰੀ
 (ਮੰਜਰੀ) ਦੀ ਪੁਨੀ ਗਾਨਾਂ, 60 ਦਿੱਤ ਕਮਾਨੁਰੀਨ ਸੀ।

† ਗਾਏ ਸਾਰੰਗ ਖਾਂ ਨੇ ਮਕਬਰੇ ਦਿਖ ਖਾਂ ਤੋਂ ਦੀਵਾਨਾ ਦਾ ਦਿਖਾ ਕਾ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ

XIX

PLAN OF the tomb
of Rae Feroze

of Rae Feroze
ਮਰਦੇ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਰਦੇ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਤੇ ਵਿਖੇ ਮਰਦੇ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ

ਪੰਜੀਆਂ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ

ਮਰਦੇ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ
ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ, ਪੰਜੀਆਂ

ਕਮਾਲੁਰੀਨ*, ਅਤੇ ਗਦਿ

ਸੀ। ਗਦੇ ਫੀਰੋਜ਼, ਗਦੇ

ਅਰਥਾਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ।

ਉਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮਕਬਰਾ

ਰਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ

ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਜ਼ ਦੇਖਦੇ

ਓਥੇ ਦੱਸ ਗੁੰਬਰ ਸੀ, ਜੋ

ਗਿਰਾਫਿਤਾ (ਗਦਿਰ ਬ)

ਗਦੇ ਦੱਸਾ ਦੀ ਭੈ

ਬਨ ਭੈਰਾ ਖੂ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ

ਮੰਦਰ ਦੇ ਪਥਰ ਲਗੇ

ਪੜ੍ਹੇ ਠੀਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ

ਰਬਿਅਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਫੁਲ

ਅਤੇ ਮਾਰਬੀ ਇਕਾਰਤ ਵਿ

ਹੈ। ਸਨ ੧੦੪੦ ਹਿਜਰ

ਹੈ, ਜਦ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੂੰ

ਮਕਬਰੇ ਦਾ ਪਲ

ਭੁੰਕਿ ਭਰਾ ਗੁੰਬਰ ਹੋਰ

ਰਖਵੇਂ ਇਕ ਖਾਨਾ

ਸਮਰਤ ਕੀ ੭੦ HADP
ਗੁੰਬਰ ੨੦੦੦ ੭੦

XVIII

* ਕੁੰਬ ਪਾਠਿਬ ਵਿਚ ਜੋ ਇਕ ਪੁਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: ਗਦੇ ਕਮਾਲੁਰੀ ਮੰਦਰੀ

(ਮੰਦਰੀਨ) ਦੀ ਪੁਨੀ ਗੁੰਬਰ, 60 ਇੰਚ ਕਮਾਲੁਰੀਨ ਸੀ।

ਗਦੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੇ ਮਕਬਰੇ ਵਿਚ ਖਾਨੇ ਕੰ ਦੀਖਾਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ

ਉਪਰ ਜਾਨੂੰ ਮਨ, ਪੰਨੀਆਂ ਦਾ ਉਪਰ ਹਿਸਾ ਸਿਰਿਸਿਸਾ ਤੇ
 ਕਈ ਰਸਤਖਤੁ ਜੋ ^{ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ} ਕੀਤਾ ਤੇ ਮਨ, ਰਬ ਗਏ ਹਨ। ਪਛਮ ਦੀ ਕੰਧ ਦਿਨ
 ਕਿਥਨਾ ਮਹਿਰਾਬ ਤੇ। ਰਹੁਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦਿਨ ਇਕ ਤੋਰ
 ਖੁਸ਼ਾ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਕ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਕਸੇਰੇ ਹੁੰ ਰਸਤਾ ਤੇ,
 ਇਸ ਰਾਜਾ ਦਿਨ ਪਾਰ ਦੀਆਂ ਗੋਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ।
 ਮਕਬਰੇ ਦਾ ਸਿਹਨ ਰੋਸਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਰਾਇ ਫੀਰੋਜ਼ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤੋਰ
 ਦੀ ਕਬਰ ਤੇ। ਜਿਥਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇਹਾ ਖੁਸ਼ੇ ਰਹਾਂ ਦਿਨ, ਪੰਨੀਆਂ
 ਦੀ ਕੰਧਾਂ ਪੁਰ, ਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਮਹਿਰਾਬ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦਿਨ ਦੀ ਮਨ।
 ਜਿਥਨਾਂ ਕੀਤਾ ਹਨ? ਜੋ ਲੋਕੀ ਮਕਬਰੇ ਹੁੰ ਦੇਖਣ ਅੰਓਰੇ ਹੋ ਹਨ
 ਓਹ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਤੇ ਸੰਸਤ ਜਿਥਨਾਂ ਹੋ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪਿਓਰਾ
 ਨਾਮ ^{ਜੋਤ} ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਮ ਤੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਕਰ ਆਪ ਜੋਕਾਂ ਦਿਨ
 ਭੇਡਗਾਨ ਹੋਈ ਹੈ॥

ਪਗੜਾ ਚਿਰਾਗ ਦਾ ਸਹਿਰ ਤੋਂ ਕਰਕੇ ਚਿਰ ਦੁਪਹੀ ਖੜੀਆਂ
 (ਮਕਬਰੇ ਜਾਤੀ ਦੇ) ਦਰੀਆ ਦੀ ਦੋਹਾਂ ਤੀ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਇਕ ਸਿਰਧ ਬੁਝਾਣ
 ਲਛਮਨ ਰਾਮ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਿਨ ਮਕਬਰੇ ਦੀਆਂ
 ਕੰਧਾਂ ਪੁਰ ਜਿਥਨਾਂ ਜਾਂ ਰਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ ਹੁੰ 'ਭਰਛਰੀ' ਜਾਂ
 'ਬਰਛਰੀ' ਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਤੀ ਕਿ ਇਹ ਅਖਰ ਨੇੜੇ ਦੇ
 ਸਾਥੇ ਤਕ ਉਥੇ ਦਿਨ ਬੁਝੀਆਂ ਤੇ ਪਟਛਰੀ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦਿਨ

* ਰਾਮ ਦੇ ਬਰਬਾਦ ਦਿਨ ਓਲੇ ਜਾਨ ਪਿਛੋਂ ਹਰ ਰਾਜਾ ਰਸਰਬ ਕਾਮ ਦਿਨ
 ਮਕਬਰੇ ਤੇ, ਅਤੇ ਭਰਤ ਹੁੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜਕਿਓ ਬੁਝਾਣ ਨਈ ਦੁਤ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ, ^{ਪਗੜਾ} ਜੋ ਕਸਤੂਰੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਰਖੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਤਨਾਮ ਪਾਠ ਕਰਕੇ
 ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਰਾਜਪਾਲੀ ਹੋਈ ਸੀ॥ ਪਿਛੋਂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ

ਵਰਤੀਂਦੇ ਰੁੱਤੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਆਖਰਾਂ
 ਦੇ ਜਾਹਨ ਵਾਲਾ ਹੁਣ ਇਕੋ ਸੁਖਮ ਪੰਡਿਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦਾ ਚਰਚਾ
 ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ ਰਾਮ ਤੇ ਜੋ ਕਲਪਨਾ ਦਿਖ ਜਾ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੰਡਿਤ
 ਸੁੰਦਰ ਰਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਕੁਲਖੌਂ ਰੂਹਨ ਦਾ ਹੀ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕੁਝ
 ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ। ਹੁਣ ਤਕ ਮਰਚੁਰਾ ਤੁੰਦੇਗਾ॥ 'ਭਟਕੀ', ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਆਖਰਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੁਕਾਮੀ ਨਾਮ ਹੈ।
 ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੀ ਆਖਰ ਜੋ ਮੈਂ ਹੁੰ ਦੇਖੇ ਮਿਲੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ
 ਇਕ ਖੂਹ ਪਟਹੇ ਸਨ, ਤਦ ਤੇਠਾਂ ਵੀਹ ਪੰਜੀ ਹਥ ਜਾਕੇ ਆਖਰ ਦੇ
 ਦੋ ਨਿੱਕੇ ਮਿੱਠੇ ਜੋ ਹੁ-ਬ-ਹੁ ਸੁਕਰਦੇ ਜਾਂ *sthy phallie* ਸਨ
 ਨਿੱਕੇ ਚੌਰੂ ਹਥ ਚੰਬੇ ਸਨ। (ਦੇਖੋ ਉਪਰ ਪੇਛੇ ੧੫ ਪਰ ਦੁਰੋਲਟ)

ਇਸ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਾਇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਕਿਸੇ
 ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਚੀ, ਕਿ ਨਾਗਰੀ, ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਲ ਕੋਈ ਜੇਬ ਜਾਂ
 ਕੁਝ ਚੁੱਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁੰ ਉਸਦੀ ਆਖਰ ਨਹੀਂ। ਆਰਕੇਸ਼ੋਰੀ ਕਲ
 ਸਰਦੇ ਵੀਆਂ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਜੋ ਨਰਨ ਕਲਿਯਮ ਦੇ ਵੇਰੇ ਤੋਂ ਚੰਕੇ
 ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ ਫੌਜ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਜਿਲਿਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਸ਼ਟਿ ਕਦ
 ਗੁਜ਼ਰੀਆਰ ਹੀ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਕਟਾਸਗਜ਼, ਤੇ ਜੋਗੀ ਦਿਲੇ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ
 ਦਿਲ 'ਸਾਰਦਾ' ਆਖਰਾਂ ਦਿਲ ਕੁਝ ਪੁੰਗਾ ਦੇ ਜੇਬ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ
 ਦੇ ਆਰਿਠ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨਰੇਂਜ *salt range* ਪਰ

ਮਰਗਾਂ ਦੀ ਗਲਪਾਨੀ ਬਨੀ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ 'ਮਰਦੇਸ' ਤੀ ਸੀ, ਜੋ
 ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ: 'ਮਰਦੇਸ' ਹਮੇਰੇ ਜੇ ਆਏ। ਅਖਿਤ ਸਰ
 ਭਾਰੀ ਸਾਨੇ ਦੇ ਟੋਭੇ ਪਾਸ ਇਕ ਕੁਝ ਮਰਗਾਂ ਹੀ ਹੈ॥

XXX

(1) ਮੇਰੇ ਦੇ ਖੰਡਕਤ ਤੇ
ਨਿਕਲੀਆ ਮਖਰਾਂ ਦਾ ਲੀਆਂ
ਇਹਾਂ

(2) ਹਾਨਾ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਸਿੱਕਾ
ਮਲਤਾਨ ਤੇ।

ਮੇਰੇ ਦੇ ਨਾਲ
ਕਾਤ ਤੇ ਕੁਝ
ਦੀ ਗੰਠ।

coldest
Original
contact

than the
It was

India, that he
as a monastery
might, be
Sanskrit

ਮੇਰੇ ਦੇ ਸਿਖੀਆਂ
ਤੇ ਕੀਤਾ ਤੇ, ਮੇਰੇ
ਨਾਲ ਪਤਾ ਤੇ, ਅਤੇ
ਮੇਰੇ ਦੇ ਤੇ ਸਿਰ
ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਖਤਮਤਾਂ
ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਸਿਖੀਆਂ
ਮੇਰੇ ਦੇ ਤੇ ਸੀ, ਓਹ ਬੰਦ
ਮੇਰੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ

ਮੇਰੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ

ਇਸ ਇਕ ਦਾ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ
 ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਨਾਗਰੀ, ਜਿਥੇ ਆਰਥਿਕ, ਜਿਥੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ
 ਕੁਝ ਭਾਵੇਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੀ ਖਾਸ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
 ਸਾਰੇ ਵੀਆਂ ਵਿਖੇ ਇਹੀ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ
 ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ ਦੇਖੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਦੇ
 ਗੰਨੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤੇ ਜੇਕੀ ਇਸ ਦੇ
 ਇਸ 'ਸਾਰਣ' ਅਖ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇਖੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਸਾਰਣ
 ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸਾਰਣ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ

ਮਰਗਾਂ ਦੀ ਗਜ਼ਪ ਜੀ ਕੁਈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪਾਸਾਹੁ ਰਾਖ 'ਮਰਗ' ਦੇਖ 'ਤੇ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਵੇ ਹਨ: ਮਰਗ ਦੇਖ 'ਮਰਗ' ਦੇਖ 'ਤੇ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਦੇਖੇ ਪਾਸ ਇਕ ਛੁਰਾ ਮਰਗਾਂ ਕੁੀ ਹੈ॥

ਦਰੀਆਂ ਰਹੇ

ਦੇ ਜਾਹਨ ਵਾਜ

ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ

ਸੁੰਦਰ ਰਾਮ ਰਾ

ਪਤਾ ਨਾ ਕਹਿ

ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ

ਇਕ ਹੋ

ਇਕ ਖੂਹ ਪਰ ਹੋ ਜਾਨ

ਦੇ ਲਿਖ ਮਿਲੇ

ਲਿਖ ਭੇਡ ਕੁ ਰਾਜ

ਇਸ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਸਿ

ਹੋਰ ਜਗਤ ਚਰ

ਕਤਬਾ ਤੇ ਤਾਂ

ਸਰਦੇ ਦੀਆਂ

ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ

ਗਜ਼ੀਆਰ ਭੀ

ਦਿਖ 'ਸਾਰਦਾ' ਸਾਂ

ਦੇ ਮਾਰਿਨ ਤੋਂ ਕੁ

ਸਰਗਾਂ ਦੀ ਗਜ਼ਪਾ

ਗੁਰੂ ਮੋਰਿਹਿ ਸਿੰਘ

ਗੁਰੀ ਸਾਜ ਦੇ ਟੇਭੇ

(੨) ੧

XX

ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਲਿਖਤ ਸਾਹਿਬ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ੧ ਦਿਨ ਕੁਝ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ। ਮੌਰੋਰ ਦੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟੇ ਕੀਤੇ ਕਿ ਮਹਲ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਦੁਹੀਆਂ ਤੇ ਖਾਸ ਸ਼ਰਫ਼ ਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਪਥਰ ਦਿਨ ਕੁਝ ਹਲਾਤ ਇਹਨਾਂ ਪੁਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਮਾਥਰ 'ਗੁਪਤ ਲਿਪਿ' ਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਥਰ ਤੋਂ ਵੇਰਾ ਹੋਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਥਰ ਨੰ. ੨੨ ਦਿਨ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨ ਪੁਰ ਦੇ ਮਾਥਰ ਦਿਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਿਲ ੨ ਦਿਨ ਇਹਨਾਂ ਮਾਥਰਾਂ ਬਾਬਤ ਇਕ ਹੋਰ ਮਾਥਰ-ਕੋਲੋਲੀਕਰ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ ਬਲਾਜਾ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਉੱਤਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਤੇਹਰੀ ਸਰੀ ਦੀਪਦੀ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਸ਼ਰਫ਼ਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਮੁਕਬਲਿਆਂ ਦਿਨ ਉਹੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਥਰਾਂ ਦਿਨ ਲੇਖ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ ਮਾਥਰ ਮਾਥੀ ਉਪਰ ਪਥਰ ਨੰ. ੧੫ ਦਿਨ ਦੇ ਮਾਥਰ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਥਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੀ ਹਨ, ਕੋਈ ਮੁਸਲਿਮ ਕਰਕ ਨਹੀਂ।

ਡਾ. ਸ਼ੀਨ (Dr. Hsien) ਭੀਨੀ ਬੋਧ ਜਾਦੀ ਰਖਤ ਸ਼ਰਫ਼ਾ ਸਨ ੧੦੧ ਦੀਪਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਹਾਲਾਤ ਦਿਨ ਮਾਥਰਾਂ ਸੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਪਰਮ ਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਭੀਨੀ ਲੇਖੇ। ਉਹਨੇ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਦੇ ਮਾਥਰਾਂ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਜੋ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਦਿਨ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨੇ ਨੌਰ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਦਿਨ ਜੀ ਪਥਰੇ ਸਨ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੁਹੀਆਂ ਜੀ ਉਹਨੇ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਸ਼ਰਫ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਾਥਰੀ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਮੇਰਾ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਮਾਥਰਾਂ ਉਹਨੇ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕੁਝ ਪੁਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀਆਂ, ਜਾਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਕੁਝ ਪਰਮ ਰਾ ਕੁਝ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਪੁਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਾਂ ਕਾਂ ਦੁਹੀਆਂ ਦਿਨਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਹਾਲਾਂ ਉਹਨੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

"Dr. Hsien notes that in Shen-shen, a

Central Asia kingdom, with her Buddhist King, Buddhism was studied in the Original Sanskrit. He traversed North India without succeeding in his quest of books, for there the teaching was transmitted orally. It was not until he reached Central India, that he found what he wanted. There is a monastery of the Mahayan school of thought, he settled down for three years to study Sanskrit and copy out the books.

ਇਹ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਦੀ ਦੇ ਪੁਰ ਹਿਰ। ਪਿਛੋਂ
 ਹੁਣ ਚੋਰ ਆਏ ਸਤੇ ਜੋਹੇ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਸਿਰ, ਉਹ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਦਿਨ ਤਬਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਸਿਰਿ ਗੁਰ
 ਪਰਸੁ ਉਤੇ ਗਈ ਤੇਠਾਂ ਪਿਰਤ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਅਰਿਸਨਾਂ ਦੀਆਂ
 ਰਿਝਾਨਾਂ ਸਹੇਰੇ ਬਣਾ ਖਸ ਭੀਰਾ ਜੀ। ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ
 ਦੇ ਆਉਣ ਤਕ ਅਸਰ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ॥
 ਮੰਸਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ etc etc

~~ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਸਥਾਨ ਬਣੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਲੀਆਂ
 ਸਰਬਰਿਗਾਂ ਦਿਨ ਚਿਰੀ ਜਾਂ ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਦਿਨ ਜੇਥ ਕਿਥੇ ਹੋ
 ਜਾਏ। ਉਹ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਰ ਸਾਰੀ ਉਪਰ ਖਸੇਟ ਨਾਂ ਵਪ ਦਿਨ
 ਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਹ ਅਖਰ ਗੁਰਮਤੀ ਨਾ ਜਾ ਬਹੁਤ ਸਿਰ ਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ
 ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ।~~ ~~Read here & on affixes etc~~

ਮੰਸਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਰਾਂ ਦਿਨ ਸਿਖੀਆਂ
 ਤੇਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪੰਛਿਤ ਕੋਈ ਅੰਕਰ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੰਨੂੰ
 ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਇਕੇ ਜੀ ਜਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਪਰ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ
 ਨਾ ਮੰਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਦੇਖੀ ਸੁਣੀ ਜੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਦਿਨੇ ਸਿਰ
 ਦੀਆਂ ਸਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਮੰਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ
 ਦੇ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਮੰਸਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸਿਖੀਆਂ
 ਸਾਰ ਜੋਗੀ ਨਾਥਾਂ ਦੀ ਸਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਿਨ ਉਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਬੰਦ
 ਤੋੜੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਖਪੜੇ ਸਿਖੇ ਸੁਰਮਣ ਹੁਣ ਉਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ
 ਸਿਰਿ ਦਿਨ ਨਾ ਰਖੇ ਸਨ। ਰਖਾਈ ਦੇ ਪਾਟ ਕੇ ਰਖਤ ਦੇ ਦਿਨ ਕਟ

ਹੋ ਸਨ। ਪੜ੍ਹੇ ਦੇ ਹਾਲਾ ਮਾਦਰਾਂ ਜਦੀ ਪੰਜਾਬ ਰਹਾਨੇ ਤੇ ਸੀ,
 ਜੁਟ ਮਾਰ ਸਾਡੂ ਭਰ ਸਰਾ ਜਗੀ ਤੀ ਮਰਿਦੀ ਸੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ ਦਿਤੀ
 ਸਰੂ ਤੋਂ ਪੁਗਈ ਇਕ ਪੱਥੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ਦੀ ਸੁਦੀਰੀ
 ਹੈ; ਜੇ ਇਹ ਸਰ ਤੀ ਤੋਂ ਦ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਮੰਦਰ ਦੇ ਮਹਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ
 ਮਾਪ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ, ਅਤੇ ਕੋਥ ਮਾਹਿਰ ਤੋਂ ਸਭੇ ਰਸਕੂ ਵੇਖੇ ਪਹਿਲੇ
 ਹੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦਿਕ ਕਿਸੇ ਨਿਦੇਰ ਦੇ ਨਾ ਤੋਂ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਿਕ
 ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਸੁਹਾਗੇ ਦੀ ਮੌਜ ਪੂਰ ਦਿਕਾਰ ਕਰੇ ਇਕ ਦਿਕਾਰ
 ਸਿਖਰੇ ਹਨ:-

The cultivation of learning and of thought
 and fine arts, requires an atmosphere of
 peace and leisure. Coarsely manners and
 refined arts and crafts grow up only in
 the cool shadows of luxury and patronage,
 provided by the royalty and nobility. All
 these opportunities were denied to the Punjab.
 Being at the gateway of India, it has always
 been the arena of fights & factions -
 a turbulent province, an aggregate of
 tribal territories and small factions
 principalities, annexed now to Kabul
 and Ghazni, now to Delhi and Agra,

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਖ
 ਵਿਅਕਤੀ ਦਿਕ ਸਾਂ ਕੋਧ ਮਾਰਿ ਉਤੇ ਤੇਰੇ ਮੰਦਰੀ
 ਤਰ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇ।

left without kings, and with only agents or provincial Satraps, whose one business was to rob the people and extract the last seer of grain from them. Foreign blaws, and they were not few and far between, always fell on the heads of the poor Punjabis, whose whole time and attention was occupied either in defending their homes and hearths against the external foes, or internal neighbours, or in tilling the land and fighting the soil to eke out a miserable livelihood from it. Architecture in the post-Buddhist age has been of the simplest type. Sculptures and statutory work have been non-existing. Whatever temples and idols in them, were, there, have disappeared. Taken all in all the Punjabi has been left an unaesthetic being with a sort of impassive religion and Saint worship, social tolerance, an aptitude for adaptation to each new influence, simple rustic life, and an

agglomerate and composite language ever
adding to itself from foreign stocks. And
these are the traits of character which
find expression in the literature of the
country such as has ~~been~~ come down to us.

New Chapter
from here

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰੁਮਾਨ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ।

ਮਰਥਾ ਦੇ ਨਾਨ ਮਾਮਨ ਦੇ ਨਾਨਾ ਮਾਮਨ, ਮਤੇ
ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਜਿੰਦਗਤ ਤੀ ਪੁਰੁ ਭੋਲੀ। ਬਾਕਾ ਦਰੀਦ
ਤੋਂ ਜੋ ਦੇ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤਨੁ ਜੋ ਬੋਲੀ ਬਹੁਤੀ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬ
ਦਿਹਾਈ ਹਿਥ ਜਾਪ ਦੇ ਫੰਗਾਨੇ ਜਾਈ, ਮਾਤੇ ਨੇਰੇ ਬਨੇ ਮਸਕ-
ਮਾਨੇ ਦੀ ਦੀਹੀ ਪਿਥਿਆ ਜਾਈ ਮੁਖਜਮਾਨ ਕਰੀਗੇ ਨੇ ਬਨਾਈ,
ਓ ਮਿਥੇ ਪਿਥਾਂ ਦੀਆਂ ਬਨਾਈਆਂ ਜਨਮ ਜਾਖੀਆਂ ਮਾਦਿ ਦਿਹ ਖਪਰ
ਗੁਮ ਭੋਲਾਨ ਤੋਂ ਬਰ ਰਹੀ। ਪਰ ਦਿਖਨੁ ਦੇ ਅਭਿਆਨੇ ਭੋਲਿਆ ਤੀ
ਦਿਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਪਰਾ ਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਾਪਿਓ ਤੇ ਪਹਿਲੇ
ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ, ਤੇ ਉਪਦਿਖ ਮਾਹੀ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗਤ ਤੋਂ ਜੀ, ਨਹੀਂ
ਜੀ। ਤਿਥੇਂ ਜੀ ਦਿਹ ਤੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਪਰਾ ਮਰਮਖੀ ਮਖਰਾਂ
ਦ ਜਿਕਰ ਗੁਰ ਮਾਂਗਾ ਦੇਵ ਦੇ ਨਾਨ ਨਾਨ ਜੁਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ
ਦਿਹ ਮਾਖਰ ਤੋਂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਜਨ। ਦਿਖ ਗੁਰੁ ਰਾ ਖੰਡਨ ਤੋਂ
ਪੁਰੁ ਗੁਰੁ ਬਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਪੰਤੀ ਮਖਰਾਂ ਦੀ ਦਰੁ-
ਮਾਨ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਾਪਿਓ ਦੇ ਬਰਪਨ ਦੇਵੇ ਮੰਜੂਰ ਜੀ,
ਮਤੇ ਉਸ ਦਰੁਮਾਨ ਦਿਹ ਓਂ ਤਪ ਮਾਖਰ, ਉਸੇ ਤਰੀਖ ਦਿਹ ਜਨ,
ਜੇਕਿ ਮਰ ਜਿਸਤਰੀਖ ਦਿਹ ਓਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਰੁਮਾਨ ਦਿਹ ਰਨ।
ਪੰਤੀ ਮਖਰਾਂ ਦੀ ਦਿਹ ਦਰੁਮਾਨ ਪਾਂਧੇ ਤੋਂ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇ

ਸਿਖੀ, ਮਾਤੇ ਏਸੇ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ 'ਪਰੀ ਨਿਖੀ' ਵਜੀ ਰਹਿਣਾ
 ਪਿਛੋਂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਬਹੁਮਾਤ ਉਦੁਮਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੁਹਾਨੀ
 ਹ ਮਨੁ ਜੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਮਾਤ, ਪਿਛੋਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਮਾਥਾ ਦੁਹਾਨੀ
 ਜੀ ਉਪਕਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਪੰਥੇ ਮੇਥੇ ਦੇ ਜਨਮ ਮਾਥਾ ਨਿਖਣ
 ਵਾਲੀ ਕਹਾਨੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬਾਜੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਮਾਥਾ
 ਦਿਖ ਰਿਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁ ਜਾਣੀਏ, ਤਦ ਪਤਾ ਚਲੇ ਕਿ ਪੰਥੇ ਮੇਥੇ
 ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਿਖਣੀ, ਗੁਰਮਾਂਗਰਜੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਪਕਰਿ
 ਜੀ ਕੰਮੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਠੀ ਜੀ, ਜਿਸ ਤੇ ਗੁਰਮਾਂਗਰਜੀ ਨੇ ਮਾਠਾ ਵੱਡਾ
 ਕੰਮ ਉਸੇ ਪੁਰਖ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰਮਾਂਗਰਜੀ ਦਾ ਗੁਰ
 ਗੋਰੀ ਪਰ ਬੈਠੇ ਦੁਜਾ ਵਰ੍ਹੇ ਜਾਗਿਓ ਜੀ। ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਬਣਾਈ ਤੇ ਕਰ ਕੇਵਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰ ਜੀ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨੇ
 ਜੀ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੇ ਨਿਖਾਨੀ (Exercises, Copying), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਹ
 ਬਹੁ ਮਾਥਾ ਮਾਠੀ ਕੁਮਰ ਦੀ ਸਨ, ਮਨੁ ਮੰਜੂਰ ਏ। ਜਦਕਿ ਤੇ
 ਪਤ ਉਲਾਰਿਆਂ ਇਹ ਮਾਥੇ ਮਾਥੇ ਮਾਥਾ ਮਾਥਾ ਤੇ ਕਰ ਰਹੀ
 ਤੇ ਪਰ ਪੰਥੇ ਮੇਥੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਦ ਮੇਥੇ ਮਾਥਾ 'ਪਰਾਤਨ
 ਪੰਥਾਬੀ' ਮੰਜੂਰ ਸਨ, ਜਦਕਿ ਪੰਡਿਤ ਕੋਮੀ ਮੰਕਰ ਜੀ ਅਤੇ
 ਮਨ-ਬੀਰੁ ਨੀ ਵੰਗੇ ਰਖੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ, ਤਦ ਕੋਈ ਦੁਜਾ ਨਹੀਂ
 ਦਿਖਰੀ ਕਿ ਕਿਉਂ ਗੁਰਮਾਂਗਰਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਨਿਖੀ ਬੇਜੋਰੀ
 ਬਣਾਏ॥ ਜਦ ਇਕ ਨਿਖੀ ਦੇਸ਼ ਇਹ ਮੰਜੂਰ ਏ, ਤਦ ਉਸੇ ਰਾਜ ਪਰ
 ਮਾਥਾ ਏ, ਕੋਈ ਕਾਮੁ ਨਹੀਂ ਦਿਖਰਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਇਕ ਨਹੀਂ
 ਨਿਖੀ ਬਣਾਈ ਜਾਏ ਫੇਰ ਜੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਨਿਖੀ ਬਣਾਈ ਸਨਾਏ ਦੀ
 ਤਦ ਦੀ ਇਹ ਸੁਨਾ ਮਨੁ ਮੰਜੂਰ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਨਾਨਕਿ ਇਸਰਾ ਫਰਕ ਕੀਤੀ

ਤੇ ਰਿਤਨ ਕੁ ਤੇ? ਅਰ ਇਹ ਫਰਕ ਸਹਾਜ਼ਾ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਅਰਥ
 ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਾਜ਼ਾ ਸਾਂ ਚੌਦਿਆ ਹੈ, ਅਰ ਖਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਖ
 ਗੁਰ ਅਰਥਾਤ ਦੇਵੇ ਦੇਵੇ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪੰਥਕਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਰਿਸੇ ਨੇ ਜਾਣ
 ਬੁਝੇ ਪਾਇਆ ਸੀ? ਅਤੇ ਜੇ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਤਦ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ?
 ਅਰ ਰਿਤਨ ਕੁ? ਵੀਹ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦਿਖ ਫਰਕ ਪਿਆ?
 ਜਾਂ ਹਰੇ ਸਾਥਾ ਦਿਖ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਪਰ ਚੌਦੀ? ਜਾਂ
 ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨਾ ਅੰਦਰ ਤਰਤੀਬ ਵਰਤ ਗਈ? ਕੀ ਹ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਤਮਾਨਾ ਦਿਖ ਬੇ ਚੌਦੇ ਅਖਰ ਪੁਗਏ ਸਮੇਂ ਚੌਦੇ ਦਿਕਸ
 ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਅਰਥਾਤ ਸਹੀ ਅੰਦਰ vestigial ਅੰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਤਾਂ
 ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ? ਫੇਰ ਜੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਨੇ ਬਣਾਈ, ਤਦ
 ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਰਿਹਾ ਅਖਰਾਂ ਦਿਖ ਰਿਖੀ?
 ਜੇਕਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਤਮਾਨਾ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ
 ਬਾਣੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਕੌ, ਤਦ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰ ਬਾਣੀ
 ਦਿਖ ਆਈਆਂ ਸਹਾਜ਼ਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਚਿਨ੍ਹ ਤੇ, ਜੇ ਨਹੀਂ
 ਹਨ। ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ:—

ਭਰ ਅਰਜ਼ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸ਼ ਤੇ, ਦਰ ਮੇਸ਼ ਕਨ ਕਰਤਾਰ।
 ਹੱਥ ਕਰੀਮ ਕਰੀਰ ਤੂ, ਬੇਅੰਤ ਪਰਦਰਗਾਰ।

ਦੇਖੋ ਦਿਖ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਜੇ ਦੋਹੇ ਕਾਫ਼ ਤੇ ਤੇ ਮੰਨਣਾ ਪਏ
 ਅਖਰੇ ਚਿਨ੍ਹ ਨਾ ਤੀ ਤੇ, ਤਦ ਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਤੇ, ਫੇਰ, ਅਰ ਸੀਨ ਤੇ
 ਅਤੇ ~~ਅਖਰ~~ ਦਿਖਾਫਤ ਦੀ ਜੇਹਾ ਦਸਤੇ ਤਾਂ ਚਿਨ੍ਹ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀਏ ਸਨ।
 ਇਹਨਾਂ ਹਰਨਾਂ ਦੀ ਆਦਾਸ ਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਣੀ ਆਸਾਨੀ
 ਨਾਲ ਇਹ ਆਦਾਸਾਂ ਬੁਝਾਸਕਰੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜਾਗਿਰ ਦੇ ਦੇਵੇ ਤਕ ਸੀਨ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਨੋਰਥ ਰਹੀ ਫਾਂਸੀ ਵੱਲੀ ਦਿਨੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਨ ਰਾਤ
 ਰੋਕੇ ਸਨ, ਏਸੀ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਬਹੁਤੇਰੇ ਦਿਨ ਆਦਮ ਦਾਸੇ ਦਰਤੇ ਜਾਂਦੇ
 ਸਨ, ਪਾਟ ਤੋਂ ਪਾਟ ਦਿਨ ਆਦਮ ਜਦੀ ਤਾਂ ਵਧ ਸਿਨੁ ਰਾਜੀਰਾ ਸੀ।
 ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਰਦਮਾਨਾ ਦਿਨ ਕੁਝ ਅਖਰ ਬੇਚੋਰੇ ਦੀਹਨ
 'ਹੁ' ਅਤੇ 'ਦੁ' ਬਹੁਤ ਬੰਨੇ ਨਦਰਾਂ 'ਮਠੀ', 'ਮੰਤ੍ਰ' ਵਰਗੇ, ਕੁਝ ਸੋਕੇ ਨੌਂਕ
 ਦਿਨੋਂ ਬੇਜ਼ਰੇ ਹਨ, ਦਿਨ ਆਦਮਾਂ ਬੁਨਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬ
 ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਅਖਰ ਦੇਹਾਂ ਹਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਉਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ
 ਹਨ, ਅਤੇ ਓਹ ਭੀ 'ਪੰਤੀਸ ਅਖਰੀ' ਜਾਂ 'ਬਾਦਲ ਅਖਰੀ' ਆਦਿ ਬਾਣੀਆਂ
 ਦਿਨ; ਜਿਥੇ ਦਿਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਜਰਾ ਮੋਕਦਾ ਸੀ। ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਦੇਵ, ਦਰਦ-
 ਮਾਨਾ ਬੁਨਾਂਦੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨੋਂ ਹੀ ਛੁਡੇ-ਛੁਡੇ। 'ਦੁ' ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਦਰਦਮਾਨਾ
 ਹੈ, ਪਰ 'ਦੁ' ਅਤੇ 'ਨ' ਦੇ ਦਰਦਨ ਦਿਨ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਖੇ
 ਕਾਇਮੇ ਪੁਰ ਨਹੀਂ ਦਰਦਮਾਨਾਂ ਦਿਸਦੇ ਰਖਨ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜੋੜ ਨਹੀਂ
 ਸੀ। ਚੰਡਿਆ ਦਿਨ ਦਿਨ ਤਿਨੋਂ ਅਨਨਾਸਿਕ ਮਾਖਰ ਛੁਡ ਰਿਹਾ ਹਨ
 ਅਤੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਤ੍ਰ' ^{ਪੰਜਾਬੀ - ਸਦੀ} ਬੇਸ਼ਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਾਖਰ ਹੈ, ਅਤੇ
 ਨਾਗਰੀ, ਮਾਰਵਾ, ਟਾਕਰੀ ਦਿਨ ਸੰਜੂਰ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਖੁਦ ਸੰਥਕਿਤ
 ਦਿਨ ਦਿਸਦੇ ਨਾਨ ਸਿਨਰੀ ਮਾਦਰ 'ਨ' ਤੇ 'ਰ' ਦੇ ਦਿਸਾਜੇ, ਤੇ
 ਕੇਕੇ 'ਚ' ਤੇ 'ਰ' ਦੇ ਦਿਸਾਜੇ, ਸੰਜੂਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਾਗਮੁਟੀ ਆਦਿ
 ਬੋਲੀਆਂ ਦਿਨ ਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਦਿਸਦੇ ਦਾਸਤੇ ਦਿਨ ਬਾਸ ਸਿਨੁ ਦੀ
 'ਕ' ਨਾਨ ਸਿਨਰਾ 'ਕ' ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ 'ਤ੍ਰ' ਭੀ ਪੁਰਾਣੇ 'ਤ੍ਰ'
 ਦੀ ਸਕਰਤ ਤੋਂ ਬਨਿਆ ਪ੍ਰਤਖ ਦਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਠੀਕ ਠੀਕ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਨ ਬਣਾਈ ਦਰਦਮਾਨਾ ਓਹ ਹੈ, ਜਿ
 ਜਿਸ ਵੱਲੀ ਨਦੀ ਓਹ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਦਰਦਮਾਨਾਂ

ਜਾਨ ਬਾਜੀਆਂ ਸਾਹੀਆਂ ਸਾਹਾਜਾਂ ਨਈ ਅੰਤ ਅੰਤ ਚਿਨ੍ਹ ਤੋਨ,
 ਕਿਸੇ ਸਾਹਜ ਦੇ ਸਿਖਣ ਨਈ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ ਠਾ ਤੋਨ, ਸਾਹੀਆਂ ਸੂਰ
 ਸਾਹਜਾਂ ਨਈ ਭੀ ਚਿਨ੍ਹ ਤੋਨ, ਕੋਈ ਚਿਨ੍ਹ ਛਾਤਰ ਤੇਬੇ ਬੋਝੇ ਠਾ
 ਤੋਨ, ਅਤੇ ਸਾਹੇ ਦੇ ਸਾਹੇ ਚਿਨ੍ਹ ਛਾਏ. ਜੀ ਸਾਹਾ ਅਤੇ ਸਿਖਣ ਦਿਰ
 ਸੁਖੀਨ ਤੋਨ। ਅੰਗੇਜੀ ਬੋਝੀ ਰੋਸ ਅਖਰਾਂ ਦਿਰ ਨਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,
 ਇਹ ਅਖਰ ਇਸ ਅਤਨਬ ਨਈ ਨਾਕਸ ਹਨੁ ਮੇ ਹੁਣ ਦਿਰਦਾਨਾਂ
 ਨੇ ੪੨ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਨਈਂ ਦਰੁਸਾਨਾ ਬਨਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਓਹ
 ਸਾਇਬ ਸਾਹਿ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਿਰ ਦਰੁਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ॥
 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਰੁਸਾਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤੁਟੀ ਪੂਰ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰੀ। ਇਸ
 ਦਿਰ ਕੋਈ ਦਫਾ ਪਾਠਾ ਕਿ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਅਦਲ ਬਦਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ
 ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਤਿਨ ਸੂਰ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ 'ਸ' ਤੇ 'ਤ' ਨਾਂ ਥਾਂ ਮਿਲੀ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤੁ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਅਖਰ ਨਾਗਰੀ ਦਾ 'ਸ' ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ 'ਓ' ਹੈ।
 ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਦਰੁਸਾਨਾ ਦਿਰ ਇਹ ਤਰਤੀਬ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਸਾਹਿ ਦਿਰ ਦੀ ਹੈ।
 ਸਾਹਜ ਦੇ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰ ਦਿਰ 'ਓ' ਸਿਖਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਖਰ ਨੂੰ
 ਪੌਤੀ ਦਿਰ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਰਖਦਿਤਾ ਹੈ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੁਆਕਰਾਣੀਆਂ ਦੀ
 ਇਤੀ ਤਰਤੀਬ, ਪਹਿਲੇ ਸੰਘ ਦਾ ਸੂਰ ਸਿਖਣ ਬਾਨੀ, ਏਥੇ ਤੋੜ ਦਿਤੀ
 ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ' ਦੇ ਕੋਈ ਸੋਧ ਨਾ ਦੀ ਸੰਜੁਰ ਤੋਨ, ਤਦ
 ਦੀ ਸਾਹੀ, ਪਾਸ ਪੌੜ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨਾਗਰੀ, ਦਾਕਰੀ, ਸਾਹਜ
 ਸਾਰ ਸਾਹਜੀ ਸਾਹਿ ਨਾਨ ਦਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਨਿਤਾਨ ਕਰਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ
 ਓਹ ਪੁਰਾਣੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ' ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲਿਪੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ
 ਨਿਤਾਨ ਸਾਹੀ ਉਪਰ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਹਾਏ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੇ ਸਕਬੇ ਤੇ
 ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾਮਾਂ ਤੇ ਦਸਤਖਤਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਭੀ ਦੇਖੇ ਹਾਂ।

ਸਰਦਾਰ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਸੀ. ਅੰਮ. ਆਰੀ ਨੇ ੨੬
 ਜੂਨ ੧੯੧੬ ਨੂੰ Indian Section of the Royal
 Society of Arts ਦੇ ਸਮੇਲੇ ਸਿਖ ਮਨੁੱਖ ਪੁਰ ਇਕ ਸੇਖ
 ਪਹਿਲਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਵਿਗਾ ਸੀ ਕਿ:-

"The religion owes to Gurmughe the
 invention of the Gurmukhi Character."

ਜਦਕਿ ਸਿੱਖ ਦਿਸ਼ਾਤ ਸਾਹਿਬ ਸੇਠ ਅੰਮ. ਏ, ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਆਫ਼
 ਸਕੂਲਸ ਨੇ ੩੧ ਜੁਲਾਈ ੧੯੧੬ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਵਿਖੇ ਜ਼ਿਕਰ
 ਦਿਤਾ, ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਦੀ ਤਰੀਕ ਵਰਤਿਆਂ ਉਦਿਆਂ ਇਹ ਵਿਗਾ ਕਿ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਬਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਹ
 ਵੀਲੀ/ਇਕ ਵੀਲੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰਦੁਰ, ਗਾਥ, ਕਾਂਗੜਾ, ਅਮਰਨਾਥ
 ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਂਡਿਤਾਂ ਦੀ ਵੀਲੀਆਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ
 ਰਸਤਖਤ ਜੰਡਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇਹਾਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
 ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਗਏ॥

ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ^{ਪੰਜਾਬੀ} ਲਿਪੀ ਪੰਜਾਬ ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਹਲੀ ਪਰੀ
 ਦੀਵੀ ਇਹ ^{ਸ਼ੀਰੋਮਣੀ} ਇਸ਼ਨ, ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਸਮੇਤ, ਜੋ ਭਾਰੀ
 ਰੇਖ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਉੜੀ ਸਿੱਖ ਇਹ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, 'ਅਰਧ ਨਾਗਰੀ'
 ਦੇ ਸਾਫ਼ ਨਾਮ ਤੇ ਹਾਂ ਸਾਮਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ
 ਦੀ 'ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਬ', ਅਤੇ ਮਾਨਵਜਾਂ ਉੜੀ ਦੀ ਉਸਦੇ ਦੀ 'ਨਾਗਰੀ'
 'ਸਿੱਖ' ਲਿਖੀਆਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾਨੇ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਲਿਪੀ ਹਾਂ ਦੇ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੇ ਸਕੂਲ
 ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਇਹ ਦਰਤੀ ਹੈ, ੬੭ ੬੮ ਤੋਂ ਲਿਖਨ ਅਜ ਅਜੀ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰੇ ਤਾਂ। ਇਸ ਲਿਪਿ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਡੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਭਰੀ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰੇ ਦਿਲ 'ਭਰਛਰੀ' ਜਾਂ 'ਬਰਖਰੀ' ਰੱਖਾ ਮਾਇਆ
 ਤੇ, ਮਾਡੇ ਇਹ ਨਾਮ ਓਠਾ ਜੀ ਪਗੜਾ ਤੈਰਿ ਲਿਭੈ ਓੜੀਐ ਪ ਦਿਲ
 ਪ੍ਰਸਤਿਤ ਮਾਖਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ "ਓੜੀ ਮਾਖਰ" ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ
 'ਓੜੀ ਓੜੀ' ਜਾਂ 'ਓੜੀ ਮਾਖਰ', ਤੇਗੁਰੀ ਪਰੀ ਦੀਪਦੀ ਦਿਲ
 ਜਦ ਮਾਖਰ ਜਗਾਨ ਬੁਖਾਰੀ ਦੇਖੇ ਮਾਇਆ, ~~ਏ~~ ^ਏ ਮੀ।

ਸੇ ਮਾਖੀ ਕਾ ਮਾਖਰੇ ਤਾਂ ਰਿ, ਜਿਸ ਮੰਮਲਿਤ ਰਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀ
~~ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬ~~ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ ਗੋਰੀ ਮੰਕਰ ਜੀ ਨੇ, ਜੋ ਕੋਈ ਨਾਮ
 ਮਾਖਰ ਨੇ ਹੋਨ ਕਰਕੇ, 'ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ,
 ਬਾਗੁਰੀ ਪਰੀ ਦਿਲ ਉਸ ਨਾਮ 'ਮਾਪਨਾਗਰੀ' ਮੀ, ਤੇਗੁਰੀ
 ਪਰੀ ਦਿਲ ਉਸੇ ਨੂੰ ਭਾਰੀਐ ਦੇਸ ਦੇ ਨੇਕ 'ਭਰਛਰੀ' ਮਾਖਰੇ ਸਨ।
 ਇਹ ਨਾਮ ਹੀਬ ਕੀਬ ਮਾਡੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਬੇਨ ਬਹੁਤਾ ਜੀਨਾ ਬਸੀਨਾ
 ਰੱਖਾ ਮਾਇਆ। ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਏਸੇ ਲਿਪੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ'
 ਮਾਖਰ ਰਖ ਦਿੱਤਾ; ਇਹ ਮਾਖੀ ਅਸੇ ਰੱਖੇ ਰਖਾਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮ
 ਰਿਸਤਰਾਂ ਓਠਾਂ ਦਾ ਪੰਗਿਆ॥

ਸ਼ਾਨਤ ਤੇ ਮਾਖਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੰਮਲਿਤ ਪੁਸਤਕ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ
 ਲਿਪੀ ਦਿਲ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤਦ ਨਾਮਗੀ ਦੇ 'ਬ', 'ਖ', ਅਤੇ 'ਜ' ਦੇ
 ਟਾਕਰੇ ਪੁਰ ਭੀ ਕੋਈ ਚਿਨ੍ਹ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ; ਓਹ ਚਿਨ੍ਹ ਕੀ ਮਨਾ
 ਅਰ ਓਹ ਚਿਨ੍ਹ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਿੱਤੇ ਕਿਥੇ ਮਾਖਰੇ? ਜਾਨਨ ਇਹ ਓੜੀ
 ਮਾਖਰਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ 'ਮਾਖਰ' ਜਾਂ 'ਟਾਕਰੀ' ਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਦਿਲ ਓਹ ਮਾਖਰ ਹੁੰਦੇ ਭੀ ਹਨ। ਪਰ 'ਮਾਖਰ' ਨਾਮ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਿਆਂ

ਇਹ ਭੇਦ ਤੀ ਕੁਝ ਖੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਯਾਹ' ਦਿਖ 'ਯ' ਦੇ ਬਗ਼ਾਵਤ
 ਤੇ 'ਸ', ਯਾਹ 'ਸ' ਦੇ ਜਦੀ 'ਸ' ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਤੀ ਅਖਰ
 ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਖ' ਦੇ ਜਦੀ ਯਾਹ ਦਾ ਦਿਖ ਚਿਨ੍ਹ 'ਖ' ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਦਿਖ 'ਨਗਰੀ' ਦੇ 'ਕ' ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰ ਦਿਖ
 'ਖ' ਦਾ ਉਚਾਰ ਧਰਾ 'ਕ' ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੁਖਿ' ਤੋਂ
 'ਗਿਖੀ' ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਦਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਯ' ਯਾਹ 'ਖ' ਦਾ ਕੋਮ
 ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਦਿਖ ਯਾਹ 'ਸ' ਯਾਹ 'ਖ' ਤੇ ਠਾਂ ਬਿਰੀਆਂ
 ਦੇ ਕੇ 'ਸ' ਯਾਹ 'ਖ' ਬਨਾ ਕੇ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਔਰ *diacritical mark*
 ਪਾਉਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇ ਕੇ, ਜੋ ਲਿਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ 'ਯ' ਯਾਹ ਦਿਤੇ
 ਯਾਹ 'ਜੁ' ਦਾ ਉਚਾਰ ਹੈ; 'ਸ' ਤੋਂ ਤੇ ਠਾਂ 'ਰ' ਦੀ ਰੰਗ ਜਗਾ ਕੇ
 ਇਸ ਸੂਰ ਦਾ ਕੰਮ ਜੋ 'ਚ' ਤੇ ਠਾਂ ਹੈ ਇਹ ਕੋਈ ਦਖਰੇ ਚਿਨ੍ਹ
 ਨਹੀਂ ਸਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਖ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਾਂ
 ਦੇ ਤੀ ਤਿਨ ਤੀ ਚਿਨ੍ਹ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਬਾਕੀ ਸਭ ਜਗਾਂ ਜਗਾ ਕੇ
 ਬਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪੁਰੀ ਤਜਨੀ ਦੇ ਨਯਾ ਉਤ ਤਾਂ ਕੋਈ 'ਪੁਰਾਣੀ
 ਪੰਜਾਬੀ' ਦਿਖ ਰੀਤਾ ਜੇਕਰ ਜਾਂ ਪਦ ਤਕ ਤੀ ਦੇ ਧਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਜ ਤਕ
 ਮੈਂ ਪਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਬਨਾਨ
 ਦੀ

ਰਚਾ ਜਿਤ ਕਿ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਬਹਿਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਾਖਰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਦੇਣੇ, ਜਾਂ ਪੌਣੀ ਲਿਖਾਂ ਦੇ ਮੇ

ਪਾਪੇ ਤੇ 'ਭਾਈ' ਇਕ ਇਕ ਮਾਧਰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਥੇ ਨਾਜ਼ ਕੋਈ ਸਿਖ ਮਤ ਹੋਨ
 ਦਾਸਾ ਦਾਕ ਜੋ ਜਵੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਮਤੇ ਬੜੇ ਉਧਨ, ਅਖਰ ਲਿਖਣੇ ਸਗੋਂ ਦੁਹਰਾਂ ਦੇ
 ਤਨਾ ਰਹਿ ਤੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮੰਗੜ ਜੀ ਨੇ ਮਾਪਦੇ ਪੁਰਾਂ ਦੇ ਪੰਥੀ
 ਲਈ ਇਕ 'ਬਾਜਬੋਧ' ਲਿਖਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਜਾਇਨਟਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ
 (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੩੪ *History of Indigenous Education in the Punjab*):—

"Guru Angad, like Professor Huxley, did not consider it beneath his dignity to write primers for children and he accordingly wrote a number of mottoes and moral maxims which accompany the letters of the alphabet, e.g.

ਦਰਾ - ਦੇਸ ਨ ਦੀਨੈ ਕਾਹੁ, ਦੇਸ ਕਰਮਾਂ ਮਾਪਨਿਸਾਹੇ।

ਜਨਾ - ਜੋ ਜੋ ਜਪੇ ਸੇ ਇਕੀ ਗਤ ਤੈਦ।

ੴ - ਬੂਠ ਮਤ ਬੋਲਨਾ।

ਸਮਾ - ਸਾਪ ਮੰਗ ਪਾਇ ਜਨ ਕੋਈ।

ਦੇਸੇ ਤਕਾਂ ਮੇਖ ਸਾਮਰੀ ਨੇ ਭੀ ਬਡਿਆਂ ਦਾਸੇ 'ਕਰੀਮ' ਲਿਖਿਆ,
 ਜਿਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਖਰਾ ਹੈ:-

ਕਰੀਮ! ਬ-ਬਖਸ਼ਾਇ ਬਹ ਗਲੇ ਮਾਂ।

* ਬੋਧੇ ਦਿਖਾਨੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ:- ਕਰੀਮ! ਬਖਸ਼ਾਇ! ਬੋਧੇ ਗਲ ਮੈਂ।

ਅਖੀਰ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਨੇ ਭੀ ਬਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਬੋਲੀ
ਹਾਜੀਂ ਕਾਹਲੀ ਸਿਖਾਨ ਨਈ 'ਫਾਹਰ ਬਾਗੀ' ਲਿਖੀ ਸੀ, ਪਰਿਨਾ
ਸਿਖਰਾ ਹੈ:— ਦਾਹਿਰ ਬਾਗੀ, ਇਕੋ ਸਾਈਂ।

ਪਾਂਧੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ
ਨਦੇ ਗਏ, ਤੇ ਕੁਝ ਆਪੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਗਏ
ਇਹੋ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪੰਕਾਇਤੀ ਪੇਸ਼ਾ ਸੀ; ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਭੀ ਕਾਹਲੀ
ਦੀ ਦਰਦਮਾਨਾ ਨਾਮ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਫਿਰਕੇ ਜੋੜ ਕਏ:—

ਅਸਫ਼ - ਅਸੱਭ ਨੂੰ ਯਾਰ ਕਰ, ਅਸੱਭ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਬੀ ਮੁਸੱਭ 'ਨੀ।

ਬੇ - ਬੈਠ ਤੂੰ ਕੁੰਜ ਮੇਸੇ, ਕਰ ਯਾਰ ਉਧ ਰੜ ਤਾਂਦੀ।*

ਅਤੇ ਇਹ ਤੀਕਾ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ, ਤੇਹ ਪਿਛੇ ਬੋਧ ਬਿਖੁਆਂ ਦੇ ਸਮੇ
ਤਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰਦਮਾਨਾ ਸਿਖਾਨ ਨਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰੁਪੇ
ਬਨਾਏ ਤੇ ਸਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਿਰ ਜੋ ਤੀਕਾ ਤੇ B-box, C-cat
ਓ ਭੀ ਅਸਫ਼ ਦਿਰ ਇਹੋ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਨੇ ਪੜੀ ਮੁਕੀ ਕੋਈ 'ਬਾਨ ਬੋਧ' ਲਿਖਿਆ
ਤੇ ਪਰਿਨਾ ਸੁਨ ਤੇ ਇਹੋ ਕਿ ਕੀ, ਓ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਸੁਨ ਕਿ ਤੰਤਰੇ ਮੁਕਤਾ ਜੇ ਓ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਸੁਨ,
ਤੇ ਇਹੋ ਗੁਰਾਇਤ ਰੁਪੇ ਨੀ ਕਿ ਗੁਰੁ ਅੰਗਰ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ
ਬਨਾਈ, ਪਰਿਨਾ ਗੁਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਲਾਜ ਪਿਛੇ ਦਿਰ ਤੇ ਗੁਰ ਗੁਰਕੇ
ਦੇਸ ਦਰਦਮਾਨਾ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਤੇਗਿਆ॥

ਦਰਦਮਾਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ
ਕਿਰਕ ਤੇ ਕਰ ਪਿਆ।

* ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਅਗਾਂਹ ਦੂਖੇ ਦੁਨਿਆਂ ਨਈ 'ਸੀਰਗੁਣੀਆਂ', ਪੰਤੀ-
ਮਾਖਰੀਆਂ, ਬਾਹਰ ਮਾਖਰੀਆਂ/ਤੇ ਪਈ 'ਸਿਖ' ਦਾ ਰਹਾਨ ਦੁਨਿਆਂ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਇਕ ਰਚਨਾ 'ਬਾਣੀ ਬੇਹੰਗ' ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ
 ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਿਆ ਹੋਈ ਰਚਿਆਂ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਰਚਨਾ (allegory) ਹੈ, ਜਿਸ
 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਥੀ (ਬੇਹੰਗ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ
 ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਮਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ
 ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰ
 ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ 'ਦੇਵ-ਦਾਰ' ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਂ
 'ਅਜਨਾਂ' ਤੌਰ 'ਤੇ। ਜਦ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵੱਡਾ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਤਦ ਉਹ
 'ਦੇਵ-ਦਾਰ' ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ, ਮਹੇਸ਼ ਤਿੰਨ ਦੇਵਤਿਆਂ
 ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਆਂਢਿਰੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਨੂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੀ
 ਸੇਜਾ ਬਨਾਕੇ ਸੋਇਆ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਸਦੀ ਨਾਭੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨਾਭ
 ਉਗਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਭ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਿਰੇ ਪਰ ਕੰਦਰ ਸਿਰਦਾ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਕੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜਨਮਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਸਾਗੀ
 ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਤੌਰ 'ਤੇ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਚਾਰ ਜੁਗ ਪਰਜੰਤ ਮਹਾਤਪ ਕਰਦਾ ਹੈ।
 ਉਹ ਤਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਦਾਸੁਦੇਵ' ਨਾਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਖਰ
 'ਦ' ਦਾ ਜਾਪ ^{'ਹਾ ਕਾ ਘਾ' ਕਰਕੇ} ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੌਜੁਗ ਤਕ ਇਕ ਰਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ
 ਪਿੱਛੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗ' ਨਾਮ ਦੇ 'ਤ' ਅਖਰ ਦਾ ਜਾਪ 'ਤ, ਤ, ਤ, ਤ---'
 ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਜੁਗ ਤਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੋਂ 'ਗੋਬਿੰਦ' ਨਾਮ ਦੇ 'ਗ'
 ਦਾ ਜਾਪ 'ਗ, ਗ, ਗ, ਗ---' ਕਰਕੇ ਤੇਰਾਂ ਜੁਗ ਤਪ ਤੌਰ 'ਤੇ। ਅਤੇ
 ਫੇਰ ਤੇ 'ਗੁਰ' ਨਾਮ ਦੇ 'ਰ' ਦਾ ਜਾਪ 'ਰ ਰ ਰ ਰ---' ਕਰਕੇ ਨੌ
 ਜੁਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਲਿਖਨ ਵਲੋਂ ਦੇ ਦਿਸਾਗ ਵਿਚ ਅੰਤ੍ਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰ,
 ਸਿਮਿਅੰ ਤੇ ਛੋਟੀ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੋਈ, ਅਤੇ ਕੁਕਰੀ ਦੇ ਕੁਕ ਕੁਕ ਕਰਨ, ਜਾਂ

ਇਸਤੀ ਦੇ ਦਰੇ ਜਿਹ ਠਾਥ ਕਰਾਹਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਮੰਨ੍ਹਦਾ ਹਨ। ਇਤਨੇ
ਮਹਾਤਮ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਤੋਂ ਇਕ ਆਂਠਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ 'ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ'
(= ਬ੍ਰਹਮ-ਆਂਡ) ਹੈ। ਆਏ ਹਰਛ ਮਿਥੁਰੇ ਅਤੇ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਜੋੜ
ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਆਏ ਹਰਛ ੨, ੩, ੪, ੫ ਮਿਥੁਰੇ ਅੰਤ ਪਰ ਰਿਹਾ
ਏ: "ਇਹ ਅਖਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਨ"।

ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਕੁਝ
ਆਖਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਹੱਸ ਤੋਂ ਸੀ ਕਿ
'ਹਰਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਦੇ ਇਹ ਆਖਰ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਹਨ
ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਜਪਣ ਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦਰਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ
ਆਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਖਿਆਲ ਨਿਖਾਉਣ ਦੇ
ਮੇਠ ਇਹ ਮੁੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੇ
ਨੇਖਕ ਦੇ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਠਾ ਮਸਤੂਰੇ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਇਕ ਦਰਦੁਆਰਾ
ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ 'ਬਾਜਬੋਧ'
ਨਿਖਾਣ ਦੀ ਰਚਾਇਤ ਰਲੀ ਮਾਂਝੀ ਸੀ, 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਉਸ
ਬਾਜਬੋਧ ਵਾਲੇ ਆਖਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਪੈਂਤੀ
ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੈਂਤੀ' ਬਣ ਗਿਆ, ਅਤੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ'
ਬਣਾਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਬਣ ਗਏ।

'ਹਰਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਹੀਂ
ਦਰਦਿਆ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਰਦਿਆ, ਅਤੇ ਨਾ ਗੁਰੂ
ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜੀ ਦਰਦਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਕ
ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਮ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ

ਸਾਹਿਬ ਦਿਨ 'ਹਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਹਨੁ ਦਾ ਦਰਤਾਓ ਬਹੁਤ ਘਰ, ਸਾਹਿਬ
 ਜੀ ਕਿਤੇ ਠੇਠੇ ਠੇਠਿਆ ਦਿਖਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਥ
 ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀਰ ਬਹੁਨ ਪਿਛੋਂ ਪਾਹੁਨ ਦੇਂਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਖੇ ਨਹਨੁ
 ਦਾ 'ਗੁਰਮਤ' ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਿਨ ਦਿਖਦਾ ਦਰਤਾਓ
 ਆਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿਖਾਨੂੰ ਖਾਨਦਾ ਦੇ
 ਬੇਨਾਂ ਦਿਨ ਸਮਾਜ ਕਰਦੇ ਦਿਖ ਨਹਨੁ ਨੂੰ ਤੋਰ ਸਾਥੇ ਨਾਮਾਂ
 ਦਿੱਤੇ ਸੋਮਨੀ ਬਨਾਇਤਾ ਹੈ।

'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਕਰ ਪਿਆਰ! 'ਜੁਗਾਦੀ' ਨਾਮ ਦੀ
 ਦਿਨ ਸਾਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ 'ਜਨਮਸਾਖੀ' ਦਿਨ ਦੀ ਦਰਤਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਕਲ
 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਾਖੀ ਦਿਨ 'ਜੁਗਾਦੀ'
 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਤੀ ਅਤੇ ਦਿਨ ਉਦਾਸੀ ਸਿਖ
 'ਕੰਡੇਬਾਦੀ' ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਧਾਹਿਰ ਦਾ ਕਹਿਦਾ ਸੀ।
 ਸੀ। ਦਿਸਦਿਨ 'ਬਾਈ ਬੇਠੰਗ' ਦਿਖਦਾ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਅਜਮੁਨ ਦੁਹਾਇਆ
 ਹੈ। ਪਰ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਦਾਸੇ ਨੇ ਉਨ ਉਨੇਖੇ ਦਿਖਦੇ ਅੰਦਰ
 ਜੀ ਦਿਖਦੇ ਲਿਖਦਾ ਦਾ 'ਕਲਜੁਗ-ਸੰਸਾਰ' ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ
 ਦਿੱਤੇ ੨੦੪੪ ਦੇਕੇ ਕਲਿਯਾਂ ਸੁਖੰਨ ਜੀ 'ਦਿਕ੍ਰਮ-ਸੰਸਾਰ' ਬਨ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਕ੍ਰਮ ਸੰਸਾਰ ਗੁਰੂ ਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
 ਦੇਸ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾ ਦਸਨ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਂਤੇ ਅਸੀਂ ਕਾਮਕਰੇ ਜਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਰਜੀ ਦੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ'
 ਅਖਰ ਬਨਾਨ ਦੀ ਰਾਖਤ ਦਿਖ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪਹਿਲੇ ਆਖੇ
 ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸੇ ਰਹੀ॥

ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼

ਸੋ ਗਾਏ ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰਸਾਏ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ
 ਅਤੇ ਨਾ ਉਸਦਿਕ ਕੋਈ ਦੁਆ ਪਾਏ, ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਘਰ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਂ
 ਦਰਸਾਏ ਦਿਨ ਤਰਤੀਬ ਜੀ ਬਣੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਇਸ ਦਰਸਾਏ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਨਾਮ ਜੀ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿਖਾਏ ਨੇ ਇਸ ਲਿਖੇ ਦਸਤੇ ਜਗੁਰ
 ਸੀਤੀ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ, ਆਪਣੀ ਦੇਸ ਦੀ, ਆਪਣੇ ਪਰਮ
 ਦੀ ਇਕ ਬਰੀ ਜਾਂਦੀ ਲਿਖੇ ਦਿਖ ਨੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਜਾਨ ਪਾਏ, ਉਸਨੂੰ ਦੁਜਾ
 ਜਾਨ ਦੇਵੇ ਸਰਜਾਨੇ ਬਰਾਹਮਾ। ਇਸ ਲਿਖੀ ਦਿਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ
 ਲਿਖੇ ਜਾਨੇ ਤਾਂ ਸਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋਏ ਪਰਮੁ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ
 ਪਿਛੋਂ ਜਾਇਦ ਜੀ ਕੋਈ ^{ਨੇ} ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਲਿਖੇ ਦਿਨ ਲਿਖਿਆ
 ਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿਖਾਏ ਨੇ ਨਿਗ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੀ, ਸਭੋਂ ਤੋਰ ਪਾਪਾਂ
 ਸੀਤਾਂ, ਬਚਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਹੋਠੀਂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਲਿਖੇ
 ਦਿਨ ਲਿਖੇ ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਨੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਕਾਇਮ ਕਰ
 ਦਿੱਤਾ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਤਿਲਕਤਾਨ ਦਿਨ ਆਏ ਜੀ ਕੁਛ ਨੂੰ ਉਠਾ ਅਤੇ
 ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਫੈਲਾਨ ਸਨ। ਤਿਲਕ ਪਰਮ, ਤਿਲਕ ਰਾਮ ਰਦਕ, ਤਿਲਕ ਸਕੁਤਾ,
 ਤਿਲਕ ਕਲਕਰ ਦੁਰ ਕਲਕ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੀ। ਹਰ ਫਿਰਕੇ ਦੇ
 ਫਕੀਰ ਉਸਤੀ, ਸੁਭਾਦਰੀ, ਕਾਦਰੀ, ਕਲੀਰੀ ^{ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦਿਕ ਕੋਲ ਕਰ ਹੋ ਸਨ} ਸਭ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾ ਪੁਰਾ
 ਜੋਰ ਤਿਲਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਾਨ ਲਈ ਲਗਾਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਦੇ ਤੀਕੇ ਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੇ ਹਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦਰਤ ਹੋ ਸਨ।
 ਤਿਲਕਾਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਦਿਆਂ ਲਈ ਇਸਲਾਮ ਅਰਬ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਫਾਰਸੀ
 ਕਰਨੀ ਸੀ; ਅਲਮੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਉਹ ਫੁਲ ਜਾਂ ਬਰਫ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ,
 ਪਰ ਜੇ ਹਿਸਾਬੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਨ ਲਈ ^{ਦੇਨਾਂ ਵਾਸਤੇ} ਹੋਈਆਂ, ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਫਾਂਸੀ ਹਠਾਂ ਦਿਓ ਲਿਖਿਆ। ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਰਬੀਆਂ ਨੇ
 ਫਾਂਸੀ ਫੜੇ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤਦ ਦਿਸੇਸ ਫਾਂਸੀ ਮਾਦਾਜਾਂ ਜਦੀ ਹਾਂ ਨੇ
 ਹਠ ਮਾਪਦੀ ਮਾਰਬੀ ਹਰਮਾਜਾ ਦਿਓ ਵਧਾਇਤੋ ਮਨ, ਹੁਣ ਉਸੇ ਹਰ-
 ਮਾਜਾਂ ਜਾਂ 'ਹੁਣ ਤੁਹੀ' ਦਿਓ ਤਾਲੂ ਦੀਆਂ/ਮਾਦਾਜਾਂ ੩-੩-੩ 7
 ਜਦੀ ਅਤੇ ਦਿਓ ਵੇਰਮਾਸੀ ਭੇ, ਦਿਓ ਹਰ ਹੁਣ ਨੇਂ ਤਿੰਨੀ ਜਹਾਂ
 ਨਈ ਦੁਪਾਏ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਜੋਗੀ, ~~ਜਿਥੇ~~ ਸਾਪੁ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸੀ,
 ਅਤੇ ਜਾਂ ਤੋਂ ਉਥੇ ਪੂਜਾ ਦੀ ਗੱਲ ਭਰੇ ਹੋਏ
 ਉਸਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਪੀਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਮਾਰਬੀ
 ਦਿਓ ਪਰਲਿਤ ਕਿਸੇ ਕਹਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਨਾਮ
 ਤੇ ਸ਼ਕਤ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਕਹਾਨੀਆਂ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਹਠਾਂ
 ਦਿਓ ਜਿਥੇ ਗਏ। 'ਤਿੰਨੀ' ਮਾਦਾਜਾਂ ਦਾ ਪਹੁੰਚ, ਜਿਥੇ ਮਾਦਾਜਾਂ ਬੰਦ
 ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਦਾਜਾਂ ਤਕ ਕਿ ਪੁਰ ਤਿੰਨ ਮਿਥ ਸਾਪੁਆਂ ਨੇ ਮਾਪਦੀ ਪਾਰਸਕ
 ਹਰਨ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਹਠਾਂ ਦਿਓ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਤੇਰੀ' (ਮਤਲਬ 'ਤੇਰੀ', ਜਾਂ
 ਮੁਸਲਮਾਨੀ, 'ਤਿੰਨੀ' ਦੇ ਸੁਕਾਵੇਂ ਦਿਓ) ਮਾਦਾਜਾਂ ਮਨ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦਿਓ
 ਜਹੀ ਪਦਿਪ ਹਰਨ 'ਹਤਮਾਜਾਂ' ਨਾਮ ਦੀ ਕੁਝ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ
 ਕਹਾਨੀ ਨੁਸਖਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਿਖੀ ਤੇਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦਿਓ ਪਹਿਲੇ
 ਫਾਂਸੀ ਹਠਾਂ ਦਿਓ ਹੀਰੀ ਸੀ। ਦਿਓ 'ਹਤਮਾਜਾਂ' ਦੇ ਪਿਛੇ ਦਿਓ ਤਕ
 ਦਿਖਾਈ ਦਿਤੀ ਹੀਰੀ :-

“ਸੁਪ ਉਤਰ ਕੀਤਾ ਕੁਝ ਹਤਮਾਜਾਂ ਕਾ;
 ਮਾਦਾਜਾਂ ਤੇਰੀ ਸੀ, ਤੀ ਮਾਦਾਜਾਂ ਗੁਰਮਾਸੀ ਲਿਖੀ।”

* ਪੁ, ਦੁ, ਤੰ, ਗ ਫਾਂਸੀ ਹਠ ਦੁਪਾਏ।
 7 ੩ ੩ ੩ ੩ ਤਿੰਨੀ ਹਠ ਦੁਪਾਏ।

ਰਤਨ ਸਾਜ 'ਤੇਰੀ' ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਜੀ ਰੇਣੀ ਰਾਜੀ ਜੀ, ਪਰ
ਅਤੇ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਸਿਖਰ: 'ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਤੀ ਮਹਾ'।

‘ब्रह्म मन्त्र गुरुदेव येन उ-’

ਸਿਖਰ ਸਤੁ ਇਕੁ ਦੁਹਰੁ ਤੋਈ, ਪਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਰਹੀ॥

ਪੰਜਾਬ ਦਿਹ ਪਹਿਲਾ ਨਿਖਿਆ ^{ਉਤਰਾ} ਦਿਹਾਂ ਖੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੀ,
 ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਾਪਣਾ ਦਿਨ ਛੁਡੇ ਫਾਰਮੀ ਪਹੁੰਚੀ
 ਨਿਖਣੀ ਸੁਰ ਰਮਣਿਤੀ ਜੀ, ਨਿਕੁਰ ਰਮਣੀਰ ਦਿਹ ਰਮਣੀਰੀ 'ਪੰਡਿਤਾਂ'
 ਨੇ, ਅਤੇ ਦਿਹ ਪਤਾਨ ਦਿਹ ਰਾਯਚਾਂ ਨੇ। ਸੁਰ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ
 ਦਿਸ ਸਾਹੀ ਗਲ ਰਗ ਲਈ ਮਾਪਣੇ ਭਗਵੰ ਪੁਰ ਪ੍ਰਿਕਾਰ ਪਾਗੇ
 ਹਨ। ਸੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੇਸ-ਤਿਤ ਅਤੇ ਪਰਮਤਿਤ, ਜੋ ਓਨਾਂ ਦੇ ਲਫਜ਼
 ਲਫਜ਼ ਤੋਂ ਨਜਰ ਮਾਰਿਤਾ ॥ ਦਿਸ ਗਲ ਦੀ ਕਦ ਦਿਨਾਸਤ ਦੇ ਪਰਦੇ

ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਵਿਤਰ ਬਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾ ਦਿਹ ਕੀਤੀ
 ਉਈ, 'ਉਰੀ' ਜਾਂ ਸਜੇਛ ਮਾਖਗਾਂ ਦਿਹ ਨਿਖਰੇ ਜਾਤੇ ਆਪਣੇ
 ਪਵਿਤਰ ਮਾਖਗਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਰੀਸ ਤੋਂ ਰਚੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਸਹੁਣੇ ਦੇਂਦੇ
 ਜਿਸ ਦਿਹ ਜਮ ਪਲਕੇ ਵੇਲੇ ਉਦੇ ਸਨ,
 ਜਾਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸਕੁਜਤਾ, ਆਪਣੀ ਕਰਚਰ ਦੇ ਨਸਰ ਕਰਨ
 ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਨੇ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਉਪਕਾਰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਏ
 ਕਿ ਆਪਣੀ ਸਕੁਜਤਾ, ਆਪਣੀ ਉਤੁਤਵ ਨੂੰ, ਜੋ ਦੁਹ ਰਾਹ ਪੰਜ
 ਪੈ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਗੀ ਉਈ ਸੀ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਤੋਂ ਪੁਰੂ
 ਉਰੇ, ਪੀਰ ਹੁਕਮਦੀਨ, ਸੀਸਾਂ ਸਿਠਾ ਆਦਿ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ (ਪਛੇ
 ਬਾਹੂ, ਬਜੀਰ, ਸਾਹ ਜੁਧੈਨ, ਬੁਠਾ ਵਗੈਰਾ ਨੇ ਜਾਗੀ ਰਖੀ, ਸੀ
 ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਠਰਾ ਪਾਇਤਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ^{ਖੜੀ} ਬਹੁਮਤ
 ਖੜੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਛੁਡ ਜੀ ਰੁਕੇ ਸਨ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਥੇ ਵੇਲੇ
 ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ ਮਾਖਗਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲਨਾ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਦ ਮਜ਼ਤਕ ਉਹ
 ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਕਰ ਜੁਪਿਆਨੇ ਦੇ ਜਿਸੇ ਵਗੈਰਾ ਬਾਹਾਂ ਦਿਹ
 'ਭਰਛਰੀ' ਮਰਚੁਰੀ ਏ॥ ਅਫਸੋਸ ਏ ਕਿ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਕੋਈ ਅਖਿਤ
 ਮੌਜ਼ਦ ਨਹੀਂ।

Read here XXX

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰੁਮਾਲਾ ਦਾ ਉੱਪਾਰ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਲਿਪਿ ਨੂੰ ਮਰਦ ਤੋਂ
 ਬਠਾਨਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਮਾਖਰ ਭਗਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਦੇ
 ਨਿਖਰੁ ਰਈ ਜੀ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਜਿਉਂਦੀ ਏ, ਦੇਸ
 ਦਿਹ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਉਸਦਿਹ ਨਹੀਂ ਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ
 ਹਨ, ਉਸਦਿਹ ਕਾਰਦਿਹਾਰ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਧ ਰਹੀ ਏ, ਉਸਦਾ

2008
1649
381

XXX

~~ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤ~~

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤ

ਸਤਗੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ

ਮੇਰੇ ਕਾਂ ਤੇ

ਮੇਰੇ ਉਪਰ

ਜਾਬੀ ਬੋਲੀ

ਰਹਿਨ ਦੁਆਰ

ਤੋਰੀ ਭਾਖਾ

ਤਾਂ ਇਹ ਜੋਰ

ਜਾਂ ਰਜ ਦਿਸਾਰੇ

ਜੋਰੀ ਰਹੀ ਬਰਦੀ

ਬਿਨਾਂ ਦੁਆਰੇ

ਗੁਰੇ ਸਮੇ ਦੀ

ਦਿਖ ਬੋਲੀ

ਗੁਰੀ ਮਾਖਰਾਂ

ਕੇ ਲਿਖੇ ਭੇ

ਦੇ ੧੪ ਮਾਖਰ

ਦਿਖ ਕਰਮ

ਜੇਸਰੇ ਲਿਖਦ

ਜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤ

ਜਾਂ 'ਤੇ ਹੀਮਾਫ਼ੀ'

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੀ

ਜਾਇ ਲਿਖਦ ਰਹੀ

ਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ

ਮੇਰੇ ਕਾਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਰਹਿਨ ਦੁਆਰ ਤੋਰੀ ਭਾਖਾ ਤਾਂ ਇਹ ਜੋਰ ਜਾਂ ਰਜ ਦਿਸਾਰੇ ਜੋਰੀ ਰਹੀ ਬਰਦੀ ਬਿਨਾਂ ਦੁਆਰੇ ਗੁਰੇ ਸਮੇ ਦੀ ਦਿਖ ਬੋਲੀ ਗੁਰੀ ਮਾਖਰਾਂ ਕੇ ਲਿਖੇ ਭੇ ਦੇ ੧੪ ਮਾਖਰ ਦਿਖ ਕਰਮ ਜੇਸਰੇ ਲਿਖਦ ਜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤ ਜਾਂ 'ਤੇ ਹੀਮਾਫ਼ੀ' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੀ ਜਾਇ ਲਿਖਦ ਰਹੀ ਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਬੀਰ ਬੜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਸਾਫੇ ਤਿਨ ਸ
ਦੁਹਾ ਤੇਇਆ ਹੈ। ਮਾਇ-ਬੀਰ ਭਾਖੀ ਗੁਰਮੁਖੀ
ਜਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਨਾਂ ਮੇਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬੇਨਾ ਰਿ
ਪਿਛੇ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਬੀਰਾਂ ਬਰਦੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ
ਨਹੀਂ। ਰਹਤਪੁਰ (ਜਾਂ ਪਰ) ਦਾ ਜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬੀਰ,
ਜੋ ਸਤ ੧੬੬੭ ਦੇ ਹੀਰ ਦੀ ਲਿਖੀ ਤੇਈ ਹੈ, ਉਸ
ਦਿਨ ਲਿਖੀ ਦਿਖ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਨੇ
XXX ਦਿਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਤੀਆਂ ਬਰਤ ਸਾਹੀਆਂ ਬੀਰਾਂ ਦੇ
ਦੇਖਦੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਖ
ਕੁਝ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਤਾਂ ਅਤੇ ਤਿਰਥਿਆਂ
ਦੇ ਰੂਪ ਅਨੁਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਸਿਰ ਉਥੇ ਜਨ।
ਪਾਏ XXX ਦਿਖ ਦਿੱਤਾ ਦਿਖਾਏ ਨੇ। ਮਠਾਰੀ
ਸਦੀ ਦੀਸਦੀ ਦੇ ਅਪ ਦਿਖ ~~ਕੁਝ~~ ਬਰਤ ਬੀਰਾਂ
ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਤੋਰ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਰਿਤਾਵਾਂ ਨੇ ਜੀ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਉਸਤੋਂ
ਪਿਛੇ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਰਿਤਾਵਾਂ
ਦਿਖ ਲਿਖਤ ਦਿਖ ਫਰਕ ਮਾਇਆ ਦਿਖਦਾ
ਹੈ। ਜੋ ਲਿਖਤ ਉਸਦੇ ਦਰਤੀ ਗਈ, ਉਸੇ ਦੀਸਦੀ
ਸਦੀ ਦੇ ਫੇਰਨੇ ਪਾਰ ਤਕ ਰਹੀ ਮਾਈ, ਜਦ ਕਿ
ਪਰ ਦੇ ਛਾਪੇ ਘਾਨੇ ਸੁਰ ਤੇਈ।

ਦਾਖੀਪ ਦੇ ਛਾਪੇ ਘਾਨਿਆਂ ਦੇ ਮਾਓਨ ਨਾਨ
ਲਿਖਤ ਦਿਖ ਫਰਕ ਫੇਰ ਪਿਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ

ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਖਦੀ

ਉਈ, 'ਉਰੀ' ਜਾਂ
ਪਦਿਤ ਆਖਗੇ ਤੂੰ
ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇ
ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਨੇ॥

ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਭ
ਜੋ ਜਾਂ ਵਧੀਕ
ਉਰੇ, ਪੀਰ ਹੁਕ
ਬਾਹੁ, ਬਜੀਰ,
ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ
ਖੜੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ
ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ ਅ
ਦਰ ਉਂਗਏ ਉਂਗੇ,
'ਭਰਭਰੀ' ਮਰਦ
ਮੰਜ਼ਰ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਬਣਾਇਆ, ਪਰ
ਜਿਖਦੁ ਚਈ ਜੀ
ਇਹ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦ
ਹਨ, ਉਸਦਿਕ ਕਾ

ਇਹ ਛਪੀਆਂ ਬਾਈਬਲਾਂ ਦਾ ਰਾਖੀਪ ਲਿਖਤ ਨਾ
ਰੋਖਾ ਰਖਗਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰਾਖੀਪ
ਇਹ ਵੀ ਫਰਕ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਆਖਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ
ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਸੁਭਾਤ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਏ। ਪਰ ਇ
ਫਰਕ ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਆਖਰ ਵੀ
ਦੇ ਚਿਤਰਕਰ ਇਹ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਖਾਸ
ਬਾਹਰਨਾ ਉਥੇ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ॥

ਰਾਖੀ ਪਿੰਡ
ਤੋਂ ਪਿੰਡ
ਖਰ ਨਹੀਂ
ਬਨਾਏ। ਪ
ਕਿਸੇ ਮਾਧ
ਮਾਧਿਕਾ,

ਰੋਸ, ਖੱਪ ਨਹਿਰ ^{ਸ਼ੀਤਾ} ~~ਕੋ~~ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਅਨੇਕਾਂ ਤਵੇ
ਨੇਂ ਸਬਰ ਕਰੀ ਬੈਠੀਆਂ ਤੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਆਕੇ ਉਸਦਾ
ਭੰਗਰ ਭਰਪੂਰ ਹੋਰਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਹੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ
ਨਈਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰਸਾਨਾ ਦਿਨ ਕੁਝ ਮਾਧਰ ਤੇ ਸੂਰ ਸਿਨੁ ਦਫਾਨ
ਦੀ ਜੋੜੇ ^{ਕੋਰੁਰੀ} ਮਾਰ ਜੇਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਥੀ ਪੰਜਾਬ ਦਿਨ ਤਿੰਨੀ ਕੁਝ
ਅਤੇ ਸੋਮਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਿਖਣ ਜਦੀ ਦਰਤੀ ਤੋਂ ਵੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜੋੜ
ਤੋਰ ਭੀ ਦਫ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਧੀ ਉਪਰ ਦਿਨਾਂ ਗਰਾਂ ਦਸ ਦਿਸਾਰੇ
ਕਰੇ ਮਾਧੇ ਜਾਂ। ਕੋਈ ਭੀ ਦਰਸਾਨਾ, ਕੁਝੇਂ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਜਦੀ ਬਲਦੀ
ਗਈ ਤੋਂ ਵੈ, ਜੇਕਰ ਬੋਲੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਬਹੁਤ ਸਿਰ ਤਕ ਬਿਨਾਂ ਦਫਾਏ
ਪ੍ਰਦਾਏ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਸ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਧਰ ਜਿੰਦੇ ਕਿ ਕੁਝੇਂ ਮਾਂਭੀਦੇ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਖਣ ਜਦੀ ਬਹੁਤ ਮੁਠਾ ਸਿਬ ਸਨ, ਕਿਥੇਕਿ ਇਸ ਬੋਲੀ
ਜਦੀ adapt ਕੀਤੇ ਕਰੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਖਣ ਦਿਨ ਨਾਗਰੀ ਮਾਧਰਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਜਨਰੀ ਨਿਖੇ ਜਾਨ ਵਾਜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੱਜੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਖੇ ਤੋਂ ਵੈ
ਮਾਧਰਾਂ ਦਿਨ ਕੁਝੇਂ ਪਾਧ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ੧੪ ਮਾਧਰ
ਕਲਮ ਤੋਂ ਕੁਝੇਂ ਬਿਨਾ ਨਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ੧੩ ਦੇ ਨਿਖਣ ਦਿਨ ਕਲਮ
ਇਕ ਦਰੀ ਕੁਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ 'ਨ' ਮਾਧਰ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਿਖਣ
ਦਿਨ ਕਲਮ ਕਰੀ ਦਰੀ ਕੁਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਤ
ਦਰੀ ਕੁਰੀ ਨਿਖੀ ਨਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। 'ਹਕਸਨਾਸਿਆਂ' ਤੇ 'ਹੀਸਾਫ਼' ਤੋਂ
ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੇਤੀ ਨਾਨ ਨਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ^{ਮਾਧਰਾਂ} ਤੋਂ ਵੈ
ਸਕਤ ਕਲਮਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ 'ਸ', 'ਧ' ਤੇ 'ਤ' ਮਾਧਰ ਨਿਖਣ ਜਦੀ
ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਮਾਧਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਤ ਜਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ

ਇਕ ਦਰਮੰਤ ਦਿਨ ਕਲਮਾਂ 'ਅਗੇ' 'ਅਗੇ' ਪੜ੍ਹੇ ਦਿਸਦੇ (ਸੁਤਪਤੀ
ਨਾਨ ਬਿਨ ਉਤੇ ਸਨ ਮਰਨ ਦੀ ਹੀਤ ਰਜਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਸਭ।

ਉਦੀਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਜੋ ਲਗਮੀ ਦੇ ਬ, ਫ (ਫ),
 ਛ; ਧ; ਮ; ਆਖਰਾਂ ਨਾਲ ਦਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੀ ਕੋਈ
 ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਨਾਏ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਘ, ਖ, ਛ, ਧ, ਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ
 ਨਾਲੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਣੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਦੀਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੇ ਬ, ਫ, ਮੀ ਨਹੀਂ
 ਸਕਦੇ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਆਖਰਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰ ਲਗਮੀ ਆਖਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਰਮ ਹੈ।
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲੀ ਕ, ਖ, ਗ, ਜ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਨਾਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਜਾਂ ਇਉਂ
 ਹੋਏ ਨਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਨਤ ਆਖਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਪਿਛੇ 'ਹ' ^(ligature)
 'ਰ' ਸੇਤੇ 'ਜ' ਸੰਜੁਕਤ/ਕਰਨ ਨਾਲੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਚੋੜ੍ਹ ਹੈ, ਜੋ ਲਗਮੀ
 ਵਾਲੇ ਜੀ ਤੋਂ ਪਰਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਨਤਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਨਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰ
 ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬੁਰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕ, ਖ ^(ਕਥ) ਨਿਯਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਆਖਰ ਇਸ ਕੰਮ ਨੇਮੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਛ, ਧ, ਛ ਆਨੁਕਾਸਿਕ
 ਆਖਰ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲੀ ਛੋਟੇ ਨਾਮਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਦੀਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ
 ਲਿਖਣ ਨਾਲੀ ਹੱਥੋਂ ਪੈਂਨਗੇ॥

ਲਗਮੀ ਆਖਰੀ ਦੇ ਲਛਣਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਹਰਾਂ
 ਵਾਸਤੇ ੧-੨-੩-੪-੫ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਬਨਾਏ ਹੋਣਗੇ;
 ਅਤੇ ਉਹੀ ਦਿਸ਼ਿਅ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਿਅਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਦਰਤਨ ਨਾਲੀ ਅਸੀਂ
 ਇਹਨਾਂ ਹਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਨਾਏ ਹੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ:-
 ੬-੭-੮-੯-੧੦-੧੧-੧੨-੧੩

ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੱਤ ਦੇ ਕਸਰੇ ਨਾਲੀ ਹੀ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਸਿਰਮੜੀ
 ਜਾਂ ਨਾਂ ਬਸ ਨਹੀਂ॥

ਮੰਗੇਰੀ ਦੇ ਜਹੁਜਾਂ ਚਈ ਦੋਜਨ ਮਖਰ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ਨ, ਪਰ ਇਹ
 ਸੂਰ ਹਿਨੁ ਹਾਂ ਹੀਏ: - ^{all} met, more, mere, mire more, boy, not
 ਦਿਹਾਸ ਮਾਇ ਹਿਨੁ ^{punctuation} ਮੋਰੇ ਦਾ ਜੁਗ ਮੰਗੇਰੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਜੀਨਾ ਤੋਏਗਾ।
 ਸਾਇਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹਿਨੁ ~~ਬਣੀ~~ ਹੀ ਮੁਖਾਏ ਕਾਮਕਨ॥ ਪਰ ਇਹ
 ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਏਗਾ, ਜਦ ਕੋਈ ਦਿਹਾਨਾਂ ਦੀ ਜਗਾ ਗਰਬੀ ਦਰਦੁ
 ਮਾਯਾ ਦੇ ਉਪਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹਥ ਦਿਨ ਜਾਏਗੀ॥

Glossary

ਅਖਰ। Letter, Simple indivisible sound.

ਸ਼ਬਦ-ਮੂਲਕ ਲਿਪਿ। Phonetic Script.

ਸੁਰ। Vowel.

ਸੁਰਤਿਨੁ ਲਿਖ। Vowel sign.

ਸੰਯੁਕਤ ਵਜੰਜਨ। Conjunct Consonant.

ਪੁਸਤਕ। ਗ੍ਰੰਥ। m. Book.

ਪੋਥੀ। Booklet, Prayerbook.

ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਲਿਪਿ। Pictorial Script; Pictograph.

ਮਾਤ੍ਰਾ। Top line of a letter.

ਮਾਤ੍ਰਾਂ। ~~Four~~ Syllables.

ਲਿਖਾਰੀ। Copyist, Scribe.

ਲੇਖਕ। Writer, Author.

ਵਜੰਜਨ। Consonant.

ਵਜਾਰਕੁ। Grammar.

ਵਜਾਰਕੁ। Grammarian.

ਵਿਗਿਆਨਕ। Scientific.

ਲਿਪਿ। ਲਿਖਤ। Script. ਭਾਂਡਾ ਰਸਮਤਖਤ।

ਲਿਖਤ। ਲੇਖ। Writing, inscription.

ਵਰਣ। Character.

ਵਰਣਮਾਲਾ। Alphabet.

ਬੋਹ ਜਾਂ ਭਿੜ। Mound of old ruins of cities & villages.

ਖਿਲ ੧
ਸੇਰੋਟ ਦੇ ਬੇਰ ਦਿੱਤੇ ਨਿਕਲੀਆਂ
ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦਿਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਬੇਰ ਸੇਰੋਟ ਵਾਲੀ, ਜੋ ਵਧਾਏ ਦੇ ਬੇਰਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਸੌ ਫੁਟ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਬੇਰ ਦੀ ਵੇਰੀ ਉਗਰੀ ਵਜਰੀ ਹੈ
ਕਿ ਇਹ ਸੁਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਚੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਹੋ
ਏ ਪੁਰਾਣੇ ਸੁਹਿਰ ਹਨ, ਚਨੌਰ ਤੇ ਸੇਰੋਟ ਅਤੇ ਸੇਰੋਟ ਚਨੌਰ ਨਾਲੋਂ
ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਸੇਰੋਟ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉੱਚੀਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਦਸਿਆ। ਸਿਰ ਪੁਰ ਛੋਟੇ
ਕੋਟ ਦੇ ਖੰਡਕਤ ਹਨ। ਜਨਰਲ ਕਲਿਯਾਨ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਨ ੧੮੫੩ ਈਸਵੀ
ਦਿਹ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਤਕ ਇਸ ਬੇਰ ਦਿਹ ਪੰਜਾਹ ਫੁਟ ਦੀ ਤੁੰਘਾਈ ਤਕ
ਦੇਖਾ ਪਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿਰ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਤਾਹਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ
ਥਾਪ ਸਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੈਰਾਂ ਨਿਕਰ ਕਰਦੇ
ਹਾਂ ਉਹ ਉਪਰਲੇ ਬੇਰ ਨਾਂ ਸਤਰ ਦਿੱਤੇ ਹੀ ਸਿਰਗਈਆਂ ਸਨ।

ਪਲੇਟ ਨੰ: XX ਦਿਹ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਤੋਂ ਦਿੱਤੇ ਪੁਰ ਦੇ ਅਖਰ
ਨਕਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਦਿਨਾਂ ਦਿਹ ਤਾਗੀਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਖਾਲੀ ਦਸਿਆ
ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਕਿਥੇ ਜਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਤੋਹਾ ਦਿਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਦੀ ਅਰਸੀ-
ਮਾਤ ਸਾਡੇ ਨਦੀ ਬਹੁਤ ਵਧਾਵੇਂ ਦਾ ਹੈ। ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਨਾਰਟ ਗੁਪਤ ਗਤੀਆਂ
ਦੇ ਸਮੇਂ (ਸਨ ੧੯੧੯ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਸਨ ੩੧੯ ਈਸਵੀ ਤਕ) ਦੀ ਹੈ॥

ਪੰਜਾਂ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ:—

A- ਇਹ ਦਿਹ ਵੱਡੀ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਸਦਾ ਦਿਹ ਕੋਲਾ ਕਰਿਆ ਹੈ, ੧੩.੫ ਦਿਹ ਲੰਬੀ,
ਪੰਛੇ ਯਾਗਾਂ ਦਿਹ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਦਿਹ ਮੋਟੀ ਹੈ। ਨਿਖਿਤ ਤਿਨ ਪਾਠਾਂ
ਦਿਹ ਦਿੱਤੇ ਹੈ:

ਪਲੇਟ ਨੰ: ੨੩

ਰਸਮਿਕ
੧੪

ਮਾਠਾਤ, ਮਾਠੇ ਪਾਸ ਜਾਂ panel ਦੀ ਠੋਪੜੀ ਦਿੱਤ ਜਾਂ ਰਹਾ ਪਾਸ
 ਦਾ ਮਤਲਬ 'ਪਾਸ' ਜਾਂ ਰਹਾ ਹੀ ਹੋਸਕਦਾ ਹੈ।

B. ਦੋ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

ਰਕਸਿਨ ਪਸਰਿਮ ਕੁੰਡਲ

ਫੁੱਲਾ ਰਤੁਰਬਿਰਮ

'ਫੁੱਲਾ' ਦਾ ਮਤਲਬ 'ਫੁੱਲ' ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਕਲ 'ਬੰਦ' ਮਾਧਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਕਸਿਨ
 ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਨੁਕਲ ਦੇ ਬੁਰਜ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਸੀ।

C. ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਰਸ ਇਹ ਲੰਬੀ ਤੇ ਉਤਨੀ ਜੀ ਠੋੜੀ ਅਤੇ ~~ਫੁੱਲ~~ ਫਾਠੇ
 ਤਿਨ ਇਹ ਮੋਰੀ ਹੈ। ਤਿਨ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਈਸਰੀ ਮਲਸਾ

ਫੁੱਲੇਕਾ

ਫੁੱਲਾ

ਮਾਠਾਤ, ਈਸਰੀ ਮਲਸਾ ਦੇ ਮੱਲ ਬੁਰਜ ਦੀ (ਫੁੱਲ ਲਈ ਇਹ)

D. ਇਹ ਹੀ ਉਪਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹੀ ਜੀ ਲੰਬੀ ਠੋੜੀ ਤੇ ਮੋਰੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਪਾਸ ਦੇ
 ਮਾਧਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਵੀਂ ਦਿੱਤੀ ਹਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ

ਮਾ: ਪਸ ਦੁ-

-ਸਪਤਤਿਕਾ

E. ਇਹ ਹੀ ਇਕ ਦੁਹੀ ਇਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੋ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਫੁੱਲ ਪਸ ਦੁ-

-ਸਪਤਤਿਕਾ

ਮਾਠਾਤ, ਬਹੁਤੀ ਪਸ ਮਾ: ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਪਸ ਫੁੱਲ। 'ਪਸ' ਕਿਸਨੂੰ
 ਮਾਧਰੇ ਸਨ, ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਮਾਧਰ ਕਾ ਮੀਸਰ ਹਾਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ।

ਹਠਾਂ ਤੇ ਉਪਰਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕਲਾਂ ਹੋ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਢੇ ਤੇ ਸਕਲਾਂ (Indo-
 Scythian) ਦੇ, ਅਤੇ ਮੁਕਲੇ ਗੁਪਤ ਸਕਲਾਂ ਦੇ ਸਿਨਾ-ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਦਰਤੀਆਂ

੭੪। ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦਿਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ੫੦੩
੧੫੦ ਈਸਵੀ ਦੇ ਇਹ ਦੀਆਂ ਕਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਕਰਕੇ ਤੇ ਇਹ ਮੀਨ ਨਹਿਰੇ ਵਜੋਂ ਖਿੱਤ ਮੈਂ ਇਹ
ਇਹ ਗੁਰਮੀ ਬਾਉਲੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੀਆਂ ਉਤ੍ਰ, ਚਰ੍ਹੇ, ਤੇ ਨਹਿਰੇ ਦੀ ਮਨਾਂ
ਪੁਰ ਸਮਤ ੫੮ ਦਾ ਲੇਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

ਸੁਪਰ, ਪੈਨਦਰਾਸ, ਅਪਰਜੇਚ, ਤੇ ਨਨਕਪਾਠ।

ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਤੰਬੀਰਮੁਖੀ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਬਤ ਜਾਨੂੰ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ
ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਛੇ 'ਗੁਪਤ ਲਿਪਿ' ਤਕ ਅਪਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਸਮਾ ਸਿੱਖ ਤੇ ਰਸਮਾ ਜੋਗਤਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰੇ ਹੋਏ ਉਹੀ ਪਰਤੀ ਜਾਂ ਰੇਬਤ-
ਲਿੰਗ ੧ ਉਹ ਵਿਚ ਅੰਬ, ਮਨੋਹ, ਕਰਾਸ, ਜੋਗੀ ਦਿਨਾ, ਬਾਗਾਂਦਾਨਾ ਪਿਛਾਂ ਵਿਚ
ਪੁਰਾਣੇ ਉਹ ਮੰਦਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮਤ ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਕਸੂਰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਵਿਚਿਤ
ਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਦੇਸ, ਜਿਸਨੂੰ ਟੱਕਾ ਦੇਸ ਸੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਛੋਟੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ
ਹਾਰੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਮਾਤਾਤ ਸੀ। ਨਾਗ ਕੋਸ ਦੇ ਕਰਕੇਦਰ ਨਾਮ
ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਖੇ ਬਹੁਤ ਡਿਰ ਰਿਹਾ। 'ਟੱਕ' ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ 'ਨਾਗ' ਦੇ ਹਨ,
'ਤਕਸ' ਤੋਂ 'ਤੱਕ' ਤੇ 'ਤੱਕ' ਦਾ 'ਟੱਕ' ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਜੋ ਦਿਹਾਈ
ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰ 'ਸਾਰਾ' ਜਾਂ 'ਸਿਪਸਾਹਿਕ' ਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਜਨਮ ਪੁਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਪਰ ਪਲੇਟ ਨੰ: XX ਵਿਚ ਸਿਰੇ ਤੇ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਅਤੇ
ਉਸਦੇ ਉਪਰ ਉਕਰੀ legend ਜਾਂ ਲਿਖਿਤ ਵਖਰੀ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਣੀ
ਬਾਰੀਕ ਮੈਨ ਕਰਕੇ ਤੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇਠ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸਨੂੰ
ਮੈਂ ਕਰਕੇ ਸਾਜੀ ਹੇਠਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਿਰੇ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ
ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੈ:—

ਸ੍ਰੀ ਨਿਨਿਤਿ ਯ ਯਗਯ ਯ ਯਮੇਸ਼ਵਰ
 ਸ੍ਰੀ ਛਾਨਿ ਤਿਗਿਨ ਦੇਬਜਾਗੀਤ:
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰਤ ਲਿਖਿ ਤੇਵੇਗੀ:
 ਸ੍ਰੀ ਹਿਤਹਿ ਚ ਦੇਹੁ ਚ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ
 ਸ੍ਰੀ ਛਾਨਿ ਤਿਗਿਨ ਦੇਬਜਾਗੀਤ:

"The fortunate king of Hind and Iran, Sri
 Shadi tigin Debjaritah"

ਜਦ ਸਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਾਗਥਾਂ ਨੇ ਸੀਸਤਾਨ ਤੇ ਤੁਰਕਸਤਾਨ
 ਛੇਤੇ ਕੀਤੇ ਤਨ, ਤਦ ਸਿਰਸਤਾਨ ਦੇ ਪਛਮ ਵਿਚ ਤਿਨਹਿਤੁ ਰਾਜ ਸਨ,
 ਕਾਬੁਲਸਤਾਨ, ਜਾਬੁਲਸਤਾਨ, ਅਤੇ ਸਿੰਧ (ਤੇ ਕਸਮਾਨ)। ਕਾਬੁਲਸਤਾਨ
 ਤੇ ਜਾਬੁਲਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਜੇ ਇਕੋ ਖਾਨਰਾਨ ਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਹਿਮੁਕ ਦੀ ਅੰਗਰ
 ਵਿਚ ਤੇਨ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਖਾਨਰਾਨ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸ਼ਾਦੀ'
 ਸੀ। ਜਦਕਿ 'ਸ਼ਾਦੀ' ਦੇ ਤਿਨੇ ~~ਦੋ~~ 'ਛਾਨਿ' ਜਾਂ 'ਛਾਨਿ' ਕੀਤੇ ਤਨ। ਇਕ
 ਸਾਖ ਇਸ ਖਾਨਰਾਨ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਅਰਕ ਦੇ ਰਿਨਾਰੇ ਉਸ ਥਾਂ ਰਹਿੰਦੀ
 ਸੀ ਜਿਥੇ ਦਰਕਾ ਰਖਨ ਨੂੰ ਮੌਜੂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ 'ਛਾਨ' ਸਾਖਦੇ
 ਸਨ। ਉਸਕਰਾ ਕਿ ਜਦਕਿ 'ਸ਼ਾਦੀ' ਅਖਰ ਵਿਚ 'ਛਾਨਿ' ਤੇ, ਮਾਗਥਾਂ 'ਛਾਨਿ'
 'ਛਾਨਿ' ਦੀ ਤੀਰੁਤੀ ਸੁਕਸ ਹੈ। ਰਾਜ ਖਾਨਰਾਨ ਤੇਨ ਕਰਕੇ ਤੇਨ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ
 ਸਾਰ ਲਾਤੇ ਤੇਰੇ ਤੀ ਸਨ, ਜੋ ਨੇਨੇ ਤੇਨੇ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਬਜ਼ਰ, ਸ਼ਾਤ, ਬੁਨੇਰ
 ਕਸਮੀਰ ਵਿਚ ਜਦ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਜਾਬੁਲਸਤਾਨ ਮਰਜ਼ਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਦ ਦੇਸ ਖਾਨਰਾਨ
 ਦਿੱਤੇ ਕੋਈ ਰਾਮਦੇਰਾ ਨਿਕਲ ਆਂਦਿਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਈਸਤ
 ਬੁਨਾਸ਼ੰਦੀ ਸੀ। ਤਿਗਿਨ ਤੁਰਕੀ ਦਾ ਜਦਕਿ ਹੈ, ਜੋ 'ਅਲਪ-ਤਿਗਿਨ', 'ਸ਼ਬੁਕ-ਤਿਗਿਨ'
 ਨਾਂ ਵਿਚ ਆਂਦਿਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਰਾਜਾ, ਸਰਦਾਰ, ਬੇਗ, ਖਾਨ ਆਦਿ
 ਮਾਸਿਕ ਜਾਂ ਕਰਕ ਦੇ। ਕਾਬੁਲਸਤਾਨ ਤਾਂ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ

* ਖ਼ਾਸੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਦੀ 'ਸ਼ਾਦੀ' ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਂ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਛਾਨਾਂ ਦਾ ਅਖਰ ਤੀ
 ਦਖਲ ਮਰਜ਼ਾ ਸੀ। 'ਤੀਰੁ ਸ਼ਾਦੀ' ਤੀ ਸਾਇਰ ਦੇਸੇ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ।

ਜਸਮੰਦ,

ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦੁਖਨ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਨੁਕਰ, ਮੰਦਰੀ ਦਿਨਾਕਾਰ, ਕੰਧਾਰ, ਅਤੇ
 ਸਿੰਧੀ, ਬੁਝਾਨ, ਅਤੇ ਬੰਦੋਬਸਤਾਨ ਦਾ ਉਤਰੀ ਹਿੱਸਾ ਇਹ ਦਿਨਾਕਾਰੇ ਜਾਬ ਰਸਤਾਨ ਦਿਖ
 ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਨੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿਰ ਦਿਨ ਅਗੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਤਿਨ ਥੋੜ੍ਹੇ
 ਵਲ, ਸਤਵੀਂ ਸਰੀ ਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਜੰਦੇ ਲੁਖੀ ਦੇ ਮੁਖ ਤਕ, ਠੋਕੀ ਰਖਿਆ। ਪਰ
 ਸਿੰਧ ਰਸ ਦਿਖ ਇਹ ਨਾ ਤੋੜਿਆ। ਕੁਝ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਸੇ ਹੀ ਦੇਸੇ 'ਸ਼ਾਹੀ' ਖਾਨਦਾਨ
 ਦੇ ਜਨ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਰਸ ਬੜਾ ਤਾਰਤਾਰ ਰਸ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਖ ਲਈਆਂ ਤਕ, ਅਤੇ ਰਹੁੰਦੇ
 ਦਾਨ ਗਈ ਤੇ ਮੁਸਾਫਰ ਦਿਨਾਕਾਰੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਸ, ਕਾਂਗੜਾ, ਕੀਨ੍ਹਗਾਮ, ਪਾਗੋ ਪਾਗ
 ਉਥੇ ਰਸ ਤਕ, ਸਾਗ ਸਿੰਧ ਤੇ ਪਛੇਂ ਦਿਨ ਲਖਨੀ ਬਿਨੇ ਸਿੰਧ ਤਾਨ ਤਕ ਰਸਾਨ ਦਾ
 ਸਮੁੰਦਰੀ ਕੰਨ ਦਿਖ ਰਸ ਦਿਖ ਸਨ। ਗੁਏ ਸਾਗਰ ਦੇਸ ਦੇ ਦੇਸੇ ਪਾਗਸ
 ਦੇ ਸਾਗ ਖੁਸ਼ੋ ਪਰਦੇਸ ਨੇ, ਈਸਾਨ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜੋ ਦੁਖਨ-ਰਹੁੰਦੇ ਦੀ ਨੁਕਰ
 ਦਿਖ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਸਿੰਧ ਰਸ ਦਿਖ ਸਾਜਿਨ, ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ
 ਕੁਝਕੇ ਦਿਖ ਰਸਾ ਅੰਭਰਾ ਸੀ, ਜਿੱਤੋਂ ਲਿਆ, ਪਰ ਗੁਏ ~~ਸਾਗਰੀ~~ ਨੇ ਬੜਾ
 ਹਿੱਸੇ ਪਿੱਛੇ ਜੀ ਜੋ ਪਾਗੇ ਫੇਰ ਮਾਪਦੇ ਰਸ ਦਿਖ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਦੇਸੇ ਗੁਏ
~~ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੇਸੇ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪੁਰ ਗੁਏ ਸਾਗਰੀ ਦੇਸ ਦੇ ਦੇਸੇ ਮਾਰਗਾਂ ਨੇ~~
 ਸਿੰਧ ਪੁਰ ਅਜਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਗੁਏ ਸਾਗਰੀ ਦੇਸ
 ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਛੇਕਰਨਾ ਸਿੰਧ ਦਾ ਰਸਾ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ਦਿਖ ਲੜਕੀ ਤੇ ਬੇਟਾ
 ਗਈ ਛੇਕਰੇ ਮਰਗਿਆ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਦੁਲੀਰ ਤੇ ਖੇਡਾਪਤੀ 'ਚਰ' ~~ਕੇ~~ ਜਾਂ 'ਚਰ'
 ਨੇ, ਜੋ ਜਾਤ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ, ਰਸ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੇਟਾ ਗਈ
 ਮੋਢੀ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਪਾਗ ਪਾਇਆ। ਗੁਏ ਸਾਗਰੀ ਦੇ ਕੁਈ ਨੇ ਜੋ ਕਰਮਾਨ ਦਾ
 ਰਸਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਾਬ ਰਸਤਾਨ ਦੇ ਰਸਾ ਨੇ, ਜੋ ਉਸਦਾ ਕੁਤੀਨਾ ਸੀ, 'ਚਰ' ਦਾ
 ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗਈ ਦੀ ਮਰਦ ਨਾਜ 'ਚਰ' ਕਾਮਯਾਬ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ
 ਸਾਗੇ ਦਾ ਮੋਦਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।

ਸਿੰਧ ਦੇ ਇਸ ਰਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਚਰ' ਨੇ ਕੀਤਾ, ਬਾਨੀ ਰਸਾ
 ਦੇਵਕਾਰੀ ਜਾਂ ਦੇਵਗਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪੰਜ ਰਸਮਾਂ ਨੇ ਸਾਗ
 ੧੨੭ ਦੇਸੇ ਰਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ~~ਚਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦੇ~~ ਕੁਝ ਹਮਾਬ ਕੀਤਿਆਂ

ਸਿਰੋਂ ਪਰ ਦੇ ਮਖਰ ਡੇਰੀ ਪਰੀ ਦੇ ਮਰ ਦੇ ਜਾ ਡੇਰੇ ਹਨ, ਮਰਖਾਤ
 ਹਰ ਨਾਲ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਹਰ ਪਾਇਓ ਦੇ, ਪਰ ਦੇਖੋ ਕਿਤੇ ਗੁਮਾਖੀ
 ਮਖਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਖਰੁਰੇ ਹਨ। 'ਸ', 'ਹ', 'ਦ' ਤਿਨ ਮਖਰ ਤੋਂ ਨਗਰੀ
 ਮਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਰੀ ਸਰ ਗੁਮਾਖੀ ਨਾਲ॥

ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਹਜ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਰਾਜਪਾਲੀ ਮਲੋਰ
 ਜਾ ਮਲੋਰ ਦਿਓ ਹੋਰੀ ਜੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਸਿੱਖ ਛੱਡ ਗਿਆ।
 ਦੇਸ ਦੇ ਖੰਡਗਤ ਡੇਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤੇ ਕੁਝ ਮੀਨ ਦੇ ਕਾਸੇ ਪਰ ਹਨ।
 'ਉੱਚ' ਤੇ ਇਸੇ ਹਜ ਦਿਓ ਜੀ, ਉਥੇ ਹਰੇ ਜਾਹੀ ਨੇ ਦਿਓ ਕਿਲਾ ਬਨਾਇਆ
 ਸੀ। ਕਿਲੇ ਤੇ ਰਬਾ ਪਿੱਛੇ ਮਾਰੇ (ਡੇਰੀ ਪਰੀ ਦੀਪਰੀ ਦਿਓ) ਦਿਓ
 ਦੇਵਰਾਕ ਜਾਂ ਦੇਵਸਿੰਘ ਰਾਜੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੇਸ ਨਗਰ ਨੂੰ ਦੇਵਰਾਕ
 ਮਾਰੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਦਿਓ ਮਾਲੀ ਦੇਸ ਮਾਰੇ ਹੋ॥

ਜਿਲ-2

ਕਾਗਜ਼, ਸਿਆਹੀ ਤੇ ਛਾਪਾ।

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਰਾਛ ਗੀਤ ਰੇਖਾ ਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੇਰੋਂ ਤੇਰੇ ਹਨ ਕਿ ਗੀਤ ਦੀ
 ਵੱਡੀ ਰੀਵਾਜ ਦੇ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦ ਤਿੰਨੋਂ ਕੁਝ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ
 ਵੱਡੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਨ; ਇਕ ਰੇਖਾ ਦੀ ਰਾਛੀ ਉੱਤੇ ਸੀ, ਅਤੇ ਅੱਠ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ
 'ਕਾਗਜ਼' ਪਰ ਸਨ। ਇਹ ਸਨ ੧੫੦ ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀਆਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹੀਆਂ
 ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਾਗਜ਼ ਇਹੋ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਨ। 'ਕਾਗਜ਼' ~~ਕਾਗਜ਼~~
 ਬਨਾਨ ਦਾ ਇਹੋ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਸਨ ੧੦੫ ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕਢਿਆ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ
 ਰਾਛੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਮਛੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਦੇ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਖਾੜੀ ਵਿਚ ਕੁਟਕੇ
 ਇਹ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਿਛੇ ~~ਅ~~ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਏ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ
 ਪੇਂਟ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਿਛੇ ਦਾ ਨੇਪਰੇ ਦੇ ਤੇ ਪੇਂਟ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਵੰਗੀਤਕਾਂ
 ਨਿਖਾਨ ਜੋਗਾ ਬਣਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ^{ਮਛੀਆਂ ਮਛੀਆਂ} ਕਈ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਨੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ
 ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਜਦ ਤੁਰਕਸਤਾਨ ਵੇਤੋਂ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਕੀਤੀ ਕਈਆਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ
 ਇਹ ਇਹ ਹੁਨਰ ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥਿਆ। ਅਰਬੀਆਂ ਨੇ ~~ਗੀਤਾਂ ਦੇ~~ ਇਸ
 ਹੁਨਰ ਵਿਚ ਅੱਠਾਂ ਕਈ ਖਾਸ ਉੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਤੇਹਰ ਦੀ ਸਦੀ ਵਿਚ
 ਇਹ ਹੁਨਰ ਅਰਬੀਆਂ ਤੋਂ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਨੇਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥਿਆ। ਤਿਰਸਤਾਨ
 ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਹੁਨਰ ਸਪੱਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਸੇ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਅਤੇ
 ਕਾਗਜ਼, ਤੇ ^{ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਜਾਂ ਸੋਨੇ ਪਾਏ} ਸਿਆਹੀ ਕਰ ਵਿਚ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਨ ਲਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਤੇਰੇ
 ਬਣਦੇ ਸਨ।

ਭੀਨ ਦਿਖ ਸਿਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਅਖੀਰਾਂ ਬਹਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿਨ 'ਤਰ' ਉਸੇ
 ਰੰਗ ਪੂਰ ਬਲਿਆ ਮਾਂਝਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹਾਲਾਂ ਦੇ ਬਰਸ ਨਾ ਨ
 ਬਾਂਹਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਹਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਰਸ ਤੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਕੱਚੇ ਕਪੜੇ
 ਉਤੇ ਸਿੱਧਾ ਖੜਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਖੁਬਾਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਸਿਖਣ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਬਹਾਨ ਨਹੀਂ
 ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕਾਜਬ ਤੋਂ ਕੋਂਦੇ ਦਿਖ ਸਿੱਧਾ ਕੇ ਸੁਕਾ ਜਿਹਾ ਅਤੇ ਜਮੀਨਾਂ ਜਮੀਨਾਂ
 ਸਲਾਖਾਂ ਬਹਾਨ ਦਾ ਬਿਆਨ ਭੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੁੱਕ ਜਿਹਾ। ਇਸ ਸਲਾਖ ਦੇ ਸਿਰੇ
 ਤੋਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਉਤੇ ਪਿੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਿੱਧੀ ਦਿਖ ਕਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਧੀ
 ਨਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਪਿੱਧ ਨੀ ਹੋਈ ਹੈ॥ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਸਿਖਣ ਦਾ ਸਮੇਂ ਕਾਂਸ਼ ਦੀਆਂ
 ਦਿਰਗਾਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪੜੀਆਂ ਪੜੀਆਂ
 ਦਿਖ ਦਿਖਣ ਦੀ ਤੰਗ ਪੱਥਰ ਪੂਰ ਬਹਾਂਦੇ ਸਨ॥

ਛਾਪਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਭੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰੰਗ ਦਿਖ ਭੀਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਪੈਰਾ ਤੋਰਿਆ।
 ਮਗਰੋਂ ਬੁਧ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤਾਂ ਅਤੇ ਜਪ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਪਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿਖੇ ਖੰਡੇ
 ਬਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉੱਨੀ ਉੱਨੀ ਇਹ ਠਪੇ ਵੇਖੋ ਤੁਰੇ ਕਰੇ, ਜੋ ਮਾਗਸ ਜਦੀ
 ਕਾਗਜ਼ ਹੇਠਾਂ ਰਖਕੇ ਉਪਰੋਂ ਠੱਪਾ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਥਾਂ, ਠਪੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਖਕੇ ਉਪਰੇ
 ਉਪਰ ਕਾਗਜ਼ ਵਜਾਨ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੁਣਾ। ਕਾਗਜ਼ ਤੋਂ ਸੁਰੇ ਬਰਸ ਤੇ ਹੁਣ ਨਾਜ ਠਪੇ
 ਉਪਰ ਦਿਖੇ ਜਿਹਾ ਬਿਠਾਵੇਂ ਦੇ ਸਨ। ਠਪੇ ਜਥੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਜਵੇ ਜੱਥੀ ਕਾਤਰ ਤੋਂ
 ਕੋਲ ਜੋ ਜਪੇਟੇ ਕੋਲ ਬਹਾਨਾਂ ਸਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ *concertina* ਵਜਾਵੇ ਖਰਦੇ
 ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਪਿਛੋਂ ^{ਕੁਝ ਕਾਗਜ਼ੀ ਸੁਰੀ ਦਿਖ} ਦੋ ਦੋ ਸੁਰੀਆ ਦੋ ਛਾਪਣ ਜਦੀ ਬਹਾਨ ਬਹਾਨੇ ਸੁਰੇ ਹੋਏ
 ਜਦ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਦਿਖੇ ਤੁੱਠ ਖਾਕੇ ਅਜ ਕਲ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੰਗ ਦਿਕਾ
 ਸੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭੀਨੀ ਲਿਖਾਈ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ, ਜਗ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਪੇਡੀਆ
 ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਹਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਹਰਫ਼ ਦੇ ਬੇਨੇ ਜਿਹੇ ਟਾਈਪ ਬਹਾਨ ਦਾ ਬਿਆਨ ਉਹਨਾਂ

ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੁੜ ਜਕਰਾ ਮੇਰੇ ਨਹੁੜ ਨਿਹਾਂ ਰੀਆਂ ਤਪਦੀਆਂ ਬਨਾਨੀਆਂ
 ਤੁੰਰੀਆਂ ਬਨ ਬਹੁਤ ਮਨ, ਮੈਂ ਪੁਰੇ ਪੁਰੇ ਸਦੇ ਦੇ ਬੱਧੇ ਬੱਧੇ ਤਿਸਰੇ ਕੀਤੇ ਨਾਂਦੇ
 ਮਨ। ਪਰ ਲਿਖੇ ਮੇਰੇ ਕਈ ਨਹੁੜ ਮਨ ਮਨ ਦੀ ਆਂਢ ਦੇ ਮਨ, ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨਹੁੜਾਂ
 ਜਦੀ ਆਂਢ ਆਂਢ ਰਖੇ ਜਾਂ ਬਜ਼ਾਰ ਬਨ ਰਖਣ ਦਾ ਬਿਅਨ ਦੀ ਆਰੁਖਾ ਸੀ।
 ਇਕ ਪਗਹੀ ਕਿਤਾਬ ਇਕ ਇਕ ਨਹੁੜ ਦੀ ਛਾਪ ਪਾਸੇ ਪਰੇ ਨਹੀਂ
 ਮਿਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਫ਼ ਵਿਸਰਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਹੁੜ ਦਾ ਠੱਪਾ ਆਫ਼ ਬਹਿਸ਼
 ਤੇਇਆ ਸੀ; ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਦਾ ਛਾਪਨ ਜਦੀ-ਇਹ ਠੱਪਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ
 ਅਨ ਪਰਲਿਖਾ ਮਿਲਾ, ਪਰ ਗਲਤੀ ਨਾਸ ਪੁਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਮੇਰੇ ਇਕ
 ਤੁਹਾਂ ਦਾ ਲਾਈਨ ਲਾਈਪ ਬਨ ਰੁਕਾ ਸੀ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪਨ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਨ ੧੫੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਮਹਿੰਦੇ ਨਿਕਲ ਰੁਕਾ ਸੀ,
 ਮਿੰਗ ਤੁਆਂਗ ਬਾਤਸਾ ਦੇ ਦੇਸੇ; ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਨ ੧੧੨ ਤੋਂ ਸਨ ੧੫੮੩ ਤਕ ਮਿੰਗ
 ਸੀ। ਸਤੁ ਤੋਂ ਪੁਗਹੀ ਛਾਪੀ ਤੇਈ ਕਿਤਾਬ 'ਮਈ ਸੂਰ', ਸਨ ੧੮੮੮ ਈਸਵੀ ਦੀ
 ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਲਹਾ ਪੜੀਆਂ ਦੰਗ ਜਪੇਈ ਤੇਈ ਹੈ।

ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਤਾਫ਼ਾ ਪਤਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਤੇ ਕਰੇ ਛਾਪਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੀ ਲਗਾ ਮਕਰਾ
 ਸੀ।

ਤੇਹਦੀ ਜਦੀ ਇਕ ਜੋ ਛਾਪੇ ਦਾ ਕੰਮ ਜੁਰਪ ਇਕ ਸੁਰੂ ਤੇਇਆ ਤਕ
 ਮਜ਼ਹਬੀ ਜਾਮਾਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰਮਤਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਥਤ ਸੁਧਾ ਜ ਕਤ ਕੀਤੀ। ਸਨ ੧੨੮੦
 ਈਸਵੀ ਦਾ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਇਕ ਮਕਰਾ ਮਿਲਾ ਜੀ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ
 ਨਾ ਛਾਪੀ ਜਾਏ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਮਕਰਾ ਮਕਰਾ ਹੁਣ ਨਾ ਨ ਲਿਖਣਾ ਰਾਹੀਏ ਜੋ
 ਕਿਤਾਬ ਛਾਪੇਗਾ ਜਾ ਪਾਏਗਾ। ਛਾਪਨ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਧਨਾਂ ਛਾਪਨ ਕਰੇ
 ਸਨ, ਮੈਂ ਤੇਪਦੀ ਸਦੀ ਇਕ ਜਕਰਾ ਦੇ ਰਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਈਬਲ ਛਾਪਨੀਆਂ ਸੁਰੂ ਤੇਇਆ
 ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ Paupers' Bible ਜਾਦੇ ਸਨ॥

